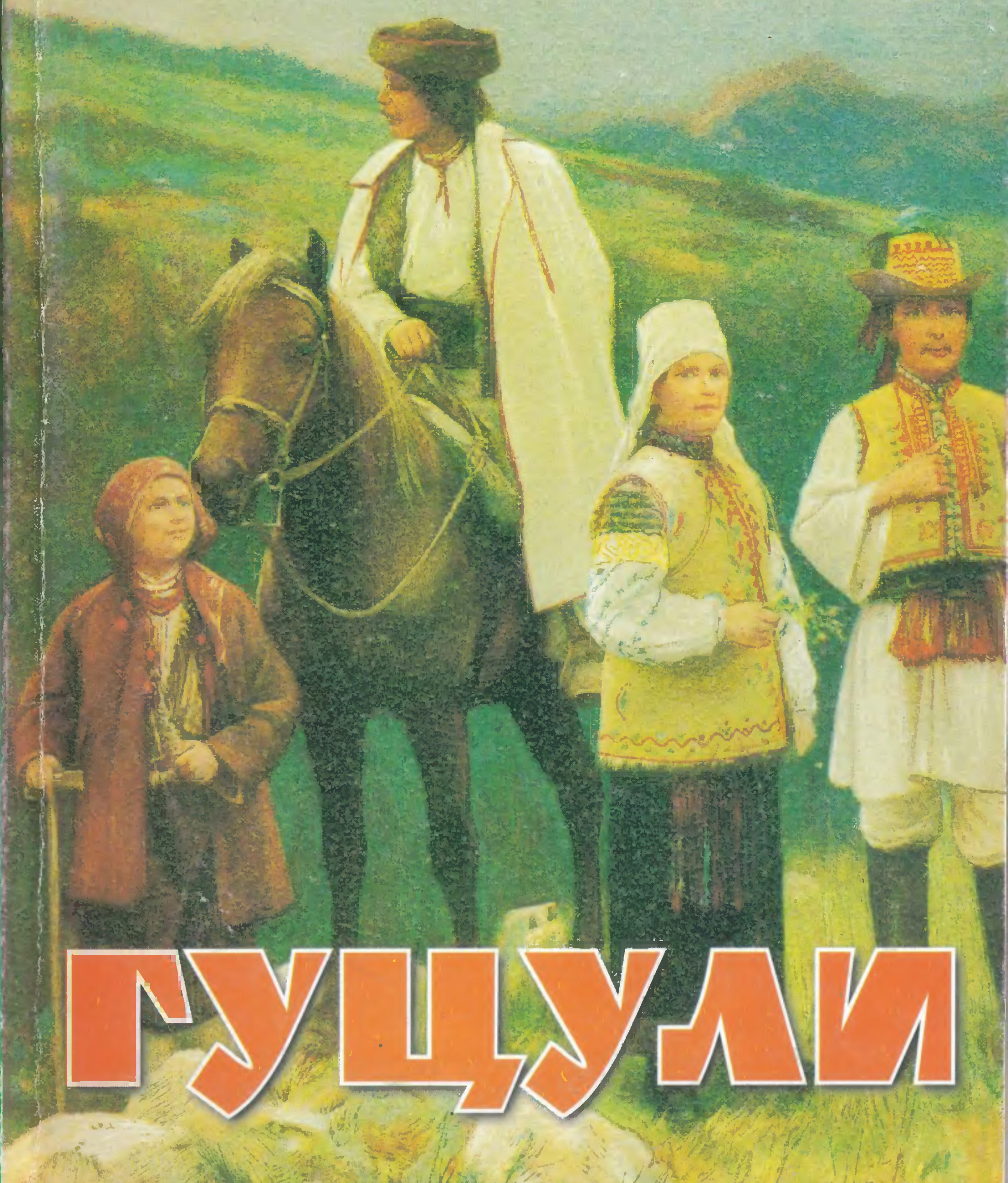

Р. Ф. КАШЕДАНЬ

ГУЩУЛИ

Р. Ф. КАШЕДАНЬ

ГУЩУЛИ

Р. Ф. Кайндль

ГУЦУЛИ

НБ ВШУС

632422

ББК 84(4-УКР)
В68

Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази - Чернівці:
"Молодий буковинець", 2000 р. - 208 с.
ISBN 966-7109-20-8

У монографії чернівецького етнографа австрійського походження Р.Ф. Кайндля (1866-1930) висвітлюються особливості матеріальної і духовної культури, звичаї і традиції, світоглядні уявлення та фольклор населення буковинської і частково галицької Гуцульщини. Книга, побачивши світ 1894 року німецькою мовою, була першим повним нарисом етнографії гуцулів з-над Черемошу. Її високо оцінили провідні українські народознавці: І. Франко, В. Гнатюк, В. Шухевич, М. Кордуба. Як пам'ятка наукової думки кінця XIX ст., монографія не втратила свого пізнавального значення й у наш час.

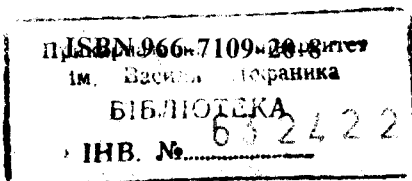
Українською мовою книга "Гуцули" публікується вперше. Вона розрахована на етнографів, народознавців, істориків, учителів, усіх, хто прагне глибше пізнати традиційну культуру гуцульської гілки українського народу.

Книга побачила світ при сприянні та підтримці народного депутата України Василя Михайловича Ткачука та Коломийської друкарні ім. Шухевича (голова М.М. Андрусак).

ББК 84(4 УКР)

На першій сторінці обкладинки використано ілюстрацію З. Айдукевича з видання "Буковина у слові та малюнку". Відень, 1899

- © З. Ф. Пенюк, переклад з німецької, 1999
- © О. М. Масан, післямова, 2000
- © "Молодий буковинець", 2000

**Г У Ц У Л И:
ЇХ ЖИТТЯ, ЗВИЧАЇ ТА
НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ**

Описані

Др. РАЙМУНДОМ ФРІДРІХОМ КАЙНДЛЕМ

Доцентом Чернівецького університету

За допомогою Антропологічного товариства у Відні

з 30-ма ілюстраціями в тексті

В І Д Е Н Ь

1894

Імператорський і королівський

придворний та університетський продавець книг

Альфред Гьольдер

І. Ротентурмштрассе, 15

ПЕРЕДМОВА

Близько десяти років тому, займаючись у свій вільний час народознавством Буковини, я, починаючи з 1886 року, зацікавився переважно гуцулами. У 1886, 1887 і 1889 роках я ознайомився з частиною їхньої території та зробив перші записи. Між тим я не випускав з уваги й народознавство русинів, бо мені здавалося, що воно мені вкрай необхідне для правильного пізнання племені гуцулів. За допомогою пароха Олександра Монастирського я зміг завершити цю частину моїх досліджень уже в 1889 році і опублікувати їх результати у двох випусках «Русини на Буковині» (у видавництві Пардіні, Чернівці, 1889 і 1890 рр.). У тому ж році я отримав записи про гуцулів від панів парохів Г. Ганіцького з Сергіїв та Г. Балушескула з Дихтинця. Антропологічне товариство у Відні довірило мені два зошити з матеріалами про гуцулів, які надійшли туди за посередництвом пана підполковника фон Гімеля від тих самих священників. Третій зошит, малопридатний для використання, Антропологічне товариство віддало у моє розпорядження від якогось

аноніма з Рус-Молдавиці. Згодом я сам відвідав гуцульський край улітку 1891 року, а після цього тричі в 1892 році, а саме: на Різдво, на Великдень і, нарешті, влітку. Для останньої поїздки Антропологічне товариство виділило мені чималу суму грошей. За час моїх останніх поїздок я здобув старанних прихильників моєї праці в особі панни Людмили К і с л і н г е р з Устерік-Ясенова Верхнього і Г. Ш е р ф а з Селятина, а також всечесного пана Г а н і ц ь к о г о та його сім'ї, яка мене постійно підтримувала з великою прихильністю.

Таким чином, зібрано матеріал, на основі якого я спробував описати життя, звичаї та народні повір'я гуцулів. Мій опис не охоплює всіх гуцулів тому, що тих, які живуть у долині Пруту, я знаю не з власного спостереження, а моїм основним правилом було в даній роботі, як і в попередній праці про русинів, не брати до уваги друкований матеріал.

Отже, мої описи відповідають у найширшому розумінні обставинам долини Черемошу, тобто центрові гуцулів, і тим, що в долині Сучави. Як живе гуцул у цих краях, як він мислить, що він уміє - це описати і відтворити для читача якомога правдивіше, наочніше - мета цієї праці. Окрім цього, праця повинна виправити деякі доволі розповсюджені хибні уявлення про гуцулів, а також, як, можливо, й деякі інші мої роботи з краєзнавства Буковини, подіяти заохочуюче. Якби тільки знайшовся у кожному селі освічений і сумлінний спостерігач народного життя, народознавство змогло б досягти значних успіхів. І в кожному гуцульському поселенні можна було б, напевне, за кілька років зібрати стільки ж матеріалу, скільки є в моїх записках, які частково я, а почасти інші зробили в різних ареалах гуцульського краю і які об'єднані тут в одне ціле. Коротке повідомлення про місце проживання, мову і назву гуцулів у вступі не повинно бути зайвим. Сподіваюся, що докладніше повернуся ще до цих тем при іншій нагоді, причому тоді треба буде розглянути й паралелі між гуцулами, румунами й русинами, і пояснити окремі явища народного життя й народного повір'я.

Ілюстрації в даній книжці виготовлені за моїми ескізами, якщо не зазначено інакше. Зображення одягу відтворені повністю, за

фотографіями неодноразово відзначеного за його досягнення, особливо в етнографічній галузі, фотографа Й. Дуткевича з Коломиї.

На закінчення я висловлюю найщирішу подяку всім вищезгаданим прихильникам моєї праці, а особливо моему другові, панові д-ру В. Гаїну, який у період, коли мене не було у Відні, допомагав мені коректурою. Висловлюю вдячність Антропологічному товариству та видавництву за гарне оформлення книги. Хай би вона була прихильно прийнята читачем як вклад до пізнання малознайомого племені.

Ясенів Верхній, 23 вересня 1893 р.

ВСТУП

Гуцули заселяють північно-східні схили карпатських лісових гір. На заході вони межують з бойками, місце проживання яких зосереджено довкола Сколе і Турки; на північному і східному підніжжі гір їхніми сусідами є руснаки; на півдні і в долині Сучави, далі над Молдовою та Бистрицею, вони межують з румунами; на хребті Карпат вони переходять у верховинців, які заселяють південний схил. Таким чином, місця проживання гуцулів розташовані у двох австрійських провінціях: в Галичині та на Буковині. Це суворий і непрохідний гірський край. Число перевалів незначне; а в Чорногорі, прославленій легендами Чорній Горі, вершини досягають понад 2000 метрів.¹ У першій половині минулого століття східна частина цих територій являла собою лісові нетрі з дуже нечисленним і рухливим населенням. Тепер середня густина населення в східних Карпатах становить 34 мешканці на 1 км², проте в окремих місцях вона значно нижча. У Сучавській

¹ Про Чорну Гору, як про кульговий осередок гуцулів, я поведу мову згодом в «Ausland»

долині мешкає лише вісім чоловік на 1 км².¹ Загальне число гуцулів не можна вказати, тому що при переписі населення вони ототожнюються з русинами. Їх можна було б тільки перерахувати, якби насамперед була точно визначена межа між гуцулами та русинами. Ця робота, яка, на жаль, завдає значних труднощів поодиноким дослідникам, могла б бути легко розв'язана політичними органами влади.

Бойки, руснаки і верховинці, яких ми назвали між сусідами гуцулів, належать до того ж слов'янського племені, яке позначається загальноновживаним, але не споконвічно народним іменем русини. Гуцули також офіційно зараховуються до русинів, але вони настільки відрізняються від бойків і руснаків, що дають привід до численних припущень щодо їх походження. Не кажучи вже про цілком безглузді погляди, що в гуцулах можна вбачати слов'янізовані рештки скіфів, готів, куманів і монголів; інша думка схиляється до того, що гуцули мали б складатися з румунів і русинів; нарешті, вважають гуцулів за «змішаний народ», який постав, начебто, з найрізноманітніших елементів у недавній час. Хто перегляне історію східнокарпатського краю, той справді не заперечить, що в гуцулах могли б зійтися елементи різних народів. Уже в найдавніший час сидячі біля підніжжя Карпат мусили бути відтиснутими у гори народами, що нападали зі сходу. Заселена тепер гуцулами місцевість, долини якої відкриваються на схід і північ, була, очевидно, знайдена як захисток, тим більше, що якраз на передньому краї цієї гірської частини бушувало безліч штормів народів і воєн. Ще у XVIII столітті гірський край над Черемошем і, мабуть, на інших водних течіях, був місцем збору для втікачів з підгірської місцевості.

Але якщо й погодитися з думкою, що в долинах Молдави та Сучави, Черемошу й Пруту могли проживати вже з найдавніших часів вихідці з різних народів, то, з іншого боку, не можна заперечити, що перевагу серед них мали слов'яни. З IV століття

¹ Pop. mő eratti Über die Besiedelung der Bukowina» і «Die Vertheilung der Siedelungen in der Bukowina» (Mittheilungen der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien, 1891).

ВСТУП

живуть вони у підніжжі Карпат¹: через тиск аварів, угрів і печенігів, менше - через куманів, інтенсивніше - через монголів вони були, напевне, виштовхані у великій кількості в карпатські долини. Всі інші тамтешні елементи, мабуть, відійшли перед ними на другий план. Головним залишається, зрештою, те, що гуцули є слов'янами за мовою, звичаями і народними традиціями, крім певних особливостей, які, звичайно, не можна недооцінювати, і що вони схожі до своїх слов'янських сусідів. Нації, які стоять на нижчому культурному щаблі, можуть асимілювати інші народні елементи тільки тоді, коли вони їх кількісно переважають. З огляду на це не можна заперечити, що головна маса гуцулів є слов'янського походження.

Доказом цього служить передусім перелік назв у гуцульському краї: вони переважно, а навіть виключно, слов'янські. Поряд з цим є ще й румунські назви, як напр.: *Діл, Перкалал, Піре, Ротундул і Радул*. Між гуцульськими прізвищами можна знайти румунські, угорські, польські, вірменські і навіть німецькі; проте вони виступають лише в дуже незначній кількості і походять, може за винятком румунських, очевидно, від поодиноких переселенців. Велика кількість імен співзвучна з русинськими, отже - слов'янська.

Мовний скарб гуцулів ще недостатньо досліджений, проте немає сумніву, що він, аж до частки, слов'янський; щодо форми мови, це безсумнівно так. Взагалі русин може добре порозумітися з гуцулом. Звукова відмінність між обидвома мовами полягає переважно в тому, що гуцул в багатьох випадках вимовляє *є* там, де русин вставляє *а*, напр.: гуц. *єгода*, рус. *ягода*; гуц. *Єків*, рус. *Яків*; гуц. *м'єсо*, рус. *м'ясо*.² Більші труднощі становлять зіпсовані, самоутворені або в переносному значенні вживані слова гуцула, напр.: *зажеристи* - рус. *зажертти*; *мухолал* - ловець мух, себто зоолог; гуц. *порідковати* - сповідатися, тоді, як по русинськи це означає упо-

¹ Поп. K a i n d l u n d M a n a s t y r s k i, Die Rutenen in der Bukowina, I (1889), S. 12; K a i n d l, Geschichte der Bukowina, I (1888).

² Втім, слід зазначити, що часто і в підгірській місцевості, принаймі у русинів Буковини, часто вимовляється *є* замість *а*.

рядковувати. Нарешті, мова гуцула містить у собі ряд іншомовних слів. Найбільша частина їх є явно румунською: *боугар* - пастух; *будз* - кружало сиру; *царинка* - сіножать; *портати* - носити; *ватра* - вогонь; *верє* - це правда і т. ін. При цьому варто уваги, що більшість цих слів запозичена з тваринницького й молочарного господарства, у той час, як та частина гуцульського запасу слів, яка стосується рільництва і садівництва, - слов'янська. Вважається, що в гуцульському діалекті є куманські слова; сама назва гуцулів виводиться від другої назви куманів (Уци, Гуци) за допомогою тюркського закінчення *-ул*. Але більш правдоподібно, що назву слід виводити від румунського *bos*, артикульовано *bos-ul* (розбійник). Про це говорить, передусім, досі залишена без уваги обставина, що гуцули не так вже самі привласнюють собі цю назву, а скоріше сусіди їх так називають. Вони самі себе називають *христіани*, *гірські* або *верховенци*, *руські люди*, тепер вже й *гуцули*, однак ця назва нерідко сприймається як образливе прізвисько, чим вона первісно, мабуть, і була. Гуцулка Марфа Дучик із Селятина на питання, що означає назва гуцул і чому люди так називаються, дала буквально наступну відповідь: «Як тільки волохи побачили нас, вони тут же закричали: «*Гуцан, гуцан!*».¹ Треба додати, що в гуцульському краї розбійницькі неподобства процвітали ще декілька десятиліть тому, і вони самі іменували себе сто років тому збіговиськом грабіжницького люду;² втім, вони ще й тепер розповідають, охоче і з певною гордістю про своїх «*опришків*», що треба розуміти приблизно, як «благородні розбійники». Насамкінець слід ще зауважити, що назва гуцул здається не такою вже й давньою, щоб її можна було покладати на гуців або навіть на готів.³

Єк волохи нас уздріли, тай тогди кречили: гуцан, гуцан (це значить *hoctan* - великий злодій).

На q u e t, Neueste physikalische-politixhe Reisen. Nürnberg 1790, I, 176 і наст.

Ще Гаке (H a q u e t a. O. III (1794) S. 17, не знає назви «гуцул»; він називає їх «гірські руські» або «справжні покутяни».

І ДИТИНА

Ще тільки дитина живе під серцем матері, а вже керує нею народне повір'я. Коли мати вперше відчула, що вона завагітніла, і в цьому стані на неї гостро глянула якась особа, то дитина буде схожа на цю особу. Неспокійний характер матиме дитина, якщо вагітна жінка задивиться на рибалку. Привласнить мати собі незаконним способом квіти, фрукти, вовну або щось подібне, то дитина отримає висипку на обличчі або на грудях. Надкусить жінка вкрадене яблуко, то народить злодія. До якої частини свого тіла вагітна доторкнеться під час пожежі, на тій частині тіла дитина отримає червону пляму. Якщо вагітність триває коротше, ніж дев'ять місяців, то це ознака, що жінка зраджувала свого чоловіка. Гляне жінка на кобилу, яка хвицається, то дитина побачить світ тільки після дванадцятимісячної вагітності. Проте мало б бути корисним для жінки, якщо вона зніме з верхнього коня сідло ураз з попоною. З вагітними поводяться обережно і проводжають їх звичайно з побажанням, щоб пологи відбулися якомога легше. Хто жорстоко поводить з вагітною, той зазнає великої шкоди в своєму хат-

ньому господарстві.

Вагітна гуцульська жінка виконує свою роботу, поки не почнуться перейми. Коли вони настають, чоловік спішить до найближчої сусідки, щоб вона взяла на себе послуги повитухи (*моша, баба*); а втім, гуцульська жінка нерідко народжує без всякої підмоги. Породіллю не вкладають до ліжка, але, підпираючи під пахвами, водять сюди-туди по кімнаті, а потім вона присідає навпочіпки, поки дитина не ляже на вистелену грубими веретами підлогу. Якщо пологи відбулися в обідню пору, то це знак, що дитина буде нещасною. Зате щасливими є діти, які народжуються на світанні. Співає когут під час народження, то це вважається поганою прикметою. Найбільшим щастям вважається народження в «сорочечці» або у «чепчику». Народяться близнята, то хтось із батьків невдовзі помре або хатне господарство потрапить у злидні і занепад. Інші кажуть, що народження близнят або трійнят мало б бути карою Божою. При народженні кожна людина отримує свою зірку на небі та свого ангела-охоронця, якого вона, починаючи важкі роботи, а передусім у небезпеках, закликає зі словами: *«Ангелу-хранителю, храни мене!»*. Але, коли її зірка падає з неба, то людина помирає.

Матері й дитині стелять постіль за полотняною перегородкою, щоб захистити їх від злих поглядів. З тією ж метою кладуть під голову породіллі ножиці, якими була перерізана пуповина. Дитині, з тим же наміром, чіпляють на шию хрестик із сріблястої тополі (*осини*) і зубець часнику або намотують навколо правої руки червону стрічку. А також запалюють одразу ж після народження дитини свічку, щоби чорт не зміг підмінити дитину. Такий підкидьок, якого приносить чорт, зростає повільно і постійно намагається заподіяти шкоду своїм названим батькам. Коли їх нема вдома, він чинить скрізь безладдя. Але, якщо батьки запідозрять таку витівку чорта, то б'ють дитину держакон віника так довго, поки чорт не пожаліє підкидька, забере його, а справжню дитину знову посадить на місце. Мама не сміє до хрестин класти дитину в ліжко позад себе, щоб чорт не підмінив її.

Свічка, яку запалили одразу після народження дитини, мусить горіти так довго, поки повитуха не попросить у священника

ДИТИНА

приписаної молитви і не принесе від нього свяченої води. Нею кропиться хата для захисту від усього злого, а потім частина подається породіллі для пиття і обмивання голови й грудей, а решту - виливають дитині в купіль. Цю воду можна вилити лише наступного дня, після сходу сонця, аби дитина не втрачала сну. А якщо дитині не спиться, то приносять води з трьох різних криниць, а саме: з однієї вранці, з другої - в обідню пору, з третьої - увечері. У цій воді й купають дитину. Замість колиски служить, як правило, корито для тіста або коритоподібна посудина, яка висить на линах. Хто дивиться на дитину, мусить хухнути на неї і потім сплюнути, щоб не наврочити. Також не можна нічого випозичати з хати, в якій народилася дитина. Ще треба згадати, що ніхто не сміє переступати через дитину у випадку, коли вона лежить на підлозі, щоб вона не відставала у зростанні.

Уже на другий чи на третій день породілля встає, підв'язується і виконує легкі роботи.¹ У цей день відпускають повитуху. Перш, ніж це здійсниться, породілля тричі поливає повитусі руки водою, мие і обтирає їх полотном, яке дарує тій за її послуги. Потім обидві жінки беруться за руки над дитиною і взаємно просять одна в одної вибачення за муки й зусилля, які витерпіли. Тепер з'являються родичі й друзі з подарунками, що складаються з масла, сиру, молока, сала, зернових, полотна та ін., і висловлюють свої віншування: «Дай, Боже, щоб дитина росла і розвивалася на радість батькам; хай би вона ніколи не ступала на *«лихе»* або *«зле місце»*, чи щось подібне. А мати все ще вважалася нечистою. Лише через кілька днів вона могла виходити, а саме, спершу до священика, для того, щоб він промовив над нею очисну молитву; інакше забрудняться поля, по яких вона ступає. Сорок днів після народження жінка може, нарешті, піти й з дитиною до церкви, де вдруге відправляється очисна молитва.

¹ Як особливий приклад надзвичайної витривалості гуцульських жінок хочеться навести наступне. Про жінку Селятина Марію Перкаріху розповідають, що вона вишила велику кількість горілки перед пологами і з'їла повну миску квашеної капусти. Коли після цього випадково заправ скрипаль поблизу хати, жінка не змогла втриматися зашелев годину після пологів, щоб не... затанцювати «гуцулку»; ба навіть виробляла на схожій на турнік жердині, приладженій біля хати, різноманітні вихляси.

Між тим дитину вже й охрестили. Якщо вона прийшла у світ хворою, то хрещення здійснюється ще в перший день; адже нехрещена дитина, яка відходить з життя, потрапляє до чорта. Сім років кружляє її душа, як вірить багато хто, у вигляді птаха, і благає, щоб її охрестили. Хрещення може здійснити кожна людина, яка чує те прохання, вимовляючи звичні для хрещення слова. Якщо дитина і в такий спосіб не досягла хрестин, то вона стає чортом (наркою). Але звичайно хрестини відбуваються від одного до трьох тижнів після народження. Хрещеними запрошуються родичі та друзі, лише зрідка - сусіди, тому що з ними часто трапляються нагоди для суперечок, а жити з хрещеними у ворожнечі вважається важким гріхом. Радо обирають хрещеною матір'ю вагітних; адже їх хрещеники будуть здорові й щасливі. Але вагітні рідко погоджуються, бо це могло б зашкодити їхній власній дитині. Якщо ж циган тримає дитину до хрещення, то вона матиме багато щастя в розведенні коней і торгівлі ними. Батьки завжди намагаються мати якомога більше хрещених, у багатих господарів нараховують часто й десятеро. Дітям-первісткам залюбки даються імена діда й баби. А часом називають дитину також за іменем святого, в день якого вона народилася; лише в цьому випадку гуцул, що став із часом заможним господарем, святкує з родичами й друзями іменини; якщо ж іменини не припадають саме на день святкування святого, то, як правило, він їх так само не знає, як не знає дня свого народження, а тому й не може його святкувати. Зрештою, у більшості випадків вибір імені залишається за священиком.

Якщо свічки хресних батьків після хрещення нелегко піддаються гасінню, то хрещеникові передрікається довге життя. Після хрещення хрещені батьки йдуть з дитиною до матері, знову запалюють свічки і передають їй дитину зі словами: «Ростіть дитину здоровою». При цьому вони кладуть на дитину невеликий грошовий подарунок або передають породіллі кусень полотна. Потім хрещених пригощають і наприкінці кожний з них отримує від матері по дві хлібини, з яких хрещені батьки передають по одній повитусі.

Після очисної молитви у церкві - отже, сорок днів після на

ДИТИНА

родження дитини і ніяк не раніше, а часто навіть через два роки, - батьки дитини розпитують у хрещених батьків, чи хотіли б вони «прийняти» від них *колачі* (це сплетені у формі вінка пшеничні хліби). Хрещені погоджуються, і батьки призначають день, в який вони з'являються, щоб святкувати «*колачини*».¹ На цей день хрещені готують святковий обід, а батьки приходять в гості і приносять шість калачів і дві-чотири кварта горілки. Принесені дари батьки передають, у випадку, коли дитина ще жива, в руки хрещених, але якщо вона вже померла, то вони запалюють свічки і, опускаючи їх разом з калачами на підлогу кімнати, промовляють: «Прошу прийняти ці калачі за спасіння душі N.N». Зате, якщо дитина жива, то згадана передача калачів відбувається у супроводі слів: «Прошу, куми, на колачі, великі від Бога, від нас - малі». На свято «*колачини*» запрошуються також сусіди й друзі. Після частування розважаються танцями або товариськими іграми аж до наступного дня. Прощаючись, хрещений віддає батькам дитини один калач разом з мискою, наповненою зерном, і дарує їм ще, в залежності від майнових обставин, теля, вівцю, ягня або свиню; цим тваринам завжди пов'язують червону вовняну нитку довкола шиї. Якщо хрещений не має свійських тварин, то він дає в подарунок предмети одягу. Ці дари називаються *обіраущина* або *фіраущина*, тобто пожертвування.

Мати рідко годує дітей грудьми, здебільшого їжею їм служить коров'яче або овече молоко. Щоб його подати дитині, просвердлюють на гострому кінці козячий ріг, до якого прикріплюють полотняний мішечок, який мама дає дитині до рота замість груді. Звичайно гуцулка заявляє, що вона не може годувати груддю дитину, бо в неї не прибуває молоко. Але якщо у гуцулки забагато молока, то вона витискає грудь на лезо ножа; від цього лихо повинно припинитися. Мають також звичку вливати дитині в рот повну ложку помиїв, аби вона не була перебірливою в їжі. Дехто застосовує цей засіб зараз же після народження, інші лише після того, як дитина була відлучена від грудей.

¹ Якщо ті самі хрещені тримали до хресту більше дітей, то вони призначають усім батькам цей самий термін, а потім самі ж хрещені запрошують на свято.

Втім, гуцулка мало дбає про тілесне благополуччя своїх дітей. Тому вони мають дуже часто блідий та хворобливий вигляд. Процент смертності дуже високий. З дітей, народжених у Сергіях, померла, наприклад, за три роки приблизно половина у віці менше чотирьох років, а в Селятині цей процент досягнув, напевне, ще значнішого рівня. Природно, що ця рання смерть трапляється з кволими дітьми, і тому гуцули, загалом, породи міцної. Особливо дітей забирають епідемічні захворювання. Так, в Довгопіллі, приміром, у 1871 році народились 52 хлопчики, але з них внаслідок епідемії дифтерії, яка шаленіла в 1873 році, з'явилося в 1892 році на рекрутському плацу тільки п'ятеро. Тому, якщо статистичні праці¹ показують для окремих частин гуцульського краю великий процент приросту, то це слід віднести особливо за рахунок імміграції, далі теж за рахунок розмноження юдеїв завдяки міцнішому потомству.

Батьки завдають собі мало клопоту не лише з тілесним, але й з духовним вихованням своїх дітей. Зрештою, вони керуються щодо дітей принципами: «Надавати дітям свободу - значить готувати собі неволю» і «люби дитину, як душу, але тряси її, як грушу»; в останньому виховному принципі наголос лежить, звичайно, на його другій частині. Ні батьки, ні діти не є прихильниками школи, а поселенські обставини в горах самі по собі призводять до того, що навіть за доброї волі відвідування шкіл стає часто неможливим. «Хоч якою дикою і необтесаною не поступила б дитина до школи, - зауважує одна авторитетна особа,² - її можна легко спрямувати на шлях моральності за допомогою відповідного ставлення і керівництва, а загалом потрібно сказати, що гуцульська дитина при доброзичливій настанові з боку свого вчителя засвоює щодо рівних собі, як і щодо батьків і знатних осіб таку поведінку, яку загалом можна б назвати набагато похвальнішою, ніж поведінка міських дітей». У багатьох відношеннях дуже несприятливо впливає на моральний розвиток дитини по

Monnier (у Chavanne's physik. - stat Handatlas von Oesterreich-Ungarn): Карта приросту і зменшення населення в проміжок часу від 1869 до 1880 року.
Парох Г. Ганіцький в Сергіях.

ДИТИНА

ганий приклад батьків. Не помічається жодної різниці щодо виховання між дітьми бідніших і багатших. У взаємних стосунках також немає різниці між бідними й багатими дітьми. Властиві дітям ігри неможливо відзначити, бо діти, які здебільшого мешкають поодинці, їх не мають.

Пракарпатський університет
ім. Василя Стефаника
БІБЛІОТЕКА
ІНВ. № 63 2422

II ХЛОПЕЦЬ І ДІВЧИНА

Поки діти гуцулів ще не дорослі, між хлопцями і дівчатами не відбувається майже ніякого зближення. Це не є наслідком якогось батьківського повчання, усної поради чи живого прикладу, скоріше причина цього в різниці між зацікавленнями хлопців і дівчат, а ще й у певній гордовитості та самовпевненості хлопців. Але такі стосунки зберігаються лише до пробудження статевого потягу, який настає у гуцульській молоді рано внаслідок життєвих обставин і особливо через спокусливий приклад старших. З хвилини появи статевої зрілості, здебільшого вже в тринадцятирічному віці, настає повна зміна в стосунках між хлопцем і дівчиною. Вони вступають у ближчі контакти між собою, прагнуть один одного, і спілкування молоді, заледве виросої з дитинства, дуже швидко набуває можливої близькості, внаслідок злого прикладу і сприятливої повсюди в горах випадковості.

За таких умов легко зрозуміти, що справи моралі гірських

ХЛОПЕЦЬ І ДІВЧИНА

жителів кепські. На початку цього століття склалася серед гуцулів своєрідна спільність дружин, і чужинцям, здається, нерідко пропонували жінок.¹ Такою ж кепською справою був тоді стан здоров'я цих гірських мешканців; цілі населені пункти були охоплені епідемією.² У даний час обставини складаються краще, проте у порівнянні з тими, що у сусідніх жителів, вони все ще дуже несприятливі. Як далеко може сягати ця моральна блудливість видно, приміром, з процесу, проведеного в 1891 р. в суді присяжних у Чернівцях, з якого випливало, що гуцульська жінка з Конятина, у змові зі своїм коханцем, вбила чоловіка і в той час, коли труп ще лежав у хаті, віддалася на печі плотьській насолоді.³ Втім, траплялися, кажуть, ще й випадки, коли гуцульські жінки, можливо, тільки в стані сп'яніння, відверто самі себе пропонували. Останнім часом став відомим випадок у Селятині, коли чоловік зачав дитину зі своєю дочкою, а в Жаб'ї живе гуцул, який мав з якоюсь жінкою нешлюбну дочку; з цією знову злягався і з народженою від неї внучкою мав також статеві стосунки. Характерно також, що одна мати не посоромилася повідомити чужим подорожуючим, що її дочка померла від сифілісу (*noterухи*). Розповідають, що гуцульські жінки вважають гріхом відмовляти чоловікові. Інші дотримуються думки, що кожна жінка, яка могла привести на світ дітей, хай навіть і позашлюбних, але не народила, буде змушена, мовляв, їсти їх на тому світі. Внаслідок таких поглядів процент незаконнонароджених дітей мусить бути знач-

¹ В і d e r m a n n. Die Bukowina unter österr[eich]ischen Verwaltung (1875), S.68, цитує відповідне повідомлення придворного комісара Райхмана від 20 липня 1804 року. Про особливий випадок див.: H a q u e t. Neueste physik[alisch]-polit[ische] Reisen (1794), III, 36; також тут же S.19 і наст.; в іншому місці (I,176) Гакє повідомляє, що сільський суддя з Путили мав удома малий гарєм. Можливо, однак, що тут домашня община дала привід для непорозуміння.

² H a q u e t a. a. O., f., 176.

Bukowiner Rundschau, 1891, 20. September, із судової залі.

ним.¹ Чоловік із Селятина на ім'я Сергій, який вважав гріхом торкатися жінки і мовбито позбавив себе сили зачаття, стоїть серед гуцулів цілком усамітнений. Їх вільний моральний світогляд віддзеркалюється, зрештою, і в їхніх легендах і піснях.

Якщо молоді люди при своїх щоденних заняттях, особливо при отарах та при сінокосах позбавлені сприятливої нагоди для інтимних стосунків, то танцювальні розваги і влаштовані з різних нагод товариські ігри, як і зустрічі в прядильних зібраннях надають ширші можливості для цього.

Танцюють на весіллях, хрестинах, храмах і на *кляці*, або *толоці*, тобто спільному надаванні допомоги, яку сільські мешканці виконують один для одного безплатно. Гуцульський танець *гуцулка* має вигляд хороводу, який утворюють чоловіки та жінки, хлопці та дівчата. Всі тримаються за руки або пліч-о-пліч і утворюють коло. Паралельно першому хороводу можна утворити ще й другий і третій. Танцюристи і танцюристки співають одноманітні імпровізовані танцювальні пісні, плавно кружляють під звуки музики то вліво, то вправо, спочатку повільно, потім все швидше. Далі йдуть різні швидкі оберти і шалені стрибки у повітрі, причому ще й тут і

¹ В Селятині позашлюбні діти мали би становити 40%, це було б ще не так багато, як у Каринтії, де, згідно з *Brachelli*, «Statistische Skizze der österr[eich]-ungar[ischen] Monarchie» (1889), на 1000 народжень припадало 454 позашлюбних дітей. До того ж, здається, та відомість про Селятин дещо перебільшена, або існують між окремими районами й громадами значні відмінності. Так, у Сергіях протягом трьох років у середньому народилося лише 17% позашлюбних дітей, а в чотирьох громадах на Білому Черемші позашлюбні діти так само протягом трьох років становили близько 4%, що майже відповідало би найсприятливішим в Австрії обставинам Далмації (3,5%), однак для гуцульського краю може вважатися хіба тільки винятковим випадком. Докладні статистичні дослідження повинні б зайнятися деталями. Тут слід ще вказати на обставину, що процент позашлюбних дітей у тих повітових старостах Буковини, які включають гори, значно вищий, ніж у підгірних повітах краю. Порівняти, насамперед, Вижицю - 15,4% і Сторожинськ - 18,2% відносно Кіцманя - 7%. Середній процент дорівнює на Буковині 12,3%; місто Чернівці - 29,2%. Пор. *Sanitätsbericht des Herzogthums Bukovina für d[as] [jahr] 1891*, S. 5; Близкими даними із Сергіїв я завдячую панові священикові Г.Гавицькому; за ті чотири села на Білому Черемші (Стебне, Довгополе, Поленки і Перехресне) - панові священикові Й. Попелю з Довгополя. На закінчення буде, може, не зайвим нагадати, що процент позашлюбних дітей аж ніяк не може служити цілком пропорційним виміром пануючої аморальності.

ХЛОПЕЦЬ І ДІВЧИНА

там високо підкидають малі сокирки, що їх гуцули звично використовують замість ціпків, і знову ловлять їх.¹ Задихані й спитнілі, танцюристи опускаються, нарешті, на свої місця. Танцюють у корчмах або приватних хатах, в останньому випадку - за гарної погоди - й на подвір'ї; рідше танцюють далеко від хат, на вільному повітрі. Музику забезпечують місцеві гуцули або й цигани, музика яких цінується особливо. Звичні інструменти - *скрипка* і *флюяра*. Останній інструмент - це дерев'яна трубка завдовжки 1/2 - 3/4 метра, яка на верхньому кінці гостро затесана; коли дути у загострений кінець флюяри, створюється вібруючий звук. На нижньому кінці цей інструмент відкритий; він має шість дотикальних дірок.

Про винахід флюяри розповідають наступне. Якийсь чоловік був засуджений на смерть. Йому, мовляв, пообіцяли помилування, якщо б він знайшов деревину, яка могла б говорити. Після невтомних роздумів йому впало, нарешті, на гадку, продірявити шматок дерева і видобути з нього звуки. Він почав грати, зворушив суддів і був помилуваний.

Від флюяри слід відрізнити *теленку*, яка є звичайною трубкою з вербової кори і не має дотикальних дірок. Далі - *сотука*, верхній кінець якої, на відміну від обох раніше згаданих інструментів, має звичайний чіп і забезпечена дірками. У неї є п'ять дотикальних отворів.² Відомі також варган (*дримба*) і волинка (*дутка*). І нарешті треба назвати *трембіту*. Це приблизно триметрова довга й вузька лійка, виготовлена з тонких ялинових дощечок і обгорнута вузькими пасмами лика, в новіший час виготовляється також із бляхи. Цей інструмент використовується здебільшого на похоронах і на гірських пасовищах.

При цій нагоді варто, нарешті, згадати, що свист вважається

¹ Цей навик, здається, вже зовсім занепав. Пор. його опис у Naquet, «Nuecste physik[alisch]-polit[ixhen] Reisen (1794)». III, 35. та ілюстрація у кінці вступу того ж тому. Частіше трапляються ще просто розмахування ціпками під час танцю.

² Ці пояснення достовірні щодо місцевості приблизно в околицях Устеріків і Горішнього Ясенєва. В інших околицях з'являються свої назви інструментів, зроблених почасти по-іншому. Так, за повідомленням із Сергіїв, флюяра там не має дотикальних дірок, сотука не має ніяких зачіпок і шість дотикальних дірок; крім того, вживається там *денцівка* з денцем і трьома-шістьма дотикальними отворами.

непристойним. У лісі не можна свистіти, бо в сім'ї свистячого може трапитися смертний випадок або якийсь інше лихо. Дівчата не сміють свистіти, бо цим вони знівечили б свою красу долю.¹ За допомогою свистіння опівночі викликають на роздоріжжях чорта.

Яка манера співу, такими є і способи гри гуцулів - однотонні звуки повторюються безупинно. Приємно зворушує тільки урочисте звучання трембіти, особливо здалеку.

Товариські ігри влаштовуються у великодню неділю, відтак також при вартуванні над небіжчиком, на весіллях і хрестинах. Їх число досить значне. У великодні свята хлопці розважаються грою, яку вони називають *«гамбас»*. Вона полягає в тому, що хлопці вишиковуються в довгий ланцюг, кожний член якого має завдання, незважаючи на найшвидші рухи, не виступити з ряду. Ватажок з легким ціпком або скрученою хустиною біжить швидко то вправо, то вліво так, що майже неможливо слідувати за ним, не покидаючи ряду. Того, хто виступив з нього, ватажок намагається вдарити; якщо йому це вдається, весь стрій розпускається, щоб за поданим знаком знову приступити до гри.

Зате дівчата грають на Великдень звичайно у *«качечку»*. При цьому всі дорослі дівчата утворюють широке коло, тримаючись за горизонтально розставлені руки. Якщо коло надто вузьке, то вони беруть на допомогу ще й ціпки, з якими дівчата й жінки часто ходять у гори. Дві дівчини вступають в середину кола і одна з них намагається зловити другу. *«Де моя качечка?»* - гукає та, завданням якої є переслідувати й ловити. На те хор відповідає: *«Настав!»*, й тепер починається бігання та ловлення всередині кола і поза ним, поки переслідувана не схоплена. Гра триває так довго, поки всі дівчата не візьмуть участі у біганні та ловленні.

При вартуванні над покійником любляють гру, що називається *«лопатка»*. Дранкою або малою дерев'яною лопаткою по черзі вдаряють одного з граючих, у якого зав'язані очі; його ж завдання - вгадати, хто вдарив. Якщо йому це вдається, то на його місце стає той, хто щойно вдарив.

Четвертою є гра *«огарчик»*. Запалюється огарок свічки або тріска

¹ Дітка, котра свистить, долю собі просвистить

ХЛОПЕЦЬ І ДІВЧИНА

і передається з рук в руки. У кого вона згасне, той мусить цілувати всіх інших підряд. Якщо котрась із дівчат не хоче підкоритися цьому, то вона мусить поцілувати закопчену тріску. Гра «*вуголь*» полягає в тому, що підвішують за допомогою голки і нитки розжарену вуглину до кімнатної стелі; гравці стають потім довкола і обдмухують вуглину один проти одного. Хто необережний при цьому дмуханні, обпалює собі губи, а до того ще його й висміюють. Крім цих, звичними є ще й деякі інші ігри, між ними також «*жмурка*» і «*грушка*».¹ Треба ще згадати королівську гру (*короля гра-ти*). Гравці кидають три дерев'яні палички, позначені на одному кінці. Кому вдається кинути всі три палички так, щоб вони впали позначкою в один бік, той стає королем на той час, поки інший не зробить те саме.

На прядильних кімнатних зібраннях (*вечерниці*), що відбувалися здебільшого в хатах заможніших господарів, жінки прядуть, а чоловіки час від часу намотують нитки. При цьому розповідають казки й легенди, співають пісні, загадують і розгадують загадки.

Справжнє почуттєве життя мало виражене серед гуцульської молоді. Цьому відповідає і та обставина, що тужливі любовні пісні, яких є дуже багато серед русинів рівнини, тут досить рідко трапляються. Але про любовні чари гуцульська дівчина думає так само, як і її родичка з передгір'я. Так вона, наприклад, розшукує ялицю й бук, гілки яких переплетені між собою; прагнуча любові збирає з них листя, варить його і дає своєму вибраному випити той відвар. Коли він п'є, дівчина думає або стиха бурмоче: «Так, як ці два дерева чужі собі, а проте з'єднуються, так само хай би це й між нами сталося». Інший засіб, якого вживають дівчата й жінки, полягає в ношенні ртуті на грудях; це мав би бути чудовий засіб забезпечитися палкішою взаємністю в коханні. Таку ж мету досягають тим, що подають коханому напитися молока, в якому було зварене зілля *любистку*, або *люби мене* (*Levisticum offic.*). В любовних справах відвідують також чаклунок. З цією метою дівчи-

¹ У Яснівці Горішньому вартування над покійником, при якому поряд з іншими іграми звичайно грають грушку, називаючи так само *грушка*. Інше позначення цього вартування *поссджін*.

на приносить будь-яку річ, яку вона взяла у чоловіка, а чаклунка лле над нею воду в миску, а потім ножем робить знак хреста над водою. Тоді вкидається туди чаруюче зілля і після тривалого таємничого дійства дівчина мусить, врешті, омитися тією водою. Далі дівчата мають звичку качатися гольцем по траві вранці у день Івана Купала, щоб стати жаданими. Інші висівають голими насіння льону і закопують там свою сорочку; поки насіння зійде, дівчина заручиться. Треба ще відзначити нарешті, що, як і в інших місцях, так і в гуцулів, дівчата намагаються вислідити різними способами свою майбутню любовну долю у вечір святого Андрія. Широко розповсюдженим для цієї мети є рахування кілочків. Дівчина відраховує на паркані дев'ять кілків підряд і з вигляду останнього робить висновок про якості майбутнього чоловіка. Також ходять дівчата під вікно першої-ліпшої хати і прислухаються, чи почують вони там насамперед слова «так» чи «ні». У першому випадку вони вийдуть заміж у наступному році, у другому - це відпадає.

Про красу гуцульських дівчат і жінок розповідають багато, але надаремне. Гарних дівчат можна побачити досить рідко, а ще рідше гарних жінок; надто раннє одруження і розпусне життя дуже швидко їх старять. Гуцульська красуня, свідомо з цієї своєї властивості, одягається красивіше й чистіше і проявляє в бесіді й поведженні особливу кокетливість, можливо, навіть грацію. Ці прикмети зберігає кожна, навіть коли її цвітіння вже минулося. Якщо хтось занадто вихваляє гуцулку, то вона зазвичай відповідає: «Була б я такою доброю, то люди б мене напевне з'їли».

Молодого парубка звать *хлопец*, *хлопчіши* або *хлопчішчи*; дівчину - *дівчинешчи*. У віці, придатному для одруження, що настає у дівчат приблизно в шістнадцять, у хлопців після виступленої військової служби на двадцять четвертому році життя, хлопець називається *паробок*, *летін*, а в районах, що межують з румунами, також *флакеу* або *флекеу*, а дівчина - *дїука* або, точніше, *дїука у боутицях* за властивою відданиці прикрасою у волоссі.¹

Проте приходять іноді до шлюбу й 30-35-річні хлопці, а та-

¹ Див. ілюстрацію 1.

Мал. 1. Дівчина з прикрасою у волоссі з Яворника (за фотографією І.Дуткевича з Коломиї).

кож дівчата, яким уже по 25-30 літ. З іншого боку, виходять заміж й чотирнадцятилітні дівчата, отож в гуцульському краї взагалі можна дуже рідко бачити дорослих дівчат, зате молодих жінок повсюди у великій кількості. Майже відштовхуюче враження справляють поодинокі старечі дівчата, які ходять в убогих прикрасах на волоссі без головного убору.

Наприкінці слід ще зауважити, що оголошення повноліття до узаконеного віку в гуцулів зовсім відсутнє. Як правило, батьки не знають, скільки років їхнім дітям і коли настає їх повноліття.

III

СВАТАННЯ Й ВЕСІЛЛЯ

Сватане відбувається здебільшого в час різдвяних свят або в м'ясицю, рідше восени. Хлопець, який бажає одружитися, обравши собі двох сватів з-посеред своїх родичів або друзів, іде ввечері в хату обраниці. «Добрий вечір, - звучить вітання прибулих, - Бог зайшов до цієї хати і ми з ним; є у вас дівка на виданні?» Як тільки батько дівчини відповість на запитання «так», свати кажуть знову: «Гаразд, ми прийшли, щоб з Божою поміччю з'єднати дітей!». Тоді хлопець ставить на стіл повну пляшку горілки, наливає повну чарчину і випиває за здоров'я дівчини. Якщо вона потім візьме знову наповнену чарку і вип'є горілку, то це значить, що сватання прийнято. Далі воно скріплюється поцілунками і не потрібно, щоб спершу відбулися формальні заручини. Якщо, навпаки, дівчина подає келих далі, не спорожнивши його, або ставить на стіл, то свати забирають свою пляшку і йдуть в іншу хату шукати свого щастя.

Здебільшого обидві сторони, які вступають у шлюб, походять з тієї ж місцевості. Про посаг (*вино, зміни*) дівчини переговори ведуться в той же

СВАТАННЯ Й ВЕСІЛЛЯ

вечір сватання. Воно складається, як правило, з двох чи трьох повних наборів убрання, грубих килимів з овечої вовни, білизни, корів і овець. Земельні ділянки дівчина отримує переважно тільки тоді, коли в неї немає братів. За звичаєм одружуються спочатку старші діти, проте буває, що погоджуються на одруження молодших дітей перед старшими. Не бракує впливу батьків на вибір їх дітей, але в горах він не такий значний, як у русинів з передгір'я.

День вінчання остаточно визначається тоді, коли молоді люди витримали у священика іспит з молитов. Відвідини церкви з метою складання цього іспиту народ називає *на отченаші*, себто (відвідини) заради отченаша.

Весіле відбувається звичайно в січні або в лютому, так що в більшості випадків між сватанням та одруженням проходить лише кілька тижнів. Вже з цієї причини рідко трапляється, щоб укладені обітниці розривалися. Якщо ж таке трапляється, у випадку, коли одна сторона закидає іншій аморальні вчинки, то відступаюча сторона мусить відшкодувати другій зроблені до того часу видатки. Тут же після сватання готуються до весілля. Хати прибираються й відмиваються, ставляться наготові запаси страв і напоїв. Цього потрібно немало, адже число гостей здебільшого велике, а весілля триває три-чотири дні. Але й гості приносять продукти харчування з собою.

Напередодні вінчання збираються в обох хатах гості, які були запрошені урочисто нареченим (*кнєзь*, себто князь) і нареченою (*кнєгиня*, себто княгиня) раніше або й у той же день. З цією метою наречений і наречена, перший у супроводі одного або двох друзів, остання з кількома друзками, ідуть окремо в різні хати і дружба або дружка промовляють наступні слова: «Просили вас тато і мама нареченого (нареченої), потім наречений (наречена) і я прошу вас, щоб ви були такі добрі прийти на весілля». У цьому запрошувальному ходінні обидва походи супроводжуються кількома музикантами; лунають також пістолетні постріли. Але коли в обох хатах гості вже зібралися, в знак свята ставлять на столи ялинки, прикрашені різноколірною шерстю, і запановує радісне розважання за святковою учтою; впродовж всієї ночі танцюють і грають. Коли

III СВАТАННЯ Й ВЕСІЛЛЯ

Сватаніє відбувається здебільшого в час різдвяних свят або в м'ясницю, рідше восени. Хлопець, який бажає одружитися, обравши собі двох сватів з-посеред своїх родичів або друзів, іде ввечері в хату обраниці. «Добрий вечір, - звучить вітання прибулих, - Бог зайшов до цієї хати і ми з ним; є у вас дівка на виданні?» Як тільки батько дівчини відповість на запитання «так», свати кажуть знову: «Гаразд, ми прийшли, щоб з Божою поміччю з'єднати дітей!». Тоді хлопець ставить на стіл повну пляшку горілки, наливає повну чарчину і випиває за здоров'я дівчини. Якщо вона потім візьме знову наповнену чарку і вип'є горілку, то це значить, що сватання прийнято. Далі воно скріплюється поцілунками і не потрібно, щоб спершу відбулися формальні заручини. Якщо, навпаки, дівчина подає келих далі, не спорожнивши його, або ставить на стіл, то свати забирають свою пляшку і йдуть в іншу хату шукати свого щастя.

Здебільшого обидві сторони, які вступають у шлюб, походять з тієї ж місцевості. Про посаг (*вино, зміни*) дівчини переговори ведуться в той же

СВАТАННЯ Й ВЕСІЛЛЯ

вечір сватання. Воно складається, як правило, з двох чи трьох повних наборів убрання, грубих килимів з овечої вовни, білизни, корів і овець. Земельні ділянки дівчина отримує переважно тільки тоді, коли в неї немає братів. За звичаєм одружуються спочатку старші діти, проте буває, що погоджуються на одруження молодших дітей перед старшими. Не бракує впливу батьків на вибір їх дітей, але в горах він не такий значний, як у русинів з передгір'я.

День вінчання остаточно визначається тоді, коли молоді люди витримали у священика іспит з молитов. Відвідини церкви з метою складання цього іспиту народ називає *на отченаші*, себто (відвідини) заради отченаша.

Весіле відбувається звичайно в січні або в лютому, так що в більшості випадків між сватанням та одруженням проходить лише кілька тижнів. Вже з цієї причини рідко трапляється, щоб укладені обітниці розривалися. Якщо ж таке трапляється, у випадку, коли одна сторона закидає іншій аморальні вчинки, то відступаюча сторона мусить відшкодувати другій зроблені до того часу видатки. Тут же після сватання готуються до весілля. Хати прибираються й відмиваються, ставляться наготові запаси страв і напоїв. Цього потрібно немало, адже число гостей здебільшого велике, а весілля триває три-чотири дні. Але й гості приносять продукти харчування з собою.

Напередодні вінчання збираються в обох хатах гості, які були запрошені урочисто нареченим (*князь*, себто князь) і нареченою (*княгиня*, себто княгиня) раніше або й у той же день. З цією метою наречений і наречена, перший у супроводі одного або двох друзів, остання з кількома друзками, ідуть окремо в різні хати і дружба або дружка промовляють наступні слова: «Просили вас тато і мама нареченого (нареченої), потім наречений (наречена) і я прошу вас, щоб ви були такі добрі прийти на весілля». У цьому запрошувальному ходінні обидва походи супроводжуються кількома музикантами; лунають також пістолетні постріли. Але коли в обох хатах гості вже зібралися, в знак свята ставлять на столи ялинки, прикрашені різноколірною шерстю, і запановує радісне розважання за святковою учтою; впродовж всієї ночі танцюють і грають. Коли

вже світає, зшивають вінок для молодої з листя барвінку (*вінчик*), прикрашений золотими блискітками й монетами, прикріплюють до вінка також часник, як запобіжний засіб проти всього злого. За цією роботою в деяких місцевостях¹ співають належну пісню; для всіх інших етапів весілля, на відміну від звичаю у русинів з передгір'я, немає ніяких особливих пісень;² переважно кожен співає, що йому заманеться. Як тільки вінок виготовлений, кладуть його дівчині на голову, супроводжуючи дійство висловами благословення; а голку, яку використовували при роботі, залишають застромленою в листках. Після цього молода проходить з друзками тричі довкола стола і стає потім на коліна перед батьками, щоб подякувати їм за проявлені добродіяння і отримати від них благословення. Те ж саме відбувається в домі молодого; для нього теж зшивають вінок і урочисто прикріплюють до його шапки. Крім цих вінків, молодий з молодою несуть на лівих руках великі, виготовлені з твердо висушеного сиру, кільця (*колач*); голова молодої подекуди обв'язується від підборіддя до маківки хустиною, а на плечі накидають дві або лише одну хустину. Поверх звичайного святкового убрання молодята одягають потім ще й довгі плащі (*манта, гугля*), де-не-де прийнято, щоб молода замість запасок, що заступають спідницю,³ одягала справжню спідницю з синього сукна, прикрашену на нижній облямівці золотими обшивками; поверх неї вона носить тоді ще й передню запаску.⁴ Усі гості теж святково одягнені, дружби й дружки прикрашені квітами.

Вінчання проводиться в деяких околицях тільки в четвер або в неділю, бо вважається, що тільки ці дні приносять щастя, причому завжди перед обідом. У домовлену годину молодий і молода вирушають з їх батьківських хат верхи на конях у супроводі показного почету, щоб податися до церкви. Перш ніж вони покинуть обійстя, батьки обсіюють їх пшеницею. До почету моло-

¹ Так у Сергіях. Пор. розд. XVI, № 25.

² Про русинські весільні пісні пор.: Kaindl und Manastyrski, Die Rutenen in der Bukowina, I, 51 і наєт.

³ Про гуцульське національне вбрання пор.: розд. VIII.

⁴ Пор. малюнок 2.

Мал.2. Молода з Жаб'я у
весільному строї.
(За фотографією
Й. Дуткевича з Коломиї).

дого й молоді належать, крім інших гостей, вінчальний *батько* і вінчальна *матка*, обрані рідними батьками. Молодого супроводжують ним самим вибрані *друзьби*, а молоду - нею ж підібрані *друзьки*. Попереду походу несуться ялинки, прикрашені різнобарвною шерстю. Перед церквою обидва гурти зустрічаються, і тепер в ній відбуваються через обмін обручками формальні *заручини*, *засловліне*, і одразу після цього здійснюється *вінчене*. Як тільки молодята вийшли з церкви, молодий тричі погладжує молоду батоном, на знак, що він став тепер її господарем. Молодого й молоду підсаджують знову на їх коней. Гримлять постріли з пістолів і всі їдуть вскач до хати молоді. Однак на якомусь відрізку дороги похід молодого відстає, між тим, як молода з її почетом поспішає вперед. Перед хатою її знімають з коня разом з сідлом і біля две-

рей її зустрічає мати з благословляючими висловами. Після цього всі направляються до світлиці, і тут її свідки водять знову молододу тричі довкола стола. Потім вона сідає на призначене їй почесне місце; при цьому вона непомітно підставляє стільки пальців руки під себе, скільки років вона бажає ще залишитися бездітною. Свідок підходить потім знову до молододі і тричі розмахує півколом перед її обличчям калачем; потім підносить його навпроти сонця і питає молододу: «Що ти бачиш?». Вона відповідає: «Я бачу дивовижно гарний світ, але у Бога - найкраще».

Тим часом молодий зі своїми супровідниками заїхав у двір.¹ Він пересилає молодій дружбою кільце з сиру, котре він ніс на руці під час вінчання, а вона відсилає йому своє. У деяких місцевостях молодята обдаровують одне одного при цій нагоді повною мискою кукурудзяних зерен. У двір виходить господиня дому, тричі обходить довкола молодого і його супроводу й обкидає їх пшеницею. Відтак вона пальцем обмазує рот молодого медом; між тим свідок підходить з його калачем, розмахує ним і ставить те ж саме запитання, що ставив перед тим молодій. Молодого так само знімають з коня разом з сідлом і проводять у хату, після того, як батьки молододі пов'язали його юним супровідникам (*боєрі*, себто воїни, знатні)² через плечі барвисті хустки. Тут він виявляє, що його місце біля молододі зайняте братом або якимось родичем молододі. Тепер починається торг за молододу. «Скільки ти прошиш за місце?» - починає молодий. «Триста гульденів», - отримує він навмання сказане у відповідь. «Це забагато», - заперечує молодий, і починається торгування, поки молодий не придбає молододу і місце біля неї за малий грошовий внесок або за топірець і не прожене батогом супротивника до дверей; тепер і молодій знову припадають три удари.

Без згаданого подарунку родичеві, той міг би відмовити у ви-

¹ У деяких місцевостях молодий приходив за молододу лише наступного дня, після того, як він і його гості весело провели ніч у домі його батьків. Там, де це прийнято, обидва походи роз'єднуються зараз же після вінчання. Позначення *кнєзь*, *кнєзиня* і *боєрі* вказують, мабуть, на первісне викрадання молододі товаришами молодого під його керівництвом. Ті ж вислови поширені, зрештою, і в русинів.

СВАТАННЯ Й ВЕСІЛЛЯ

данні молодій; зате подарунки молодого для молоді та її матері є тільки добровільними; вони складаються із взуття і хусток. Прийнято давати й інші подарунки, проте ніколи молодий не отримує подарунка від молоді або її сім'ї. Затє молоду пару часто обдаровують вінчальні батько й матка худобою та вбранням. А весільні гості приносять з собою калачі, плоди або хустки для молоді; прийнято також грошові подарунки.

Протягом святкового обіду, який подається тепер, мала дівчинка тримає за спиною молодяг запалену свічку. Вона називається *світеука*, це значить - носителька світла, і вона отримує за свою службу рушник і калач. Після веселого розважання молодий подає, нарешті, знак до від'їзду. Молодята і їх супутники знову сідають на коней і разом їдуть до хати батьків молодого. Ті урочисто благословляють їх і обсыпають пшеницею, всі входять у хату і розважаються тут до пізньої ночі. Після цього свідки і дружби проводжають молоду пару до спальні. Тут один дружба знімає насамперед молодій, потім і молодому, взуття, після чого гості відходять. Вранці молоду пару розбуджує матка, а молода, як тільки вона одяглася, покриває голову хусткою¹ на знак, що вона вже жінка. Одруження залишається дійсним, навіть якщо гуцул виявив, що його молода вже не дівчина.

На третій день весілля святкується *пропій*. Молоду пару відвідують тільки батьки молоді, причому тут не повинно бути нестачі в напоях.

Вісім днів після шлюбу відбувається, нарешті, *відвод*, введення молоді пари до церкви, та *зміни*, тобто видача посагу.² У цей день молодята відвідують батьків молоді і забирають там придане. У деяких місцевостях ця передача відбувається в наступний день після *пропою*. Отже, на четвертий день весілля. Треба зауважити, що й передача подарунків з боку свідків відбувається не в день весілля, а пізніше, як це було зазначено щодо подарунків хресних батьків. Молоде подружжя передає вінчальним батькам чотири калачі та отримує взамін подарунки. Втім, це свято називається

¹ Пор. мал.3.

² Оскільки посаг називається *зміни*, то слід виводити слово від *змінити*, тобто міняти. Інша думка міститься в моїй та Монастирського роботі «Русини на Буковині», І. 64.

вається так само *колачини*.

Як встановлення згаданих ялинок на столах означає початок весілля, так і їх зняття означає закінчення весільного свята. Треба відзначити, що кільця з сиру, що їх несли при вінчанні молодята, часто зберігаються довгі роки на згадку про цю подію.

Насамкінець треба ще зауважити, що старі парубки в гуцулів не є рідкістю. Втім, вони ведуть упорядковане домашнє господарство і доручають порядкування в ньому найнятій господині, яка виконує всі обов'язки жінки. Бувають і старі незаміжні гуцулки, як вже було згадано. Особи, які живуть у незареєстрованому шлюбі, присягають один одному на вірність і покірливість при грудці солі і двох запалених воскових свічках.

Мал.3. Молоде подружжя
з Жаб'я.
(За фотографією
Й. Дуткевича з Коломиї).

IV

ЧОЛОВІК І ЖІНКА

Як любов дає лиш у рідкісних випадках привід до шлюбних зв'язків, так і подружнє життя рідко стає сердечним. Чоловік є володарем, якому підлягає жінка. Це співвідношення досить часто проявляє себе ззовні. Коли чоловік і жінка йдуть однією дорогою, то, як правило, вона відстає від нього щонайменше на один крок. Якщо потрібно нести тягар, то звичайно його звалюють на жінку. Верхового коня звичайно використовує чоловік, в той час, як жінка йде поруч пішки. При вході в будь-який дім чоловік йде завжди попереду. Про смерть жінки гуцул каже, як зрештою і русин у передгір'ї, що вона *погибла*; у цьому відношенні жінка стоїть не вище тварини. На побої гуцул так само не скупиться. Його основне правило: «Якщо хочеш мати добру жінку, то мусиш гатити в нсі, як у дерев'янку». Існує також вираз: «Жінка б'є язиком, а ти її кулаками не подужаєш», який свідчить про подібний погляд. Як добре повчання, але мало наслідуване, треба сприймати, всупереч усьому, речення: «Плати свої податки й люби жінку своєю». А якщо хтось хоче викликати сварку й суперечку в чийсь сім'ї, то йому варто лиш покласати в їх оселю ніж лезом догори; він точно досягне того, на що розраховував.

Легко пояснити, що при таких відносинах не може існувати ніякої широсердної прихильності між чоловіком і жінкою. У найтіснішому зв'язку з цим стоїть невірність з обох боків. При тому всьому гуцул часто надзвичайно ревнивий. Навіть найменша доброзичливість, яку жінка проявляє щодо іншого чоловіка, коли, приміром, вона подарує тому свого ціпка або подасть йому люльку, викликає з боку чоловіка бурхливі сцени ревнощів, які закінчуються переважно дуже жорстоким поведженням з жінкою, і навіть з тим, до кого вона проявила увагу. Звичайно, ті прояви дружнього ставлення досить часто могли бути ознаками не таких вже й невинних зв'язків.

Уже раніше були наведені окремі факти, які висвітлюють аморальні стосунки серед гуцулів. Тут, згідно з повідомленням гідного довіри свідка, а саме згадуваного писаря, варто розповісти про ще один випадок, характерний для світогляду гуцула.

Парубок С.Д. в С. загорівся палким коханням до дружини Д.Г. Вона задовольняє його прохання та його пристрасть. Але невдовзі С.Д. довідується, що жінка порушила вірність чоловікові не тільки заради нього, але й послужлива ще комусь третьому. Щоб помститися, він добре відлупцював невірну коханку, а вона, не знайшовши жодного іншого способу помститися С.Д., врешті звиряється своєму власному чоловікові. Обманутий законний чоловік подає скаргу до суду проти С.Д. за перелюбство та жорстоке знущання з його жінки. Оскарженому вдається за посередництвом Т.С. примирливо налаштувати позивача і цей погоджується відкликати скаргу за відшкодування в 5 (!) гульденів. Про це укладається договірний документ і передається посередникові. С.Д. намагається переконати писаря сфальсифікувати в документі справжній стан справ і заявляє при цьому, що йому ще вдасться знов повернути собі коханку, так що він тих п'ять гульденів заплатить «не задурно».

Слід ще додати, що гуцул взагалі примружує око, як тільки спокусник - багатий чоловік; він розглядає тоді любовне захоплення своєї жінки, як джерело добрих прибутків.¹

¹ Приміткою хай тут ще буде відзначено характерне народне повір'я. Хоч як радо сприймають гуцули звернений до них оклик «Боже помагай», гуцулка гнівається, коли ці слова звернені до неї в той час, коли вона пере свої сорочки, бо тоді її заборонені стосунки з чужими чоловіками стануть відомими. А коли сорочки були заплямлені місячними, то вони скоро з'являться знов.

Якийсь час молоде подружжя проживає, звичайно, у батьків чоловіка. З огляду на це деякі гуцули вже наперед будують просторіші хати, і в таких випадках молодята залишаються й на три-чотири тижні в батьківському домі. Ця обставина нагадує старослов'янську домашню спільність, про яку далі дещо буде сказано. Проте буває, що молодий чоловік збудував уже власну хату до того, як він приведе свою жону. Становище молодої жінки у хаті свекра й свекрухи зовсім не радісне. Сварок і чвар тут вдосталь, а приказка «Лиха невістка сичить, як змія» є свідченням цього. Подружжя управляє власністю спільно, за винятком того, що земельна власність жінки записується в кадастральну книгу на її ім'я. Зазвичай повний сепаратизм панує тільки щодо предметів одягу. Чоловік і жінка ділять роботу між собою. Чоловік займається переважно тваринництвом, при цьому дбає також про все молочарне господарство на полонинах, а зимою частково й вдома; жінка веде хатне господарство; дрібним землеробством займаються разом. А якщо жінка пряде і фарбує льон, коноплю і вовну, тче полотно і сукно, виробляє вовняні килими, декотра виготовляє навіть майстерні вишивки, зокрема для прикраси сорочок, то чоловік, натомість, зайнятий часто роботою бондаря, столяра, стельмаха тощо, але переважно на лісоповалі та лісоствлі.

Нерідко чоловік, по праву або й без права, проганяє свою жінку і бере на її місце *любаску*. Жінка йде до своєї рідні або й навіть до якогось коханця (*любас*). Зрештою, жінка часто добровільно покидає чоловіка. Розлучення вважається вмотивованим тільки тоді, коли одна із сторін зазіхає на життя другої, або коли одне з них є двостатевою істотою. Також, коли жінка була сварлива і безгосподарна, вигнання її пробачається. Діти залишаються переважно у тієї сторони, яка залишається в хаті, отже, як правило, у чоловіка. Але буває також, що чоловік поряд зі своєю шлюбною жінкою утримує ще й інших жінок.

Якщо жінка вмирає бездітною, то її майно звичайно повертають її батькам. Якщо чоловік зрікається своєї жінки, то він так само віддає їй назад речі, що вона їх принесла з собою. Якщо котрась із шлюбних половин помре без заповіту, то успадковує майно той, хто залишився. Якщо вмирають обое без спадкоємців і без заповітного доручення, то їх майно припадає родичам з обох сторін. Складання письмових заповітів, зрештою, дуже рідкісне,

і ще рідше вони відповідають законодавству. За народними поглядами, доньки, насамперед, не мають ніякого права на батьківський родовий маєток, тим більше якщо вони раніше вже отримали належний посаг. У заповітах часто визначається майно, відписане на церкви.

Ще зауважимо, насамкінець, що чоловік називає звичайно жінку *цяся* (ця), а жінка чоловіка - *сеє* (цей). Подружжя називає себе взаємно *доля*, і часто можна почути про добру й погану долю саме в такому розумінні. В дещо зневажливий спосіб гуцул називає свою жінку також *баба*, себто стара жінка, між тим, як прийнято вже навіть і до старих жінок звертатися лише через *молодиця* або *молодичка*, себто молода жінка, молода жіночка.

V

СІМ'Я

Уся споріднена громада позначається як *рід, род, родина, родія, пол, фамілья, свої, своякі* або, врешті, *креуні*. Чоловічу лінію називають: *мужецькі пол, отчевські род, по отчеві, або по чоловіці*; жіноча лінія називається: *женьські пол, матереньські род, по матері, по жінці*. Перевагу надають чоловічій лінії; це виражається особливо в тому, що в шлюбних негараздах покладаються більше на рідню по чоловічій лінії.

Позначення різних ступенів кровної спорідненості є такі:¹

I. БАТЬКИ ТА ЇХ ПРЕДКИ.

1. Б а т ь к о : *гедя* або *дедя, отеч*; пестливо: *гедик* або *дедик, отчік, татко*. М а т и : *неня, нене, матер*; пестливо: *ненка, мама, мамка, мамуня*. Збірно: *стареня*.

2. Д і д : *гід* або *дід, гідю* або *дідю, тато*; пестливо: *гідек, дідек*; зневажливо: *гідешчи, дідешчи*. Б а б а : *баба, мама*; пестливо: *бабка, бабушка*; зневажливо: *бабешчи*.

3. П р а д і д : *гедя, гедю* або *дедя, дедю, прагід* або *прадід*; пестливо: *прагідек* або *прадідек*. П р а б а б а : *неня, неніна, прабаба*; пестливо: *прабабка*.

¹ За Ганіцьким і Балощескулом, і деякими доповненнями. Слід зауважити, що рідко можна знайти гуцула, який мав би більш широкі знання про співвідношення спорідненості своєї сім'ї - вони сягають, як правило, заледве до діда й баби.

4. Прапрадід: *гід гедю* або *дід дедю*, *прапрагід* або *прапрадід*; пестливо: *прапрагідек* або *прапрадідек*. Прапрабаба: *баба неніна*, *прапрабаба*; пестливо: *прапрабабка*.

5. Батько прапрабатьків: *гедя гідю* або *дедя дідю*. Мати прапрабатьків: *неня бабіна*, *неня мамина*. Збірно: *прапродителі*.

6. Дід і баба прапрадідів називаються збірно: *прапрародиці*, зокрема: *прапродительські гід* або *дід*, *прапродительська баба*.

7. Предки взагалі: *предкі*, *праотці*.

8. Названі батьки називаються так, як і рідні.

9. Вітчим: *вітчем*, *отчем*. Мачуха: *мачуха*, *мачеха*; збірно: *вітчеми*, *отчеми*.

10. Свекор: *свекор*; пряме звертання до нього таке ж, як до рідного батька. Свекруха: *свекруха*; пряме звертання до неї таке ж, як до рідної матері. Свекри поміж собою називають себе *свати*; свекрухи - *свашки*, *свахи*.

II. РОДИЧІ БАТЬКІВ ТА ЇХ ПРЕДКИ

1. Брат батька й матері: *вуй*; пестливо: *вуйко*; його дружина зветься *вуйна*; пестливо: *вуйночка*. Сестра батька й матері: *тетя*; пестливо: *теточка*, *тетка*, *кітка*. Юні й неодружені двоюрідні брати або дядьки і юні незаміжні кузини або тітки називаються тільки по імені. Дітей батьківських братів і сестер називають: *непот*, *непота*.

2. Брат прабатьків: *вуй* (*вуйко*) *прапродичіу*, *брат праотчевські*, *прашчур*. Брат діда, зокрема: *брат гіда*; брат баби: *брат мамин* або *бабин*. Сестра діда й баби - *тетя* (*кітка*) *прапродичіу*, *сестра праотчевська*. Сестра діда, зокрема: *сестра гідова*. Сестра баби: *сестра мамина* або *бабіна*.

3. Брат прадідів: *брат прапродичіу*, *брат прагідовий*. Сестра тих самих: *сестра прапродичіу*, *сестра прагідова*.

III. ПОТОМСТВО

1. Діти: *гіти*, *діти*, *деті*, *чада*, *глюта*; зневажливе: *гомота*, *гітишча* або *дітишча*. Син: *син*; пестливо *синку*. Дочка: *доч*, *дочер*; пестливо: *донька*, *дочка*, *донечка*. Брат: *брат*. Сестра: *сестра*. Брат і сестра: *рідні*, *родні*. Рідні: *рідний*, *родний*; *рідна*, *родна*.

2. Внуки: *унук*; пестливо: *унучок*; внучка: *унука*; пестливо: *унучка*.

СІМ'Я

3. Правнуки: *прапнуки* і т.д., як у внуків.

4. Праправнуки: *прапрапнуки* і т.д.

5. Діти праправнуків: *гіти (діти) прапрапнуку*, *прапнученнята*.

6. Внуки праправнуків: *унуки прапрапнуку* або так само *прапнученнята*.

7. Усиновлений син в прямому звертанні: *син*, інакше: *годованиц*, а іноді зі зневажливим побічним визначенням: *пріймиш*. До усиновленої дочки звертаються, як до рідної, інакше: *годованка*, *пріймичка*. Усиновлені діти: *пріймакі*.

8. Пасинок: *пасерб*. Пасербиця: *пасербиця*.

9. Зять: *зеть*; в прямому звертанні: *син*. Невістка: *невістка*; в прямому звертанні: *дочка*. Дівер - так само *зеть* або *исурениц*. Зовиця: *невістка*; названа сестрою чоловіка - також *братова*; вона називає чоловікового брата: *дювер*, його сестру: *зовиця*.

Зведені брати і сестри не визнаються рівноправними з рідними дітьми. Цей погляд часто стає причиною гострих суперечок.

Позашлюбні діти (*звидиниці гіти*, *бенкарти*, *байструки*, *бахури*) носять прізвище матері, яка тільки в дуже рідкісних випадках погоджується назвати їх батька. До цих дітей обов'язково пристає ганьба їхнього походження, проте гуцул, здається, досить поблажливо ставиться до цього.

Сімейне коло розширюється далі завдяки кумівству. Воно буває двох родів, а саме: через свідчення при хрещенні (*кумство*) і, по-друге, через участь у вінчанні (*у батьках*). Кумів та батька й матку називають ще *нанашко*, *нанашка*; хрещеники або одружені називаються *фіни (фін, фіна)*. Між родичами *нанашків* і *фінів* існує духовна спорідненість. Крім загальновідомих прав і обов'язків вінчальних батьків, ніяких особливих не відзначено. Кумами, зрештою, можуть бути обрані також особи, які належать до інших християнських церков, проте, хоч один з них має належати до того ж віросповідання. Це є, зрештою, вимоги, які впливають з церковних законів.

Усиновлення трапляється дуже часто в гуцульському краї. Звичним приводом для цього є бездітність і прагнення мати опо-

ру в старості. Іноді усиновленням карають неслухняних і непокірних дітей, причому вони частково або й зовсім втрачають майно рідних батьків. Втім, треба розрізнати два види усиновлення.

Перше схоже, принаймні, до певної міри, на усиновлення в розумінні цивільного кодексу. Подружжя бере сироту або дитину, яку батьки віддають, за свою. Вона працює в господарстві як слуга або наймичка, а згодом названі батьки наділяють її деяким майном і одружують. Загалом це прийняття на місце дитини є, фактично, укладенням угоди, вигідної для названих батьків, бо вони отримують з усиновленими дітьми дешеvu робочу силу.

Ще більше це проявляється в другому виді усиновлення. В цьому випадку *годованцями* не є юні або бідні особи, а здебільшого самостійні й заможні господарі. Старі, частіше безсімейні, гуцули усиновляють їх за умови, що вони будуть доглядати названих батьків до самої смерті і зрештою належно поховають, за що й отримають їхнє майно. Таких «прийманих дітей» обирають нерідко серед євреїв, бо припускається, що вони будуть дотримуватися взятих на себе обов'язків заради власної вигоди; зате з родичами надзвичайно рідко вступають в такі відносини, від них найменше можна сподіватися дотримання зобов'язань, бо вони вважають, що й без того мають право на спадщину. Зрештою, зрозуміло, що зв'язок між такими названими батьками й годуванцями є цілком протилежний нашим звичним поглядам. Усиновлений є, власне, годувальником, а названі батьки стають годуванцями. Незважаючи на це, усиновлені звертаються до названих батьків словами *дєдику* або *дєдику*, *нєнко* або *нєнько*, отже: батечку, матінко, а ті кажуть їм: *сінку*. Іноді приймаються два «годованці», а саме: гуцул і єврей. Трапляється також в окремих випадках, що названі батьки передають право годуванцеві користуватися господарством вже за життя. Угоди, які незмінно лежать в основі цих усиновлень, укладаються, як правило, письмово, рідше - усно перед свідками. Якщо годуванець не дотримується своїх зобов'язань, то угоду можна скасувати. Розвиток цього своєрідного усиновлення, зрештою, можна легко пояснити, якщо взяти до уваги важкі життєві умови в горах, які створюють, особливо старим самотнім людям, непоборні труднощі. Із послабленням цих важ-

ких відносин внаслідок прогресивного розвитку культури й одночасно зростаючої ціни на земельну власність ця інституція починає вже занепадати в деяких місцевостях.

Службові угоди укладаються або на півроку, тобто від дня св. Юрія (28 квітня за ст. ст. - 5 травня за н. ст.) до свята св. Дмитрія (26 жовтня за ст. ст. - 7 листопада за н. ст.), або від св. Дмитрія до св. Юрія, а то й цілорічно - від одного названого терміну до повернення до нього через рік. Платня складається з одержи й худоби. Так, наприклад, в громаді Сергіїв наймит отримує за цілий рік такий заробіток: дві пари вбрання, які складаються з двох плащів, двох пар штанів, двох сорочок, двох пар постолів, овечої хутряної шапки і капелюха), відтак теляти або вівці; а цілорічний заробіток наймички складається також з двох, хоча й дешевших, плащів, двох спідниць, двох сорочок, двох пар постолів і вівці. За півроку служби наймит отримує, крім худоби, тільки одну пару вбрання.¹ Зрештою останнім часом заведено також оплату грошима. Договір про службу укладається усно в присутності двох свідків. Приблизно за місяць до закінчення служби можливе з обох сторін скасування договору; одначе слід зауважити, що іноді наймит змушений додатково працювати ще два тижні безоплатно, як то в народі кажуть, один тиждень для собак і один для котів.

Ставляться до слуг, зрештою, так само, як і до власних дітей. Вони харчуються за тим же столом, беруть участь у всіх домашніх святах і взагалі зараховуються до складу сім'ї. Іноді тямущі слуги досягають особливого впливу в домашньому господарстві, і в таких випадках вінчана жінка поступається наймичці. Наймити, як правило, стоять вище служниць і наглядають за ними. Коли слуга одружується, він нерідко отримує від пана особливі подарунки. Пристарілі вірні слуги залишаються переважно в сім'ї хазяїна і намагаються бути корисними, виконуючи різні дрібні послуги. Після смерті такого слуги його майно часто припадає панові, зокрема, худоба, яку він собі заробив за час служби.

¹ Про одяг гуцулів див. розділ VIII.

До сім'ї гуцул зараховує якоюсь мірою і свого гостя. У гостинності справжній гуцул майже не знає меж: він ділить усе зі своїм гостем, а в давніші часи - іноді навіть свою шлюбну жінку.¹ Видатних гостей він вітає хлібом-сіллю в знак особливої поваги. Гостювання часто триває багато днів підряд; гостинці даруються і приймаються. Коли гість покидає дім, домочадці привітно проводжають його. Якщо це не відбувається, то подекуди означає, що хотіли б, щоб гість невдовзі знову прийшов. Наскільки привітно зустрічають навіть зовсім чужих людей може підтвердити уривок з листа подорожуючого:²

«...Про гуцульську гостинність ви напевне вже багато чули, але справжнє поняття про неї отримаєте тільки тоді, коли ви самі на собі відчуєте її. Привітність прийому, зворушлива квапливість у готуванні обіду, сердечне припрошування, намагання показати себе, при обмежених і недостатніх можливостях, гідним свого гостя, - все це вражає, радує, причаровує. Як обережно відходила одна з жінок, яка при нашому входженні в хату чесала вовну, зауважуючи, що волокна могли б потрапити в їжу; як старанно стежила гуцулка, стоячи біля печі, за потріскуванням відкритого вогню, щоб ніяка вуглинка не впала в кухонний посуд; і так далеко сягає сільська прислужливість гостеві, що приносять з комірочки ще невживані ложки, які є, зрозуміло, тільки дерев'яні. Так господиня старається всіляко вшанувати гостя, вона припрошує його до всього, що має в своїх запасах. Насамперед, для пиття - холодне солодке молоко в гарних порцелянових горнятках; потім *кулешу* (густу кукурудзяну кашу), яку вона вивернула з котла на виточений *кфуг* (дощата підставка); до цього збиті і розмішані в киплячому маслі яйця; потім знову солодке й квасне молоко і, нарешті, на десерт чорниці, які, після виразного запевнення, після молока не зашкодять, бо це «здорові ягоди», чого, наприклад, про

¹ Пор. на с.19 цитоване повідомлення Гакс.

² Наступні повідомлення взяті з листа автора, якого він надіслав про свою подорож у долину Білого Черемоша в серпні 1891 р. до редакції «Bukowiner Rundschau», і який був опублікований у цій газеті №1025 і наст. Змальовується прийняття в гуцульській хаті хутора Голошина, що належить до громади с. Гринява.

малину сказати не можна.

Єдина гризота, яку гість має в гуцульській хаті, це - як винагородити люб'язність милих господарів. Відповідного подарунка подорожуючий, звичайно, не має під рукою, а грошей пропонувати гуцулам за їх гостинність ніколи не можна. Ми непомітно всунули гроші під одну з мисок. Тоді швидко піднялися, подякували й попрощалися. Домашні як сердечно зустріли нас, так і відпустили; дві жінки відпроварили нас аж поза сусідські парканні і вказали ближчу дорогу. Потиском руки ми попрощалися з нашими провідницями. Одна з них - вона назвала себе Анця - напевне була колись гуцульською красунею; цьому відповідало її старанне вбрання і м'який голос, що є визначальною рисою гуцульських кокеток».

Характерним для гуцульської гостинності є також звичай, що гуцул, якщо він присів обіч дороги, аби поїсти, запрошує пригоститися кожного, хто проходить мимо. Це виражається звичайно звертанням: «*Просимо і вас, хрещених*». Дякують за це словами: «*Їжте з Богом*», «*споживайте здорові*» або «*нехай Бог поверне це на користь*». Іноді відповідь випадає дотепною. Оскільки саме запрошення є часто тільки формальністю і не приймається, то відповідь «*просимо*» римують зі словами «*самі у рот носимо*» або питають: «*Де у вас ложка?*» і йдуть далі.

Залишається ще тільки розповісти про домашню спільноту у гуцулів або, скоріше, про залишки цього устрою. Вище вже було вказано на те, що проживання молодого подружжя у домі батьків чоловіка нагадує домашню спільноту. Було сказано про те, що багаті гуцули будують іноді наперед просторішу хату і в ній облаштовують також помешкання для сина. А втім, і в хатині, в якій наявні лише дві кімнати, є можливість надати притулок молодому подружжю, якщо в малій хаті прилаштувати піч і лавиці. Звичай «ношення вечері» у передріздвяний вечір, про який йтиметься нижче, і вже згадана *клака* можуть вказувати також на домашню спілку. Загалом цей устрій, крім поодиноких випадків, уже занепав. «Від домашньої спільноти, - як повідомляють з Сергіїв, - тепер можна знайти ще тільки рідкі сліди, тому що молодша генерація не хоче притримуватися її. У деяких сім'ях

домашня спільність полягає в тому, що батько і мати з одруженими синами, дочками та внуками ведуть спільне домашнє господарство, а це виражається в тому, що батько має у всьому перше і останнє слово, називає все придбане синами і внуками своїм і покриває потреби членів своєї спілки із спільних коштів; зі всіма домочадцями він поводить ся, як зі своїми неповнолітніми дітьми, а вони знову зобов'язані неодмінно бути слухняними йому. Але коли старійшина дому вмирає, то управління переймає його старший син або зять, якщо він до того здатний. Наприкінці ще зауважимо, що вживана і в Сергіях приказка: «Важко жити, коли юрба (*глота*) численна, як солома (*полова*), а *стрий* вже старий» стосується, безсумнівно, домашньої спільноти; під словом *стрий* у гуцулів треба б тоді розуміти старійшину дому.¹ Варте уваги й те, що цей вислів спрямований проти домашньої спільноти.

¹ В інших слов'ян це слово означає брата батька, який дуже часто після смерті батька замінявся старійшиною дому.

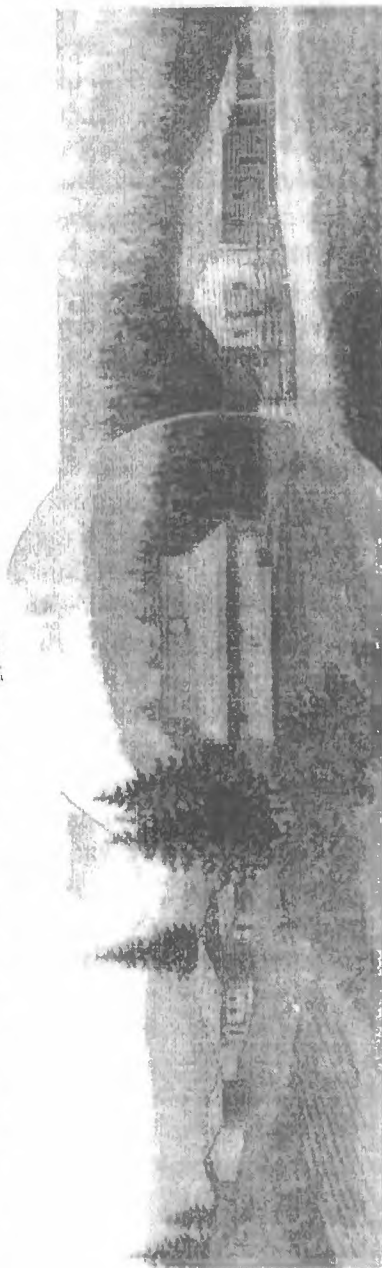
VI ДІМ І ДВІР

Не кожне місце приносить людині щастя й не кожне місце придатне для будівництва дому (*хата, халаш, шалаш*).¹ Тому, перш ніж починати будувати, гуцул дуже точно перевіряє місце, на якому хоче споруджувати свою хату. Переважно обирають те місце, в якому лягає спати худоба. Місце, на якому знаходиться гніздо червоних мурашок, не буде обране ділянкою для будівництва; натомість, місце, де чорні мурашки спорудили свій горбочок, вважається щасливим. Щоб вивчити це місце точніше, гуцул, який хоче будувати двориче, лягає спати на тому місці. Якщо йому сниться приємне, якщо йому уві сні ввижається гарна худоба, то ґрунт для будівництва вибраний вдало; в протинному разі гуцул остерігається будувати на ньому. Інші випробовують місце будівництва так: ставлять там склянку, не до кінця наповнену водою і накриту листочком; якщо місце мало би бути щасливим, то наступного дня вода у склянці прибуде; якщо цього не сталося, то слід відмовитися від цього місця. Якщо не

¹ Позначення *дом, дім* вживається, здебільшого, для назви житла на небі, рідко для хати.

досить дбайливо перевіряти місце будівництва хижі, то може легко статися, що вибір упав саме на те місце, в якому водяться чорт і злі духи. У такому разі в хаті бродять мари і її мешканці будуть зазнавати багато лиха. Тоді нічого більше не залишається, як перенести хату на більш сприятливе місце, і таке нерідко буває. Погано також, якщо при першому ударі сокирою для будівництва хати чути плач дітей, це означає, що в збудованій хаті ніколи не можна буде виростити своїх власних дітей. Так, одному чоловікові з Устеріки, якому теж випало лихе віщування, померло, кажуть, вже одинадцятьох дітей.

Якщо гуцул хоче спорудити

ДИМ І ДВІР

свій *двір*, то він запрошує, звичайно, сусідів, які здебільшого проживають не надто далеко, до спільної безплатної роботи (*толока* або *клака*). Гуцул будує хату тільки з колод; матеріал йому постачають смерекові ліси його рідних гір. Кругляки обстругують лише з того боку, який повернений до середини хати, тоді внутрішня сторона стіни стає рівною і гладкою, у той час, як ззовні видно необтесані колоди. Але в багатьох хатах внутрішні стіни також необтесані. Стіни ущільнюють мохом, але не штукатурять ні глиною, ні розчином, а також не тинькують, хіба що ті, які прилягають до вікон. Кам'яний фундамент хата має лише зрідка, звичайно тільки тоді, коли місце будівництва нерівне; як правило, його основні чотири колоди спираються на підкладені великі камені. Простір між цими основними колодами заповнюють утрамбованою глиною, це і є підлога, дошками вона не покривається.

Коли чотири нижні колоди вже поставлені, то втикають під них ладан, гроші, сіль і хліб у чотири кути з внутрішнього боку стін, а із зовнішньої сторони - вугіль і тиньк із хлібної печі. Вважається, що перші предмети приносять щастя для мешканців хати; останні, навпаки, стосуються їхніх ворогів. Потім, коли чотири названі колоди зв'язані між собою і закріплені, домочадці сідають на кожному розі і напружено вслухаються в далечинь: якщо вони почують, що реве худоба, то це вважається ознакою, обіцяючою щастя; зате гавкання собаки, крик птаха, квакання жаби віщують нещастя.

Посередині колодного чотирикутника встановлюють хрест, обвитий вовною. Потім кладуть в посудину розжарене вугілля, посипають його ладаном і цим обкурюють основні колоди. Після цього посудина ставиться біля хреста. Відтак частують зібраних сусідів; якщо за обідом подається й вино, то це є знак, що в хату, яка будується, мають часто навідуватися гості. А робітників треба весь час підтримувати у доброму настрої, щоб вони нічого злого не бажали хаті, або, як гуцул каже, не вв'язали в зруб нещастя (*лихо зав'язати*). Лише по закінченні будівництва хрест викопують і зберігають під дахом хати.

Будинок¹ гуцула переважно скерований поздовжньою стіною

до сходу, південного сходу або до півдня, в ній знаходяться вхідні двері² і вікна (*вікна, шклінки, шибки*). Вздовж цієї стіни, як правило, прибудоване широке, як лавиця, підвищення (*пресна*). Дехто відмежовує біля передньої стіни хати невелике подвір'я (*задвір'я*) масивною дерев'яною стіною (*граждо перед хатоу*), подібною на фортечне укріплення. Через цю виступаючу споруду ведуть ворота (*брама*). Вже з першого погляду впадає у вічі різниця між будинком багатого і бідного гірського жителя. Насамперед, тільки дім багатого має покрівлю, обшиту як слід гонтами, прикріпленими залізними цвяхами; бідний чоловік ставить свій дах з драниць³ або обосполів, які він складає один біля одного і закріплює довгими поперечними жердинами й каменями. Крім того, багатий гуцул має звичку прилаштовувати вздовж передньої стіни своєї хати прохід (*ганок*). Але найголовніша різниця полягає в тому, що дім бідного складається тільки з однієї кімнати, а у заможного - два житлових приміщення.⁴ Це число перевищується лише у виняткових випадках, коли батько сім'ї хоче вже заздалегідь зробити у своїй хаті зручне помешкання для сина. Дві згаданих кімнати (*хати*) розміщені з обох боків сіней (*хороми*), в які заходять через вхідні двері. Кімната справа, як правило, просторіша, ніж та, що зліва. Більша кімната (*велека хата*) призначена для проживання близької родини, тоді як меншу (*мала хата*) займають слуги або вона використовується як майстерня чи комірка, зрештою служить помешканням одруженому синові; в останньому випадку

¹ До цього мал.4-14.

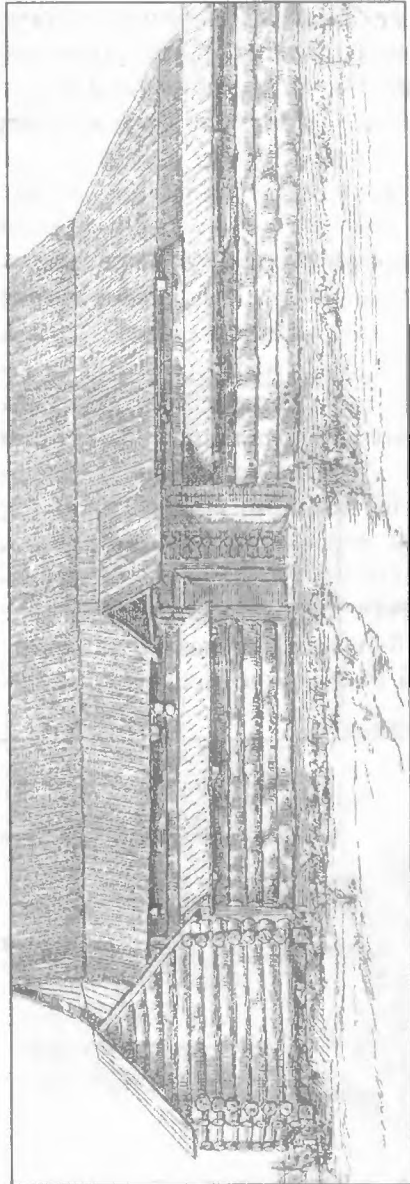
² Завіси і, особливі, замки дверей часто виготовлені з великою майстерністю з дерева, проте є вже, в ужитку, залізни замки, переважно в коморах.

³ Тонкі дощечки, відколсні від дерева, у яких відсутній фальц, властивий гонтам.

⁴ Пор. три будинки на мал.4. Хата з Дихтинця має, крім сіней, лише одну кімнату, ніякого ганку і поганий дах. Хата з Сергіїв вже тричастинна, але ще не має ні порядного ганку, ні доброго даху. Нарешті постає перел нами в хаті з Усть-Путили тип багатой сучасной будівлі. Треба тут згадати, що бідніший тип хат є одночасно найпоширеніший. Що *ганок* є новішою походження, свідчить сама його назва. Далі варто звернути увагу на те, що лише в новіших хатах дах піднімається стрімкіше (див. хату з Усть-Путили; пор. також мал.5). Слід ще зауважити, що мал.4, а також 11 і 12 запозичені з праці: C.A.Romstorfer. Typen der landwirthschaftlichen Bauten in der Bukowina, опублікованій в Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft zu Wien у 1892 р

ДІМ І ДВІР

вона облаштовується так само, як велика кімната. Обстановка її, як і взагалі в кожному домі однакова. При стіні зліва від дверей стоїть велика, склеписта, схожа на хлібну піч, плита (*пич*)¹, на якій переважно діти, але взимку й старі, мають своє місце для снання. Димова труба печі виходить у сіни, в яких немає стелі, і дим може витягуватися на горище (*стрих, під*). Піч прилягає звичайно двома боками до кімнатних стін; довкола їхніх вільних боків тягнуться лавиці. Вздовж задньої кімнатної стіни прилаштована порівняно широка лавка (*лава, лавиця*), на ній спить мати з немовлям. Під лавкою взимку знаходять своє місце новонароджені телята, ягнята й поросята. Під іншими стінами стоять вужчі лавки, які вдень служать для сидіння, а вночі - теж, як ліжко. Справжні ліжка (*постіль*) знаходяться лише де-не-де, вони стоять тоді на місці широкої лав-

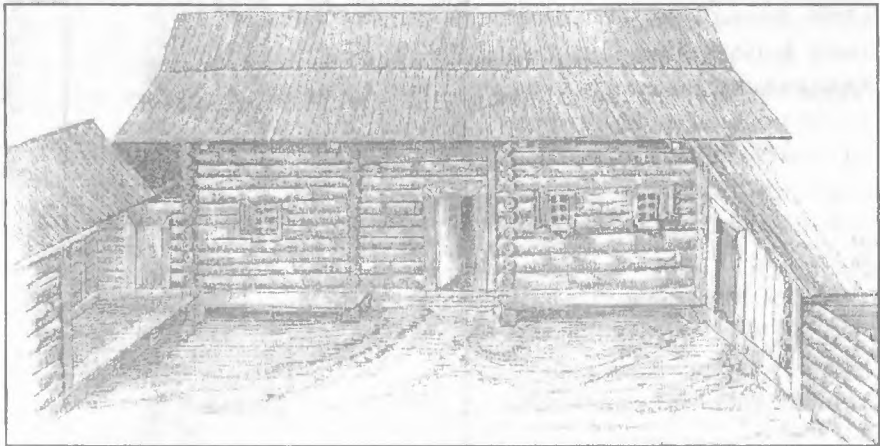
Мал. 5. Садіба Лукена Біловусека з Устеріки (зовнішній вигляд).

¹ Де-не-де з'являються вже звичайно і шпартати.

ки при задній стіні кімнати і саме так, щоб можна було спати головою до сходу, бо це приносить щастя. На стіні, справа від дверей, знаходиться шафа для кухонного посуду (*полиця*), у якій зберігаються череп'яні миски і дерев'яні ложки; виделок гуцул не використовує.

З кухонного начиння є ще кілька горщиків і чавунний або бляшаний котел для приготування кукурудзяної каші. Пічних віток у гуцулів не знайти, бо вузька ніша у печі для того зовсім не придатна. Вішалки (*зредки, жертки*) для щоденного вбрання, стіл (*стіу*), малі переносні лавки (*стілчики*), кілька образів, хрести, іноді й зброя або навіть дзеркало та годинник доповнюють скромну обстановку. Вікна кімнат малі, і внаслідок виступаючого даху, а ще більше через вищезгадану прибудову, де вона представлена, у хатах, як правило, панує присмерк. Тому уся садиба, також з огляду на санітарні умови, бажає багато кращого.

До житлового будинку прилягають, звичайно, стайні для худоби (*коleşня до маржени*); вони в цьому випадку пов'язані з хатою похилим дахом. Рідше стайні відділені від хати, а саме так прийнято будувати переважно конюшні (*стайні*).¹ Прибудована до хати або й поблизу до неї стоїть комірка (*комора, кліть*), яка служить

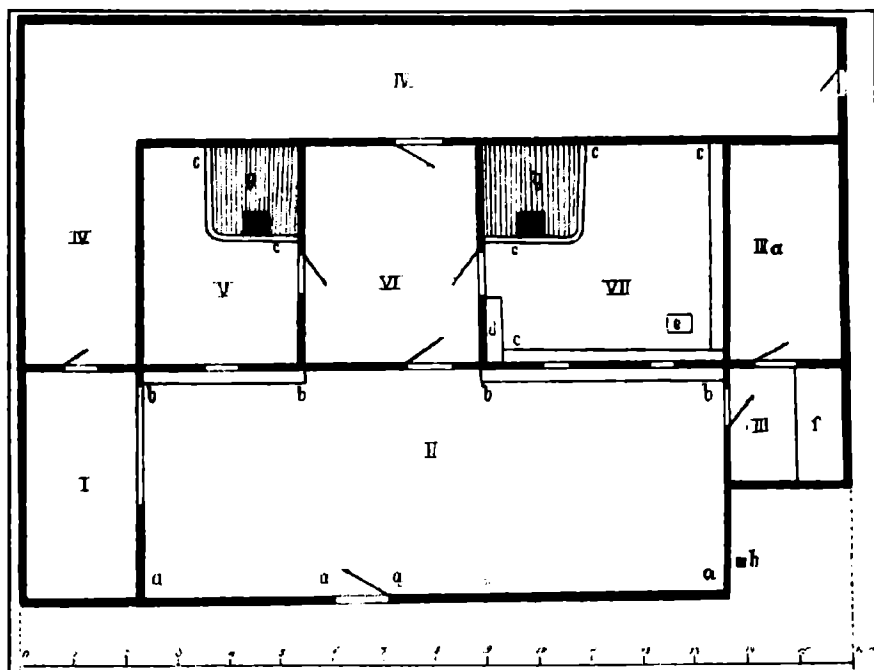

Мал. 6. Та сама хата (вид з боку воріт гражди).

ДІМ І ДВІР

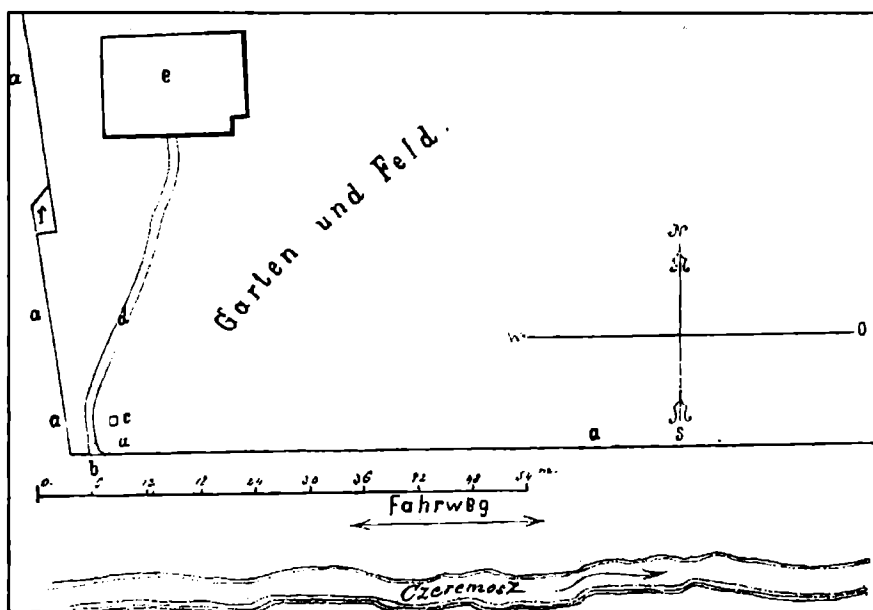
для зберігання запасів плодів, харчових продуктів, а також святкового вбрання та ін. Тут зберігається в скрині або в круглій кадці з накривкою (*бодня*) цінні речі, прикраси і «*панєри*», останні, до того ж, ще й покладені поміж двома дощечками.

У декотрих хатах місце цієї комірки повністю заступає мала кімната. Дров'яну шопу (*древоруб*) також можна знайти при хатах

Мал. 7. План тієї ж хати. I - повітка для дров; II - подвір'я; III - передня комірка (*черсака*); IIIa - комірка. IV - стайні; V - мала кімната; VI - сіни; VII - велика кімната; a - *гравждо*; b - *пресна*; c - лавки; d - шафа для кухонного посуду; e - стіл; f - літнє ліжко; g - печі; h - собака.

Прибудована до хати стайня має передовсім мету захищати її від холоду; тому цей спосіб будівництва звичний переважно при хатах, що стоять на відкритому місці. У взаємопов'язаних поселеннях стайні ставляться часто на відстані від житла.

Мал.8. План розташування тієї ж хати.

Город і поле. Дорога. Черемош.

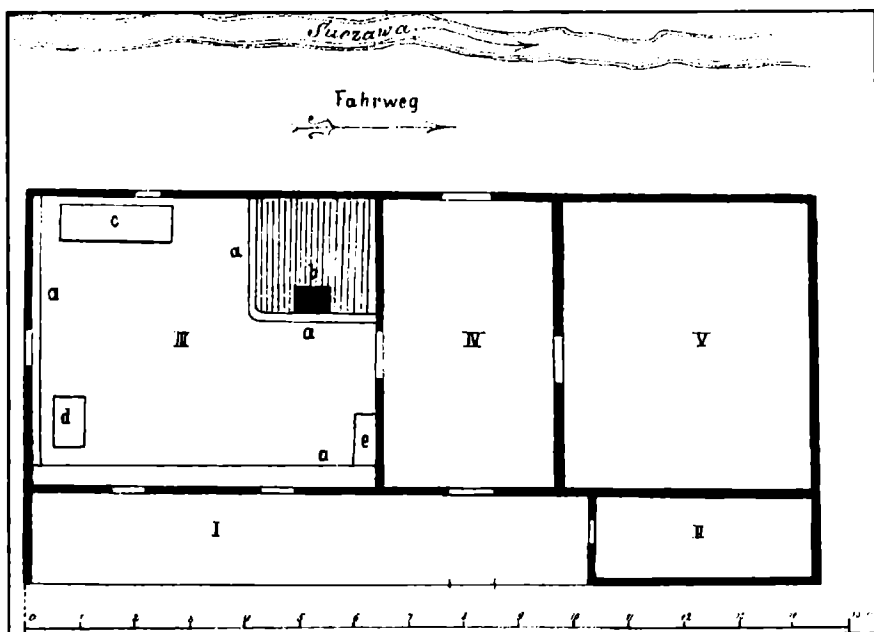
a - паркан; b - струнка і перелаз; c - криниця; d - стежка; e - хата; f - свинарник.

заможних господарів. Для свиней, яких, зрештою, відгодовують у згаданих стайнях, є іноді ще й особлива комірчина (*куча*), переважно, споруджена подалі від хати, всередині огорожі.¹ Недалеко від садиби нерідко можна побачити одну або й дві покрівлі для сіна (*оборіх*, множ. *обероги*). Пивниця також буває, проте рідко під хатою, частіше у вигляді заглибленого в землі льоху (*яма*); взимку вони прикриваються дошками, сіном і гноєм. Картопля зберігається на зиму в ямах, які відкриваються лише в теплі дні. При деяких хатах є і колодязі (*керниця*), якщо не постачає водою природне джерело (*куркало*). Там, де криниці взагалі немає, деякі гуцули дбають про те, щоб поставити для спраглого подорожнього

¹ Пор. мал.8

ДІМ І ДВІР

в малій загородці глечик з водою. Це називається *прости Біг*, себто «відплати, Боже», бо господар виконує цим богоугодну справу. Загородки переважно прикріплені до дерев, і їх можна побачити не лише на сільських вулицях, але ще й на безводних полонинах. Де-не-де зустрічаються при дорозі більші загородки з лавками для відпочинку і нічлігу. Потрібно також відзначити, що господарі, які провадять вдома велике молочарне господарство; споруджують біля хати особливу загороду (*ватерник*) з великим молочарним котлом, як це, звичайно, буває на полонинах.¹ В одній хаті живуть переважно від чотирьох до п'яти душ.

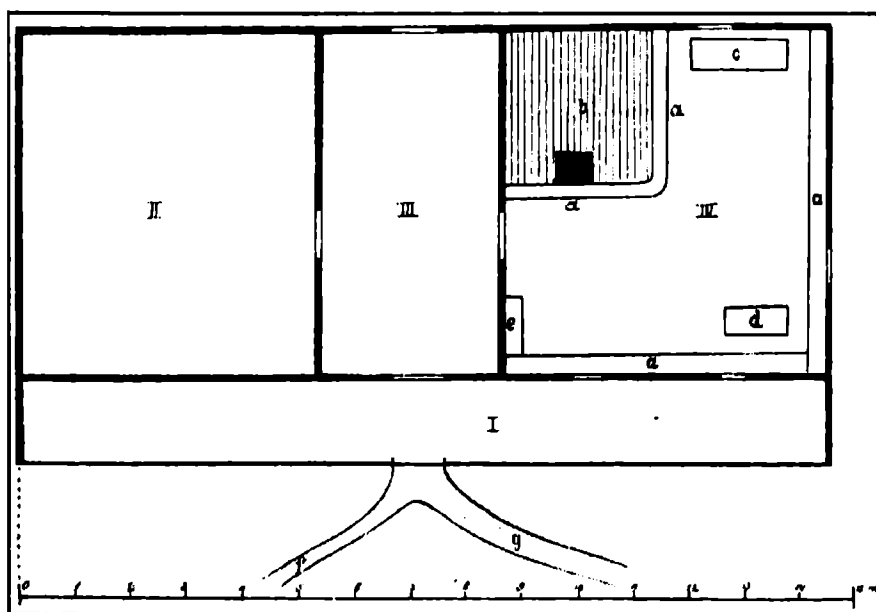

Мал.9. План хати Марфи Дучик в Селятині. Ріка Сучава. Дорога.

I. Танок. II. Комірка. III. Житлова кімната. IV. Сіни. V. Комора. а - лавки; б - піч; с - ліжко; д - стіл; е - шафа для посуду. Довкола хати знаходиться двір з малою стайнею справа внизу. Далі внизу прилягає город, в якому є загорода для вуликів. Розташування садиби було зняте неточно за допомогою компаса; взагалі фасад мав би бути спрямований на південь до південного сходу. Житлова кімната знаходиться, проти правил, зліва.

Біля двору можна часто побачити город, де вирощують овочі, фруктові дерева, іноді й квіти, особливо базилики. Тут, в загороді, звичайно стоять вулики (*пасека*), які на зиму переносять в комору.

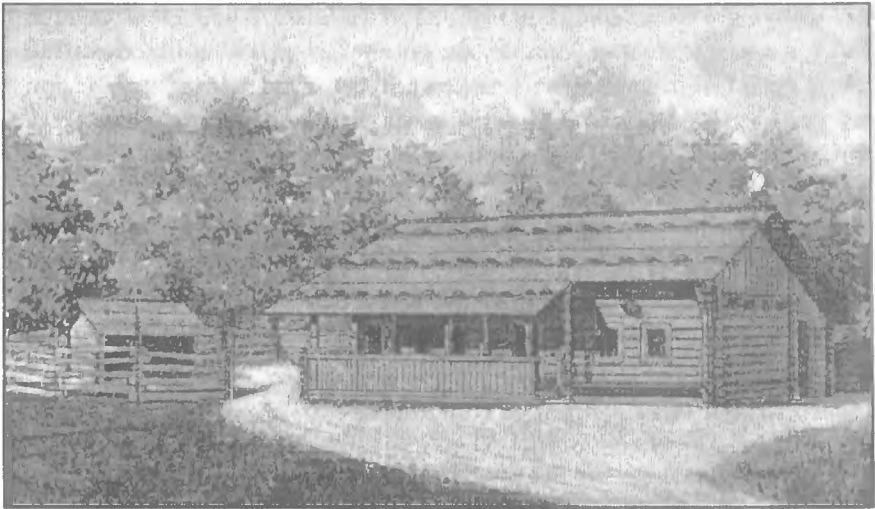
Двір гуцула за звичай обгороджений парканом (*пліт*), спорудженим з довгих горизонтальних жердин (*ворене*) і вертикальних кілків (*кілі*) у такий спосіб, щоб його легко можна було розібрати і знову скласти. Конструкція паркана передбачає, щоб він простягався ламаними лініями. У цих парканах рідко трапляються

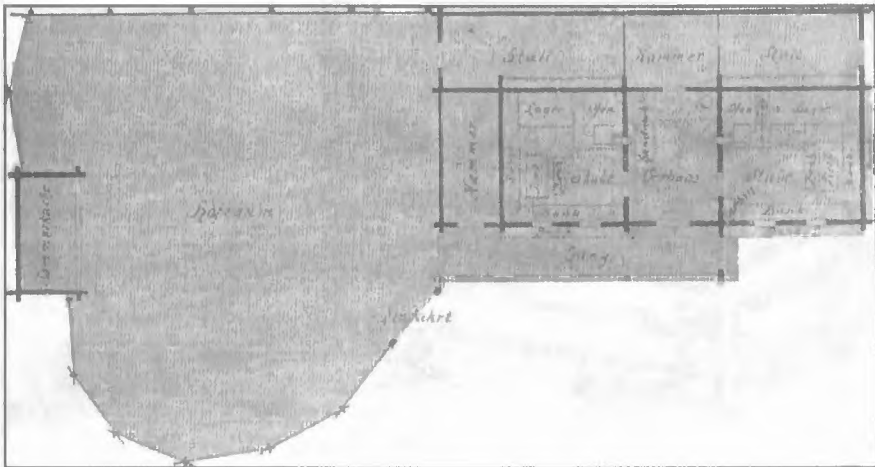
Мал. 10. План хати Стефана Дучика в Селятині.

I. Ганок. II. Комора. III. Сіня. IV. Житлова кімната. а - лавки; б - піч; с - ліжко; d - стіл; e - шафа для посуду; f - стежка до джерела; g - стежка (близько 200 кроків) до дороги, на якій стоїть хата Марфи Дучик (мал. 9). Довкола хати простягається луг (*царинка*). Зліва від стежки (f) стоїть стайня. Хата в цілому направлена своїм фасадом до сходу.

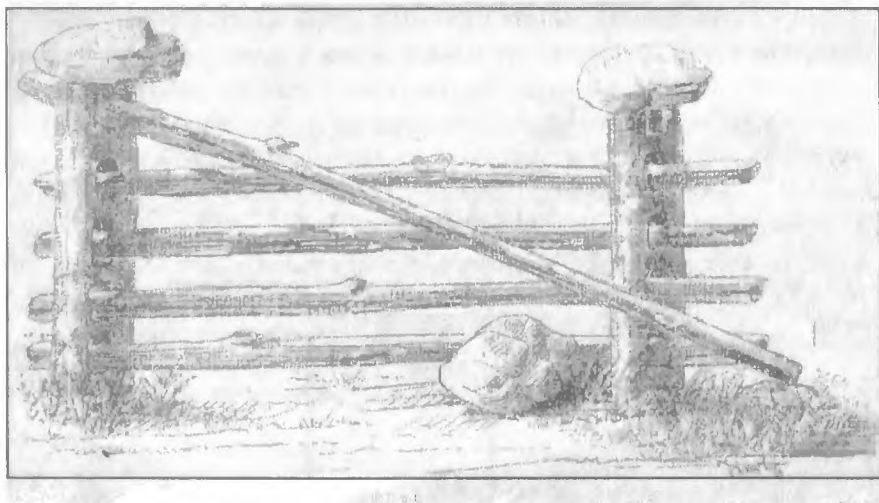
¹ Пор. на мал. 4 садибу з Дихтинця і мал. 11 і 12. Котел висить у сироварнях над вогнем між трьома жердинами, складеними у формі піраміди.

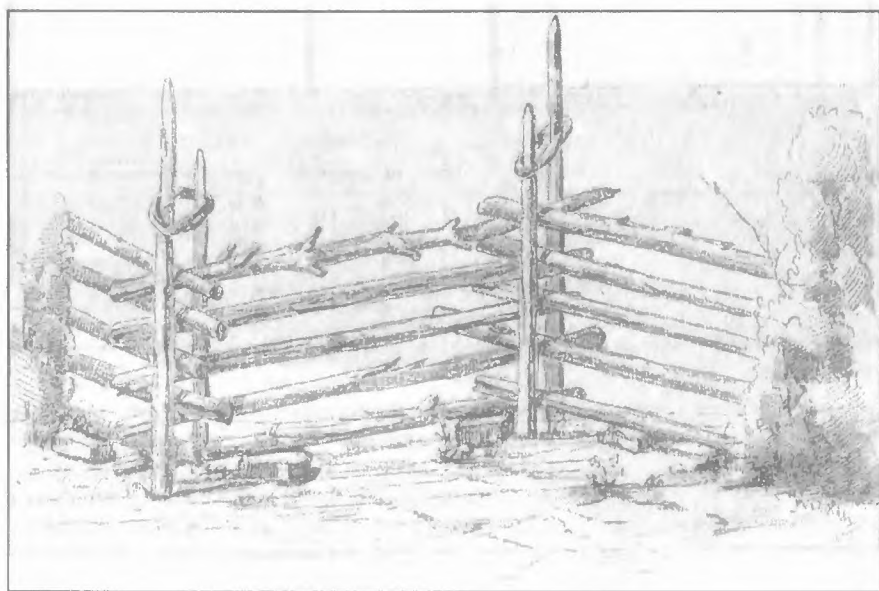
Мал.11. Гуцульська хата з Вижицького повіту
на крайовій виставці в Чернівцях у 1886 р.

Мал.12. План тієї ж хати (мал.11) в масштабі 1:225.
(Довжина дому становить відповідно 13,5 м).

Мал.13. Струнка або розлога (заодно перелаз).

Мал.14. Паркан (цвіт).

ворота; вони складаються з легких рейок і називаються *ворота*. Здебільшого споруджують *струнку* або *розлогу*, яка складається з двох продірявлених вертикальних колод і пересувних лат, що просовуються горизонтально через ці діри. Для легкого переходу паркана пішоходами з обох сторін зроблено одну або дві лавки; такий пристрій називається *перелаз*. Замість лавочок використовують часто великий камінь. Зрештою, допомагають собі тим, що якусь частину паркана розбирають і так проходять з худобою або возом. Такими парканами обгороджені також гуцульські поля, що переважно межують з городами, а також луги; проте, і нагороджені одне на одне дерева і гілки служать також позначенням межі (*дільниця*). А там, де є матеріал під рукою, ставиться «вічний паркан» (*вічний пліт*), зведений з каміння. Пересувати межу вважається смертним гріхом.

Якщо гуцул змушений з якоїсь причини покинути своє старе житло, то він відправляє молитву подяки за щастя, яке було йому дароване у тій хаті, і відходить згодом з хлібом і сіллю в руках у нову домівку, після того, як він уже раніше обкурує її ладаном.

VII

СЕЛО

I ОРГАНИ ВЛАДИ. ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ

Як у Східних Карпатах в цілому, так і на території гуцулів, трапляються лише зрідка села як взаємопов'язані поселення. У той час, як безпосередньо в півніжжі Карпат розташовані населені пункти з 2000, 3000 і навіть 5000 жителів, в горах тримається разом лише досить обмежене число дворів. Хоча місцеві статистично-географічні реєстри й схильні до думки, що в горах також існують великі населені пункти, та це не відповідає справжньому станові справ. У більшості випадків - даремно озиратися в горах за багатолюдними селами, назви яких зустрічаються нам у тих переліках. Під ними розуміються переважно численні малі поселення, які розсіяні на чималій території і, як правило, мають власні назви. Лише потреба легше керувати, а також інші подібні мотиви дали привід з'єднати їх під спільною назвою, і тільки спільна церква, управа громади і, якоюсь мірою, школа справляють враження їх взаємоприналежності. А взагалі, мешканці поодиноких малих поселень почуваються досить самостійними, і це факт, що коли гуцула запитують про його батьківщину, він часто подає назву, якої

СЕЛО І ОРГАНИ ВЛАДИ. ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ

в жодних переліках населених пунктів не знайти. Він наведе безтурботно за громадою й селом народну назву того маленького поселення, де й знаходиться його хатина. Межі свого місця проживання гуцул називає *готари*.

Чим рідше розміщені двори, чим далі живе один сусід від іншого, тим більше повинно б йому залежати на тому, щоб жити з сусідом у мирі. Обставини у горах призводять до того, що доброго сусіда там вміють цінувати; гуцул висловлює це приказкою: «Добрий сусід - як добрий хліб». Про те, як важко людям вдається дотримуватися миру між собою, свідчить, між іншим, і ранише згадана обставина, що близькі сусіди не обираються хрещеними батьками, бо з ними, мовляв, часто бувають суперечки, а це було б гріхом між кумами. Проживаючи мирно, сусіди всіляко підтримують одне одного при нагоді вже згаданої *толоки* або *клаки*. До великої і невідкладної роботи гуцул запрошує, як це звично буває і в інших місцях східнокарпатського краю, своїх сусідів для безплатної добровільної праці. Працюючі отримують при цій нагоді їжу й питво, і розважаються після закінчення роботи до пізньої ночі при музиці й танцях. Час від часу, вже протягом роботи, буває, грають на скрипці. У неділю та в святкові дні зранку все життя зосереджується довкола церкви, по обіді - довкола корчми.

Очолує село *війт*, *двірник* або *ватаман*; йому допомагають присяжні (*присіжни*, *журати*).¹ Один або два *поліцейники*, *поліцей*, *патрульні*, *ваташки*, *тушкари* або врешті *панцірни* служать як слуги управи і вартові безпеки. Їх права і обов'язки загалом такі ж, як у подібних установах влади будь-де. Гуцул не вельми добре відгукується про цих урядовців; передовсім, він закидає їм хабарництво. Несправедливі судді - за народними уявленнями - будуть по смерті прикуті чортом до великих дерев, які вони повинні тягти на Чорногорі (найвищу вершину Карпат на Гуцульщині)² так довго, поки не спокутують своїх гріхів. Так само зневажають й уникають ад-

¹ Перша назва поширена в Черемоській окрузі; друга походить з румунського (*jurat = juratus*) і вживається в Сучавській долині, де гуцули мсжують з румунами.

² Пор. с. 7.

вокатів (*адуканти*). «Адуканти здирають шкіру», - мовить крилате слово, а ще інша приказка звучить: «Краще солом'яна (блага) згода, ніж золота розправа». Незважаючи на це, гуцули, схоже, мають манію судитися.

До видатних осіб у селі зараховуються, головним чином, священник і шкільний учитель, хоча їхній вплив залежить від їх особистості і ставлення до народу. У сільських учителів становище важке внаслідок загальної неприязні до школи. Але найбільше ненавидять зажерливих священників. Проте поважаний священник справляє надзвичайно благодатний вплив, переважно завдяки його третейським функціям.

Слід зазначити, що гуцули, як і загалом селяни в східнокарпатському краї, не мають правильної уяви про конституційну форму правління. Усі законодавчі постанови вважаються абсолютними цісарськими наказами, які тому й повинні виконуватися. Цісареві народ відданий безумовною глибокою пошаною; від нього, за їхніми поняттями, сподіваються тільки добра і ласки. Тому розпорядження, які суперечать народному духові, породжують, як правило, віру в те, що вони були видані без згоди цісаря. Щоб висловитися, що урядове або судове рішення було несправедливим або суперечить, як вони думають, бажанню його величності, гуцул, як і русин, послуговується приповідкою: «Бог - високо, цісар - далеко». Надто високими, як правило, здаються народові податки; сплачують їх неохоче, бо вони, на думку гуцулів, здебільшого використовуються на утримання ненависних урядовців. Однак гуцула наповнює захоплення за царя і батьківщину, і він служить у війську відносно охоче, хоча йому й важко розлучатися зі своїм рідним краєм. Багато хто приходить додому з війни з відзнакою, а котрий, можливо, стояв на варті замку і часто бачив цісарську сім'ю, той завжди радо вихваляється цим.

У своїх правових поглядах гуцул аж ніяк не ретельний. Він відкрито заперечує окремі законодавчі акти як обов'язкові, особливо браконьєрство, обмеження в риболовлі, постанови проти контрабанди. Якщо він може обійти ці закони, то вірить, що провини його в цьому немає. Красти особливо коли шкода заподіяна не гуцулові, в багато де теж не вважається припустимим. Дати

хабара у власному інтересі вважається необхідним обов'язком гуцула, а вислів «хто маже, той їде» є також загальноновживаним на Гуцульщині. Щоб пограбувати подорожнього, особливо єврейських торговців (*кутці*), можна знехтувати навіть гостинністю. Безпека життя і майна ще років сорок тому була кепською у краї гуцулів. В околицях Черемоша в сорокових роках великі заслуги здобув собі у наведенні порядку суворий мандатор Герліцка. Досі гуцули показують в Устеріках, що лежать на злитті Чорного і Білого Черемошу, темний склеп, в який Герліцка саджав ув'язнених. Вони це називають «*Герліцкова неволя*» (в'язниця Герліцки), і вважають те місце нечистим. Одначе сто років тому гуцули й самі хвалилися, що вони, мовляв, є збіговиськом розбійницького народу.¹ На це вказує також їх наймення, яке, цілком імовірно, слід виводити від румунського *bot*, *botul* (розбійник). Між ватажками розбійників минулого століття особливо виділяється Довбуш.² Ще й нині розповідає народ про його життя і вчинки і вірить, що тут чи там можна знайти заховані ним скарби. Легенди про цього відважного чоловіка сповнені захоплення ним як у гуцулів, так і русинів, які живуть поруч; ба, навіть виставляють Довбуша як людину, помилувану Богом. Пояснення цієї обставини слід шукати в тому, що народ вбачає в Довбушеві і його сподвижниках не розбійників, а народних героїв. У першій половині минулого століття, коли жителі з-над Сучави, Черемошу й Пруту невимовно страждали від безладу, що панував у Молдові й Польщі: пани поводитися з нелюдською жорстокістю зі своїми підданими і навіть продавали їх; багато хто вдавався, зрозуміло, до самодопомоги, і до таких належав також Довбуш. Про нього народ розповідає, звичайно помиляючись,³ що він буцімто грабував і вбивав

¹ Про це і наступні зауваження пор. Вступ, с.10.

² Довбуша застрелив у 1745 р. чоловік його любаски. Хату, де це сталося, ще й тепер показують у Космачі. Докладніше я розповім про ці легенди в іншому місці.

Документально встановлено, що Довбуш не посоромився вступити в зв'язок навіть з горезвісним євреєм Зельманом і надати йому в розпорядження половину своєї ватаги. Пор. мою статтю «Jude Selman» в №5 мого збірника «Der Buchenwald», с. 43. (В українському перекладі І. Федоровича статтю Р. Ф. Кайндля "Жид Зельман" надрукувала газета "Буковина" у числі за 24 березня/5квітня 1896 р. - прим. наук. ред.)

тільки багатих, щоб відімстити й підтримати бідних; він і його сподвижники були, так би мовити, *опришки* або *гайдамаки*, а не прості розбійники (*раб'юники*) чи навіть *зłodii*. Треба підкреслити, що коли гуцули й шанують пам'ять про цих людей в легендах та піснях, нині вони мають миролюбний характер, і мандрівник може цілком безпечно подорожувати їхнім краєм. Якщо подекуди ще можна прочитати, що гуцул постійно носить пістоль за поясом і т. ін., то це просто фантазія фейлетоністів, які прагнуть сенсацій.

Крім Довбуша, багато ще розповідають про розбійника Дарія.¹ У той час, як першого прославляють переважно на Пруті та Черемоші, то про цього оповідають в долині Сучави. У переказах про Довбуша гуцули співзвучні з русинами, у переказах про Дарія - з румунами. Але й про інших розбійників розповідають і співають, особливо на Чорному Черемоші. Та чим ближче вони стоять до наших днів, тим більше губиться та романтична чарівність, в якій з'являлися ті, що були раніше. Ось ще деякі перекази про Довбуша і Дарія.

Колись Довбуш пас овець своїх панів. Одного дня, коли він гнав їх додому, кілька з них по дорозі загубилися в кущах. Як тільки управитель маєтком (*ваташ*) помітив цю втрату, він післав назад юного пастуха, щоб той відшукав загублених тварин; лютий чоловік ще й погрожував йому смертю, якщо він їх не знайде. Де б він його не побачив, там його і вб'є.

Довбуш вернувся й шукав. Але раптом піднялася велика буря і він, щоб захиститися від неї, заховався під деревом. Навпроти височіла скеля, і коли пастух випадково глянув на неї, то побачив, що на ній появився чорт і дражнить святого Іллю, який царює над блискавкою і громом. Коли Довбуш побачив це, він перехрестився, і чорт зник, але тут же з'явився знову, і так повторювалося кілька разів. Розгніваний Довбуш вирішив убити чорта. Як тільки той знову з'явився на скелі, Довбуш прицілився і застрє-

¹ Він знайшов свою смерть у 1808 році на шибениці. Стратили його на пасовиську його рідного села Марджина. Пор. *Wickenhauser*. *Moldawa II*, 205.

лив його. Коли розпогодилося, він залишив мертвого чорта лежати на скелі, а сам пішов своєю дорогою.

Отак Довбуш собі крокував, коли назустріч йому вийшов ангел і запитав його, куди він іде. Юнак розповів про свою біду і хотів іти далі шукати овець, але ангел зупинив його. «Не йди, - сказав він, - тварини скоро будуть тут; але скажи мені передовсім, яку хотів би ти винагороду за те, що застрелив того «звіра»? Спочатку Довбуш злякався цього запитання і хотів утекти. Та ангел все-таки затримав його і сказав, щоб нічого не боявся, бо він посланий Богом, щоб винагородити пастуха за його гідний вчинок.

Коли Довбуш почув це запевнення, він попросив для себе три речі: щоб рушнична куля ніколи не змогла його вбити, щоб він ніколи не впав від удару сокири і, по-третє, щоб міг без шкоди для себе протистояти вогневі. Ангел пообіцяв, що його бажання здійсняться, і наказав йому зарядити рушницю. Довбуш виконав наказ і ангел вистрелив у нього, але юнак залишився неушкодженим. «Як ти витримав це випробування, так витримаєш і всі інші», - сказав ангел, вказав на кущі, за якими він зможе знайти овець, і зник. Інші кажуть, що Довбуш випросив тоді собі також непоборну силу.

Знайшов Довбуш своїх овець у кущах, як провістив ангел, і пішов з ними додому. Хоча шкода була тепер виправлена, управитель усе ж захотів його побити. Довбуш дуже розгнівався і вдарив його так, що той захитався і впав.

А коли стало відомо, що Довбуш став неуразливим, його запросили до Косова, містечка біля підніжжя гір, щоб випробувати його. Оскільки в цій місцевості знаходилась солеварня (*баня*), то наповнили там великий котел солоною водою і довели її до кипіння. Але Довбуш вскочив у нього, а потім без шкоди для себе сів на край котла і заграв на сопілці.

Надалі Довбуша вважали найсильнішим і найгрізнішим чоловіком; ніколи більше не випробовували його. А він пішов у гори, зібрав неподалік себе відважних чоловіків, і відтак на багато років запанував над околицею.

На дорозі до Вижниці, яка, як і Косів, лежить біля підніжжя гір, біля села Усть-Путила підноситься висока скеля, на якій ча-

сом затримувався Довбуш зі своїми людьми. На найвищій вершині цієї скелі Довбуш спорудив дерев'яного хреста. Коли він, як це часто бувало, щасливо здійснював напад і вислизав неушкодженим від переслідувачів сюди, на цей недоступний прихисток, то з'являвся іноді на вершині скелі і доводив свою мужність тим, що перекидався на самому краю урвища, причому ще й неабияк висміював противників, які стояли внизу.

Але ця діяльність не могла тривати довго.

Довбуш покохав Аксенію, шлюбну дружину Штефана Дзвінки, і часто відвідував її в нічну пору, щоб відпочити від своїх справ і небезпек. Штефан довідався про це, і ревності переповнили його. Але оскільки він знав, що Довбуш неуразливий і він нічого не зміг би йому зробити, вирішив діяти хитрістю. Він прикинувся добрим і, зрештою, використав свою жінку для помсти. Вона повинна була вміло вивідати у самого Довбуша таємницю, як можна би поранити його, а згодом Дзвінка мав його позбавити життя.

Уночі, коли Довбуш лежав біля неї, Аксенія, пестячи його, вивідала таємницю і донесла її потім своєму чоловікові. Срібна куля, змащена соком певного зілля і освячена протягом дванадцяти літургій, мала б силу позбавити життя могутнього героя. Якби йому цю кулю всадити під пахву, то він мусив би вмерти. Штефан негайно якнайдокладніше взявся за всі ці приготування. Він вилив кулю, дбайливо освятив її і чекав з нетерпінням наступної ночі, коли знов повинен був прийти Довбуш.

Сталося так, що Довбуш, після чергового щасливого наскоку, прийшов глибокої ночі до хати Дзвінки, щоб відвідати його жінку. Але двері були зачинені, і Аксенія не вийшла, як звичайно, щоб відчинити їх. Тоді гайдамака із силою трусонув дверима і погрожував висадити їх, якщо Аксенія не відчинить. Лише тепер почувся її голос, але її мова була сповнена глузування. «Мої двері зроблені з тисового дерева, - сказала вона, - а мої замки з міцної сталі;¹ тряси скільки хочеш, ти все-таки залишишся надворі». У

¹ «У мене двера тисові, а замкі сталюві».

СЕЛО І ОРГАНИ ВЛАДИ. ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ

той час, як вона це говорила, Дзвінка вже лежав під дахом над дверима і стежив за розгніваним Довбушем. Коли він, сповнений люті до невірної коханки, підняв руки, щоб ухопити двері і вирвати їх, Штефан вистрелив йому зачарованою кулею попід пахвою в груди.

Смертельно поранений, Довбуш упав. Потім він знову підвівся, важко поплентався до своїх сподвижників і попросив їх помститися за його смерть, а потім розійтися. Невдовзі він сконав, та перед тим, як говорять інші, заспівав похоронну пісню. А його товариші зробили зі своїх рушниць і топірців ноші та понесли свого улюбленого ватажка на вершину Чорногори. Тут поховали вони його, і ще й сьогодні є там його могила.

Але перед смертю, Довбуш увігнав з надзвичайною силою свою сокиру в скелю. Там вона повинна б знаходитися ще й нині. Але той, хто буде мати силу вирвати ту сокиру зі скелі, стане його наступником. Колись якась дитина, якій було всього три чи чотири роки, вже потрясала тією сокирою, та народ вбив її, щоб не з'явився другий Довбуш.

Такий кінець переказу, який, зрештою, складає лише частину добушевих легенд¹, є знаменним. Тепер, коли панують нормальні обставини, ніхто більше не хоче появи «народного героя». Окремі риси оповідання, як, наприклад, стосунки Аксенії і Довбуша та її зрада чоловікові, знаходять і сьогодні в житті гуцулів свої аналогії.²

Звернімося тепер до переказу про розбійника Дарія. Про нього розповідають таке: Дарій розумівся на заклинанні рушниць і за допомогою цього вміння утнув не одну витівку слугам порядку, які переслідували його. Але, оскільки він надмірно зловживав цією своєю силою на користь свого ремесла, влада призначила велику ціну за його голову, однаково - живого, чи мертвого, доставлять його.

¹ Цікаво дізнатися, що за однією з версій, яка, можливо, пояснюється єврейським впливом, сила і слабкість Довбуша знаходились у його волоссі. Лише після того, як Аксенія вигляда з нього тасмичку і відрізала йому волосся, її чоловік зміг вбити ватажка. Пор. повідомлення на с. 34.

Жив там старий чоловік, який захотів заробити ті великі гроші. Він теж володів мистецтвом заклинати зброю і знав, де сховище Дарія. Одного дня він повів туди солдатів. Наказав їм чекати перед печерою, а сам пішов усередину, де розбійник саме спав. Він спершу заляв його пістолі, а потім розбудив Дарія словами: «Вставай, бо тобі вже недовго жити».

Здивований Дарій скочив і схопив свій пістоль, приставив дуло тому до серця і спитав, чи прострілити йому правий, чи лівий бік. «Трафляй у середину, якщо зможеш», - відповів старий, цілком упевнений, що зброя відмовить.

Але Дарій умів знімати чари зі зброї, яку заляли. Це він зробив і зі своїм пістолем і сказав: «Ти, старий дурню, бачиш там у стіні цвях?». І тут же прицілився і гладенько відстрелив залізячку. Тоді старий, лементуючи, впав йому до ніг, а він зглянувся над ним і провів його до дверей. Своїх посіпак він і на цей раз щасливо позбувся.

Цих оповідей, мабуть, достатньо, щоб висвітлити характерне сприйняття гуцулами розбійницького життя минулих часів. Повернімося тепер до наших спостережень над правовими поглядами гуцулів.

Із зауважень, які вже були зроблені при інших нагодах, можна було зрозуміти, що про крадіжку лісу, дичини, риби, про крадіжку взагалі, особливо продуктів харчування, а також про порушення шлюбної вірності та про всі інші моральні злочини, гуцули судять набагато м'якше, ніж це повинно бути згідно з карним кодексом; так само легко пробачається образа честі і п'янство. Стосовно крадіжки варто зазначити, що їх задовольняє, якщо вкрадений предмет знову їм повертають. Потерпілому ще й платять гроші за замовчування справи, щоб не знеславити злочинця. Особливо непорядною вважається, мабуть, лише крадіжка бджіл. Розповідають, при нагоді, що у викрадачів бджіл у потойбічному світі викрадені бджоли будуть вилітати через пупець. Ще інші кажуть, що вже по дорозі в потойбічний світ їх з'їдять бджоли.

Надзвичайно суворо, в порівнянні з усім іншим, засуджуються пограбування церков і могил, підпал, а також недотримання постів і шкідницьке чарування. Ганебним вважається зрадницт-

во. Кровозмішення, як вже було згадано, трапляється; все ж воно зараховується до найбільших гріхів і діти, народжені в кровозміщенні, згідно з народним повір'ям, не можуть бути узаконені. Підступне вбивство і вбивство кровних родичів гуцул вважає надзвичайно підлим вчинком. Натомість, вбивство неспокійної, злої людини схвалюється, і винуватець береться під захист. Так само схвалюється здебільшого й помста. Самогубство викликає огиду; місце, де воно трапилось, вважається нечистим, тобто місцем перебування чорта, і тому його треба обминати. Дитячий викидень, заподіяний неодруженою особою, не так суворо карається, як викидень заміжньої жінки. Так само судять про вбивство дітей. Проте є загальнопоширене повір'я, що жінки-вбивці своїх дітей будуть покарані - муситимуть їсти їх у потойбічному світі. Покидання дітей через великі злидні вибачається, і покинуту дитину охоче приймають. А втім, аборти, вбивства і покидання дітей трапляються рідко, бо моральні помилки у гуцулів тягнуть за собою менше шкоди, ніж деінде. Проте, побутує звичай, щоб розпусна дівчина була «загорнута», це значить, що голова в неї пов'язана хусткою - ознакою заміжніх жінок. З цією метою дівчина, яка вперше завагітніла поза шлюбом, мусить податися в супроводі своєї матері або старшої сестри до священика. Він читає молитву і покриває голову покривки хусткою, яку потім супутниця загортає довкола її голови за всіма правилами мистецтва. Це загортання називається *завиване*. Але ця дівчина вже ніколи не сміє знімати хустку з голови.

Варте уваги й те, що злочини, скоєні в час пристрасті або запалу, як і крадіжка чи вбивство, виправдовуються тим, що їх приписують чортовим нашіптуванням. Таке виправдання наводить часто сам злочинець, а присутні погоджуються з ним і говорять: «Юда (чорт) намовив його, він, бідолага, не винен».

За фальшиву присягу, згідно з народним повір'ям, клятвопорушник часто карається безпосередньо після складання її або й по тривалому часі втратою зору або всиханням правої руки. Остання кара спадає, зрештою, й на тих, які б'ють своїх батьків або працюють у заповітні свята. Проте в гуцулів, як і в русинів з передгір'я, звичним є тримати під пахвою камінь під час складання

Жив там старий чоловік, який захотів заробити ті великі гроші. Він теж володів мистецтвом заклинати зброю і знав, де сховище Дарія. Одного дня він повів туди солдатів. Наказав їм чекати перед печерою, а сам пішов усередину, де розбійник саме спав. Він спершу заляв його пістолі, а потім розбудив Дарія словами: «Вставай, бо тобі вже недовго жити».

Здивований Дарій скочив і схопив свій пістоль, приставив дуло тому до серця і спитав, чи простріліти йому правий, чи лівий бік. «Трафляй у середину, якщо зможеш», - відповів старий, цілком упевнений, що зброя відмовить.

Але Дарій умів знімати чари зі зброї, яку заляли. Це він зробив і зі своїм пістолем і сказав: «Ти, старий дурню, бачиш там у стіні цвях?». І тут же прицілився і гладенько відстрелив залізячку. Тоді старий, лементуючи, впав йому до ніг, а він зглянувся над ним і провів його до дверей. Своїх посіпак він і на цей раз щасливо позбувся.

Цих оповідей, мабуть, достатньо, щоб висвітлити характерне сприйняття гуцулами розбійницького життя минулих часів. Повернімося тепер до наших спостережень над правовими поглядами гуцулів.

Із зауважень, які вже були зроблені при інших нагодах, можна було зрозуміти, що про крадіжку лісу, дичини, риби, про крадіжку взагалі, особливо продуктів харчування, а також про порушення шлюбної вірності та про всі інші моральні злочини, гуцули судять набагато м'якше, ніж це повинно бути згідно з карним кодексом; так само легко пробачається образа честі і п'янство. Стосовно крадіжки варто зазначити, що їх задовольняє, якщо вкрадений предмет знову їм повертають. Потерпілому ще й платять гроші за замовчування справи, щоб не знеславити злочинця. Особливо не порядною вважається, мабуть, лише крадіжка бджіл. Розповідають, при нагоді, що у викрадачів бджіл у потойбічному світі викрадені бджоли будуть вилітати через пупець. Ще інші кажуть, що вже по дорозі в потойбічний світ їх з'їдять бджоли.

Надзвичайно суворо, в порівнянні з усім іншим, засуджуються пограбування церков і могил, підпал, а також недотримання постів і шкідницьке чарування. Ганебним вважається зрадницт-

во. Кровозмішення, як вже було згадано, трапляється; все ж воно зараховується до найбільших гріхів і діти, народжені в кровозміщенні, згідно з народним повір'ям, не можуть бути узаконені. Підступне вбивство і вбивство кровних родичів гуцул вважає надзвичайно підлим вчинком. Натомість, вбивство неспокійної, злої людини схвалюється, і винуватець береться під захист. Так само схвалюється здебільшого й помста. Самогубство викликає огиду; місце, де воно трапилось, вважається нечистим, тобто місцем перебування чорта, і тому його треба обминати. Дитячий викидень, заподіяний неодруженою особою, не так суворо карається, як викидень заміжньої жінки. Так само судять про вбивство дітей. Проте є загальнопоширене повір'я, що жінки-вбивці своїх дітей будуть покарані - муситимуть їсти їх у потойбічному світі. Покидання дітей через великі злидні вибачається, і покинуту дитину охоче приймають. А втім, аборти, вбивства і покидання дітей трапляються рідко, бо моральні помилки у гуцулів тягнуть за собою менше шкоди, ніж деінде. Проте, побутує звичай, щоб розпусна дівчина була «загорнута», це значить, що голова в неї пов'язана хусткою - ознакою заміжніх жінок. З цією метою дівчина, яка вперше завагітніла поза шлюбом, мусить податися в супроводі своєї матері або старшої сестри до священика. Він читає молитву і покриває голову покривки хусткою, яку потім супутниця загортає довкола її голови за всіма правилами мистецтва. Це загортання називається *завиване*. Але ця дівчина вже ніколи не сміє знімати хустку з голови.

Варте уваги й те, що злочини, скоєні в час пристрасті або запалу, як і крадіжка чи вбивство, виправдовуються тим, що їх приписують чортовим нашіптуванням. Таке виправдання наводить часто сам злочинець, а присутні погоджуються з ним і говорять: «Юда (чорт) намовив його, він, бідолага, не винен».

За фальшиву присягу, згідно з народним повір'ям, клятвопорушник часто карається безпосередньо після складання її або й по тривалому часі втратою зору або всиханням правої руки. Остання кара спадає, зрештою, й на тих, які б'ють своїх батьків або працюють у заповітні свята. Проте в гуцулів, як і в русинів з передгір'я, звичним є тримати під пахвою камінь під час складання

фальшивої присяги, тоді кара за клятвopорушення впаде на камінь. Звичайно, присягають, Богом, Ісусом, Марією або й святими, особливо Миколаєм та св. Іваном Сучавським;¹ є ще у вжитку й інші форми присяги. Найзвичайніша присяга - це *Біг ме*, що означає приблизно «на Бога!». Інші такі: най мене Бог покарає; присягаюся Ісусом Христом і святою Матір'ю Божою; най мене Матір Божа покарає; най мені так св. Миколай (або св. Іван Сучавський) допомагає; аби-м так жив; аби мені такий хосен був від моєї худібки, мого майна й добра; най би я осліп, якщо не кажу правду; щоб я не дожив до завтрашнього дня; щоб я так дожив моїх дітей побачити, або моїх дітей одружити і багато подібного. Супротивник на це, здебільшого, відповідає: «яка твоя правда, так най тобі Бог допоможе». Як видно, клятви частково перетворюються в самопрокльони. Такі прокльони, згідно з народним повір'ям, завжди здійснюються. При цій нагоді наведемо тут ще й інші форми прокльонів: наш Господь Бог би тебе побив; іди до дідька; най би тебе неволя запропастила; най би тебе змія вкусила; щоб тебе *шляк*² трафив; чорт би тебе побрав, іди до чортової баби і т. ін.

Сільські жителі вважають спільною власністю вулиці й дороги, разом з плодами дерев, що ростуть вздовж них, громадські криниці, ріки й потоки разом з рибою в них, довколишнє каміння, хутряну й пернату дичину, гриби і ягоди, а також знайдені бджолині рої, якщо власник їх назад не вимагає. Дерево, що росте на межі двох земельних ділянок, як правило, належить разом з його плодами, обом сусідам. І паркани зводяться й утримуються в більшості випадків спільно.

Усні купівлі укладаються символічно ударом руки; продавець і купець подають один одному руку, а третій присутній, як свідок, легким ударом розділяє їх. У вартості коня завжди враховується й хомут. Куплену тварину не передають і не приймають голою

¹ Іван Сучавський є красивим патроном Буковини.

² У цій формулі прокльону народ лізнався і перейняв слово Schlag (апоплексичний удар). Але коли я в Устеріках запитав гуцулку про причину смерті саме тоді померлої від апоплексичного удару жінки, вона не знала для цього ніякої назви, але допомогла собі висловом: на неї напало, її вбило.

рукою, а обмотують її сіном, соломою або, якщо їх нема, то в якусь одежину. Далі спостережено, що покупцеві завжди бажають щастя в купівлі, причому прийнято, щоб продавець кидав на землю крейцер «на щастя», а покупець піднімав його.¹ У стайні, звичайно, зберігають кілька волосин тварини, яку ведуть на продаж, щоб щастя продавця до покупця не втекло. Після завершення угоди не повинно бракувати випивки за купівлю (*могорич*), яка оплачується обидвома сторонами, іноді лише покупцем. При цьому, зазвичай, вихлюпують першу скляночку горілки в повітря, а якщо предметом продажу був кінь, продавець говорить: «Найби кінь так летів з тобою, як ця горілка крізь повітря».

Дуже своєрідні звичаї існують також стосовно видачі проданих тварин. Є, мовляв, дні, що міняються від однієї місцевості до іншої, в які взагалі жодні тварини не видаються і навіть сир і масло з хати не віддають. У Сергіях панує такий звичай: якщо господар не знехтує обдарувати бринзою² або молоком бідного в день Благовіщення Марії (25 березня ст. ст. - 6 квітня н. ст.), то він може в будь-який день без ніякої шкоди для себе видати продану худобу; якщо ж він спізнився дати той дарунок, то не сміє видавати тварину в той день тижня, на який припадало назване свято у поточному році. Нарешті треба ще сказати, що терміни для оплати внесків, процентів і т. ін. призначаються на більші свята, а саме: навесні на св. Юрія (23 квітня ст. ст. - 5 травня н. ст.) і восени на св. Дмитрія (2 жовтня ст. ст. - 7 листопада н. ст.) або на Козьми (1 листопада ст. ст. - 13 листопада н. ст.); час великих ярмарків теж служить для призначення термінів.

Обмінні операції є звичними, особливо тваринами з метою їх розведення. При цьому бувають «післяплати» в грошах.

¹ «Щасливим грошем» вважається всяка монета, яку отримують «з доброї руки»; але перш за все - знайдені гроші, тому такі монети треба завжди старанно зберігати. При цій нагоді варто навести звичні у гуцулів назви куреуючих грошей: *банка* - 1 гульден; *сороковец* - 1 срібний гульден; *троник* - монета в двадцять п'ять крейцерів; *подвійка* - монета в двадцять крейцерів; *дудик* або *дудочка* - монета в десять крейцерів, але й в двадцять крейцерів; *тапан* - монета в чотири крейцери, нарешті *новий* або *крейцер* - 1 крейцер.

² Солений овечий сир. Пор. розділи VIII і IX.

Проти *випозичання*, особливо вартісніших предметів, існує двосторонньо певна боязність. Вона проявляється в приповідках: «За чужу мотузку будеш свій ремінь віддавати», «Віддай руками, не повернеш і ногами».

Про *дарунки* на хрестинах, весіллях і т. д. вже було сказано вище. Вони складаються з рухомого майна, переважно тварин. Рідко бувають випадки, коли бідним роздаровується нерухоме майно. Так, у Селятині розповідають бувальщину, коли циган зумів умовити гуцула подарувати йому хатчину, яку він згодом продав євреєві.

За знайдені предмети гуцул вимагає іноді винагороду (*переем*), розмір якої він вважає можливим визначати за власним розсудом.

Закліди бувають рідко, хіба що між знайомими у випадку розбіжності думок. Ціною виграного закладу є, звичайно, певна кількість горілки, яку оплачує той, хто програв, а потім пропивають гуртом.

VIII

СПОСІБ ЖИТТЯ, ХАРЧУВАННЯ ТА ОДЯГ

Спосіб життя гуцула є надзвичайно простий, його потреби невибагливі. Хата і її обстановка є зовнішнім свідченням цього.

Влітку гуцул встає на світанку, з настанням ночі - лягає спати, хоч його сон, у порівнянні з надзвичайно важкою працею, триває дуже недовго. Довше гуцул спить хіба що взимку, бо якщо він навіть дозволяє собі провести кілька вечірніх годин при полум'ї вогнища або слабого світла від дерев'яних стружок, при зробленому з лою світильнику (*каганець*) або навіть вже при простій газовій лампі¹, то він все ж таки лягає спати ще дуже рано і встає тільки на світанку відносно пізно. Кожний порядний господар вважає гріхом спати в денну пору робочого дня. Бояться спати на цвинтарях, а також у місцях, де було вчинено вбивство або трапилась нагла смерть.

Значну частину своїх життєвих потреб, особливо зерновий хліб, гуцул змушений привозити з передгір'я. Незважаючи на це, він почуває себе зверхньо стосовно своїх сусідів.

¹ Крім цього, люди ще виготовляють воскові свічки, але використовують їх лише на хресних, похоровах і т.п. або запалюють їх в церкві.

Мал.15 і 16. Ватажок розбійників Юра Драгірук із Жаб'я, страчений в Коломії в 1886 році, і його дружина. (За фотографією Й. Дуткевича з Коломії).

Можливо, це наслідок його порівняно більшої заможності, але насамперед вислід раніших відносин, адже гуцул, як вільний горянин і добувач, який навіював страх, зневажливо дивився на поневолених жителів передгір'я. Якщо кілька десятків літ тому¹ подояни лякали своїх дітей назвою гуцул, то не дивно, що носії цієї назви ще й сьогодні зневажливо споглядають на своїх західних сусідів бойків, як і на русинів з північно-східного підніжжя Карпат, хоча вони й близько споріднені з ними. Назва бойків, яка, зрештою, переноситься й на русинів з-над Пруту, вважається серед гу-

¹ Y. Y. Wahlewic. Hu enlowé (в Casopis Českého Museum, 1838), с. 484

гуцулів лайливим словом; варте уваги й те, що гуцул з черемоських поселень ставиться погордливо до своїх співплемінників з-над Пруту, називаючи їх теж бойками. Про себе гуцул говорить переважно в множині. До іновірців, навіть іудеїв, він відносно терпимий. Йому не бракує спритності, дотепності, гумору, як це доводять, між іншим, вислови, приказки і не менш численні імпровізовані пісні; їх жартівливі оповідання також часто вельми привабливі.¹ У почутті смаку й певного мистецького чуття їм не відмовиш. Але, на жаль, вони не великі правдолюби - як вже було сказано в іншому місці - досить недбалі у своїх правових поглядах. Досягнувши становища і впливу, гуцул стає найчастіше гордим і брутальним. Мабуть, всі ці риси зумовлені їх минулим життям. Будують тіла чоловіки переважно міцні і коренасті; гуцулки, як прави-

¹ Як приклад цього стисло перекажемо зміст історії про тямущу собачку, записану в Жаб'ї *Кальбергом* і опубліковану в його творі *Pokucie*, IV, 292, і наст. Я підібрав саме цей, хоч і опублікований вже, приклад, тому що він через свою різючу подібність до оповідання про попа Каленберга, тим більш цікавий. Один чоловік виростив собачку і свиню. Перед Великодніми святами він заколов останню, щоб поласувати. Та коли він спав, собака з'їла печеню. Розсердившись, чоловік повів свою собаку до сільського старости на суд. Оскільки староста завагався, він пішов до мандатора, від нього - до повітового судді, потім до карного суду і т.д., аж поки дійшов, нарешті, до губернаторства у Львів. «Пани» тут теж не захотіли судити собаку, але вони звернули увагу гуцула на царський указ про те, що той, хто зміг би розсмішити дочку царя, дістане від монарха її саму або багату нагороду. За цю пораду і за подорожній паспорт чоловік пообіцяв тим панам чвертину того, що він дістане в нагороду. Другу чвертину він пообіцяв митникам біля Відня, а третю частину - царським гренадерам. Розповідь про його пригоди і справді довела принцесу до сміху; в нагороду селянин випрошує лише чотирьох ударів палицями. Коли йому їх гарантували, він велів відпустити по одній сотні панам зі Львова, митникам і гренадерам; щодо останніх ста ударів, він випросив спершу для себе лише грамоту і добився далі у царя милості прогулятися по місту з царською золотою палицею. Як тільки євреї побачили перехожого з коштовною палицею, вони його запитали, звідки він її має. Той відповів, що має у царя сто палиць, і вони відкупили їх у нього для свого рабина, заплативши за кожну по тисячі дукатів. Коли євреї з рабином прийшли до замку, вони отримали тих сто ударів; гуцул, між тим, утік з грошима.

Зрештою, це оповідання є також характерним для високої думки, яку мають про себе гуцули з приводу своєї кмітливості. Зовсім іншу думку про це мають несприяті до них сусіди, як це доказує русинська історія про дурного гуцула у *Кальберга*, IV, 232 і наст.

До цього ще анекдот, який, звичайно, мав би бути не зовсім народний, але якого мені розповів один русин. Приходить гуцул до сусіда, який живе далєко, і не знаходить його вдома. То він в знак своєї присутності наклав, кажуть, йому перед дверима і в тому відбив своє обличчя (гуцульська візитна картка).

Мал.17. Група гуцулів з Устерік. Голова жінки зліва загорнута в рушник: у тієї, що справа - у барвисту хустку. Дівчинка між ними має розкішно вишиті рукави сорочки, у той час, як звичайно прийнято лише вигантуване плічко, здебільшого закрите хутром: його видно на лівому рукаві дівчини на мал.2 і на правому рукаві жінки на мал.3. (За фотографією Й.Дуткевича з Коломиї).

Мал.18. Стара гуцулка в робочій одежі з Довгополя.
(За фотографією Й.Дуткевича з Коломиї).

ло, низького зросту. Чоловіки мають хвилясте волосся і не носять бороди. Жінки повністю приховують своє волосся під хусткою; дівчата, хоч і укладають його з великою спритністю і витратою часу, але з невеликим почуттям смаку. Колір волосся переважно темний (*чорневий*), рідко білявий (*білевий*). Білява дівчина вважається особливо гарною. Красу гуцулок часто переоцінювали, як це вже було зауважено при іншій нагоді.

Гуцул їсть тричі на день. Перший раз - близько 9 години ранку, це називається *обід*; другий - між 1 і 3 годиною пополудні, називається *полудинок*; третій - близько 7-8 години вечора і називається *вечера*. Взагалі гірський народ харчується набагато краще, ніж селянин в передгір'ї. Його звична їжа,¹ так само, як їжа русинів і румунів з передгір'я, це *кулеша* - густа каша з кукурудзяного борошна, подібна до італійської поленти. До неї він вживає, що житель передгір'я рідко собі дозволяє, овечий сир (*бриндзя*, *бриндза*), далі своєрідне кисле коров'яче або овече молоко (*гусьленка*)² або ще *боршч* - це особливий суп, який готується з червоних буряків, картоплі, а також інших овочів, з овечим чи свинячим м'ясом або й без нього. Іноді підкислюють цей суп домішуванням згаданої *гусьленки*. Врешті кулеша, особливо у бідніших гуцулів, повністю заступає хліб (*хліб*, *хлібиц*), який печуть, як правило, з кукурудзяного борошна, до якого додається варена і розтовчена картопля.³ Крім того, домішують ячмінної, бобової або квасолевої муки. Часто виготовляють безрозчинні пироги з кукурудзяної муки, що називаються *корж*. Коли хлібне тісто вже вимішане, вдавлюють в нього хрещатий знак.

Перший буханець, який саджається у піч, знаменують також вдавненим знаком хреста і ним же позначають піч, щоб чорт відступив і хліб удався. Якщо котрийсь хліб забуто в печі, то наступний врожай випаде поганим; але такий хліб є також добрим засобом проти гарячки. Перед нарізуванням кожного буханця на ньому повинен бути накреслений ножом знак хреста. На кулеші

Наступній інформації я завдячую, переважно, панні *Л.Кіслінгер*.

Характерно, що в легенді гуцул годує її своїх вселітнів *кулешою* й *гусьленкою* (пор. розділ XIV).

Цей картопляний хліб називається *буршеник* або *барабуленик*.

Мал.19. Гуцули в зимовому вбранні з Гриняви.
(За фотографією Й.Дуткевича з Коломні).

Мал.20. Гуцули долини річки Сучави.
(За фотографією К. О. Гальтера в Радівнях)

СПОСІБ ЖИТТЯ, ХАРЧУВАННЯ ТА ОДЯГ

так само витискають ложкою хрещатий знак. Але дівчата, які ще не були хрещеною матір'ю, не мають права робити це.

До повсякденних страв належать: квасоля і біб; квашена капуста в сирому і вареному вигляді, в останньому випадку теж з м'ясом, картопля, цибуля, часник і сирі або квашені огірки, коли вони ще молоді. Баранину їдять то в свіжому, то у копченому вигляді, що називається *буджена*. Свинину вживають свіжу, солону або, у рідкісних випадках, також вуджену.

До святкових страв гуцулів належить, перш за все, *балмош* або *бануш* - це кулеша, яку варять не на воді, а на кислих вершках (сметані) і на розтопленому маслі; *книші*, тобто бриндзою начинені булки; далі *голубці*, це - капустине або бурякове листя, наповнене кукурудзяною крупою, підсмаженою цибулею, а іноді й посіченим м'ясом чи салом; варені червоні буряки, посічені й перемішані з товченим часником; відтак *пшениця*, варена й перемішана з маком, медом або цукром, яку їдять лише в різдвяну пору; їдять також пшеницю, варену в молоці; наповнені капустою вареники (*пероги*); масло, ячню та сушені фрукти.

Залишається тільки сказати дещо про пісникові страви. Вони складаються переважно з невареної квашеної капусти з цибулею та конопляною олією, далі з рідко звареної квашеної капусти з кукурудзяною крупою (*росінуція*); з кулеші з тертим маком, а також з сушеної риби та оселедців.

З напоїв гуцул цінить передовсім горілку, на яку майже поголовно з надмірою налягають. Коли шкідливість пиятики стає помітною, то багато хто клятвою в церкві відрікається від напою (*він зачетау се*), і тоді п'ють хіба що пиво або навіть вино. Чай теж знаходить собі дорогу до гуцулів; ба навіть дехто варить вже й каву.

Найбільші витрати гуцул має зі своїм убранням. Воно багате, гарне, а може, навіть і мальовниче. Загалом воно має такий склад:¹

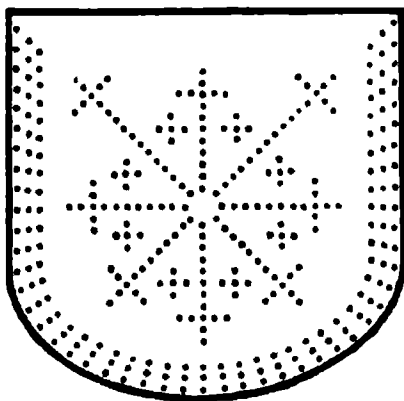
Чоловіки носять *сорочку* з грубого полотна, яка завжди спадає поверх штанів. У декотрих місцевостях вона прикрашена на комірі, на грудному прорізі, внизу на обшивці і на краях рукавів

Цікаве порівняння з описом і двома малюнками до цього у Haquet Physikalisch-politische Reisen (1794). III, 17 і настр. де під «гірськими росіянами» або «справжніми покутянами» слід розуміти гуцулів. Пор. вище, с.10, прим. 3

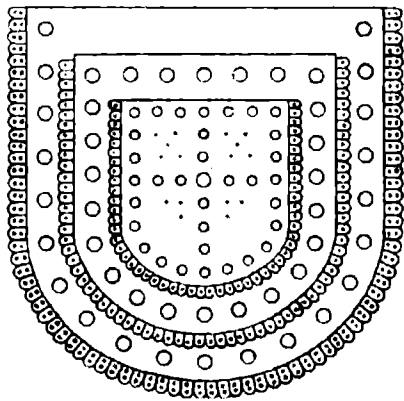
вузькими вишитими смугами. Штани - дуже широкі і влітку теж пошиті з грубого полотна або, що годиться виключно для зими, із сірого, чорного, для святкових нагод з яскраво-червоного, рідше синього вовняного сукна. Полотняні штани називаються *портениці*, ті, що з сукна - *гачі*. Вгорі вони підтримуються широким, з прилаштованими кишенями, шкіряним поясом (*ремін*), або вузьким пояском (*реминец*, *букурія*); внизу вони спадають широко на чоботи або затягуються на литках мотузкою від постолів. На ноги взувають свого роду вовняні шкарпетки (*капці*) і взувають в постолі (*постіу*, множ.: *постоли*)¹ або рідше - в *чоботи*. Перші найчастіше зашнуровуються вузькими ремнями (*устугви*), а потім, за допомогою вовняних шнурків (*волокі*), закріплюються вище кісточок до ніг, прив'язуючи одночасно й штани. Поверх сорочки гуцул носить коротку хутряну безрукавку (*кінтар*), оздоблену хутряними смугами, вишивками, обшиту барвистою шкірою і прикрашену шнурами й шкіряними китицями (*дармовиси*). Поверх цього він одягає короткий плащ (*сердак*) із вовняного сукна, який теж прикрашений різнобарвними шнурами й китицями (*кетиці*) переважно чорного, бурого, сірого, однак і червоного, дуже рідко білого кольору. Пірваний сердак називається *фелега* або *феледжена*. Взимку, частіше для подорожей і при лютому вітрі та снігопаді, гуцул одягає поверх сердака ще й довгий, оснащений високим коміром плащ (*манта*). Довкруг шиї обвивається строката, напівшовкова хустка, кінці якої протягуються крізь кільце, яке тримає їх вкупі. Далі до ноші чоловіка належить ще капелюх (*красаня*, *кепелюх*) за угорською манерою та з різними прикрасами (*кетиці*), а взимку - шапка з овечого хутра (*шепка*, *кучма*); відтак - вироблена з вовни торбина (*дзьобня*, *дзьобинка*, *дзьоблина*), або виготовлена зі шкіри (*тобіука*, *ташка*, *торба*, *торбинка*), остання оздоблена² часто заклепками, гудзиками і т.ін.; ці прикраси називаються *колотильці*. Торбини носять підвішеними на плечі за допомогою вовняної стрічки або на широкому шкіряному ремні, оздобленому бляшками (*бленда*). В них носять люльку (*люлька*, *піпа*), *тютюн*, *кресало* (*кресило*), *кремій* і *трут* (*векеля*, *зубка* або *чір*), тоді, як на поясі - прикріплений до довгого ланцюжка ніж (*ніж*), потім гаманець

¹ Вставка підощві в протоптаних постоях називається *зистука*, ширвані постолі - *корани*.

² Див. мал. 21, 22

Мал.21. Покривка шкіряної торби.
Крапки на предметі заступають латунні
капслі, такі, як ті, що вживаються в
шнурованих черевиках.

Мал.22. Покривка шкіряної торби.
Круглі позначки вказують на латунні
гудзики двох розмірів; крапки
позначають латунні капслі.

(мошенка або мошенція) та голкоподібний інструмент (протичка) для чищення люльки. Причому, слід зауважити, що гуцули курять також сигари. Виряджаючись у дорогу, гуцул несе ще на плечах і дорожній мішок (*бордох*), зроблений з овечої, козячої або косулячої шкіри, здертої нерозрізаною. В робочі дні гуцул носить звичайно з собою свою сокиру, а то й палицю (*палиця, келеф*) або топірець (*топорек*);¹ часто вони виготовлені з гідною подиву майстерністю. При надзвичайно святкових нагодах, переважно при вінчанні, гуцул одягає, крім описаного убрання, ще й довгий білий плащ (*гуля*), замість якого, зокрема на Буковині, використовується вже згадана *манта*. Треба ще чітко підкреслити, що описаний повний національний стрій зовсім не є вживаним у будні. У звичайні дні гуцул одягає, крім сорочки й штанів, пояса, головного убору й взуття, хіба ще тільки кептар, а взимку ще й сердак. Втім, одяг парубка й чоловіка однаковий. Хлопець носить лише ті частини одягу, які відповідні для робочого дня.

Жінки мають сорочки з переважно червоно-чорно-жовтою вишивкою на рукавах, у будні інколи й без вишивки або вишиті

¹ Див. вище, мал 3 і далі мал.24.

тільки білим.¹ У деяких місцевостях вишитий також грудний проріз. Замість спідниці служить широкий фартух (*опинка*) або два вужчих (*запаски*), переважно - з червоної вовни з чорними, жовтими або зеленими смугами. Вони закріплюються на талії довгим вузьким вовняним поясом (*пояс, попрушка*); запаски повністю замінюють звичну спідницю і мають особливу перевагу при верховій їзді на чоловічий лад. Іноді можна побачити багату гуцулку й у *спідниці*, а в Жаб'ї до урочистого весільного убрання дівчини належить синя суконна спідниця.

Жінки носять теж коротку хутряну безрукавку, короткий і довгий плащ та торбину; взуття - таке ж, як і у чоловіків. Серезки (*коутки*), мідяні ланцюжки (*рикески*) довкола зап'ясток, на шії - малі бубонці (*колотилиці*) або барвисте скляне намисто різної величини і форми (*блескайки, пацьорки*) служать оздобою; часом можна побачити й намисто, виготовлене зі срібних монет (*згарда*). На голові жінки носять жовту, чорну, але частіше червону хустку, завжди велику і строкато квітчасту, або білий рушник. На обох його кінцях є або широкі різнокольорові вишивки, і тоді він називається *перемітка*, або він оздоблений так само на кінцях золотими або срібними облямівками (*галони*) і має тоді назву *рантук*. Дівчата ходять навіть у найсуворіший зимовий холод з непокритою головою і переплітають своє волосся червоною вовною, до якої дорослі дівчата ще долучають численні мідяні гудзики. Дівчина в такій одезжі називається *дівка у боутицях* (дівчина в гудзиках), чим натякається, що вона вже годиться до заміжжя. В суворий зимовий холод жінки, рідше й дівчата, носять своєрідні білі вовняні короткі до колін штани (*нідколінці, ногавиці, холошні*), а також, як, зрештою, й чоловіки, вовняні *рукавиці*, і такі ж напульсники (*наручниці* або *нараквиці*). При особливих нагодах придатна, як і у чоловіків, *гуля* або *манта*. Жінка, взагалі, теж не носить постійно увесь цей пишний убір, а тільки сорочку, опинку (*запаски*) з поясом, головний убір і взуття, нарешті, кептар і сердак. Як і чоловік, жінка ходить з палицею; так само, як і він, охоча не лише до чарочки, але й до люльки.

¹ Далі мал. 27 - ілюстрація білої вишивки.

ІХ ЗАНЯТТЯ

Про походження професій гуцули розповідають таку легенду: «Багато років тому жили три брати, благословенні великим майном, але без всякого заняття. Вони проводили час у гультайстві; врешті найшла на них нудьга і вони зажурилися, що не мають ніякої професії. Одного дня, коли третій, наймолодший з них, саме спав, другі два пішли до Бога і наполегливо просили його, щоб він дав їм якусь роботу і якусь певну професію.¹ Бог виконав їхнє прохання і велів одному з них надалі утримуватися з праці свого духу та стати *пацом*; другому ж наказав стати *хуцем*. Тоді брати дуже зраділи, пішли додому і розповіли наймолодшому про своє щастя. Але тому, що він теж завжди палко бажав мати якусь заняття, тому поспішив до Господа і поскаржився на своє лихо. Бог мовив до нього: «Оскільки твої брати випередили тебе і вже отримали, що було найкраще, то твоєю долею буде заробляти свій хліб ручною роботою. Будеш займатися ремісничими знаряддями і

Цей же мотив повторюється в русинській легенді про походження воші. Пор.: *Kaindl und Manastyrski*, Die Rutenen in der Bukowina, II, 40.

жити довго, але зате колись на твою долю випаде королівство. Від цих трьох братів походять всі жителі Землі. Від першого, від *пана*, стан службовців; від другого, який став *купцем*, - ізраеліти;¹ від третього, наймолодшого - *мужики* (селяни), до яких належать також мешканці гір».

Відзначивши, що оповідач не зумів вказати, який зв'язок це має зі згаданим королівством,² продовжимо розповідь іншим варіантом цієї легенди, яка не бере до уваги перше заняття, не притаманне гуцулам.

Одного разу прийшли до Господа Бога два брати і просили, щоб він позичив їм трохи грошей. Той дав кожному по банкноті в сто гульденів з умовою, що після певного часу брати складуть звіт про використання цих грошей. Перший з братів започаткував невеличку торгівлю, яка принесла йому з часом багатство й пошану, у той час, як другий, турбуючись, щоб позичені гроші йому не пропали, закопав їх у землю. Коли настав зазначений Богом термін, цей другий брат кинувся викопувати свої гроші з землі, але з жахом знайшов лише незначні рештки зотлілого папірця. Тому й мусив піти до Бога з порожніми руками в супроводі свого багатого й щасливого брата. Коли потім обидва розповіли Господу Богові все, той мовив: «Ти, дурню, що закопав гроші у землю, будеш, так само, як і твої нащадки в майбутньому, завжди копати землю і заробляти хліб працею твоїх рук. А твій брат, що так вдало використав гроші, буде й надалі багатий і шанований. У твої святкові дні ти не матимеш спочинку, а, навпаки, будеш вимушений укладати угоди з твоїм братом, і твої свята перетворяться в ярмарки».

Так воно й сталося. Нашадки розумного брата стали купцями, нащадки другого - селянами. А на їхні великі свята, особливо храмові, відбуваються ярмарки.³

Незважаючи на вказане в останній легенді, гуцул все ж не став землеробом, бо кам'яниста земля його рідної сторони обме-

Для гуцулів поняття купець і єврей абсолютно тотожні.

Мабуть, йдеться про царство небесне.

У цій легенді, очевидно, представлено дотепне використання відомого біблійного мотиву.

ЗАНЯТТЯ

жує р і л ь н и ц т в о до незначних розмірів. У Черемоській та Путильській долинах ареал полів, наприклад, становить всього 3-6% від їх загальної площі;¹ до того ж тут низька родючість. У той час, як у передгір'ї Буковини один гектар ріллі гарантує врожай у 8,14 гектолітрів озимих хлібів, 9,61 гл ярого ячменю, 14,74 гл вівса, 12,95 гл кукурудзи і 80,69 гл картоплі, то відповідні цифри для гір становлять лише 5,06, 6,45, 12,05, 9,05 і 59,25. Якщо взяти до уваги, що кукурудза, яка мала б бути головним продуктом, часто вимерзає, що частина культивованої території терпить від повеней, то стає зрозуміло, чому гуцул провадить лише дуже незначне землеробство. Для обробітку поля він користується звичайно заступом (*рискаль, городник*) і граблями (*граблі*); плуг (*плух*) і борона (*борона*) хоча де-не-де й застосовуються, але вони дуже примітивні і виготовляються окремими господарствами самотужки. Інші господарчі знаряддя: *сета, лопата, вили*, залізні вила для гною (*грали*), *коса*,² *серп, цип* і, нарешті, *віячка*, себто дерев'яна лопата, яку використовують для очищення збіжжя. Слід підкреслити, що гуцульські назви для цих інструментів майже повністю співпадають зі вживаними у русинів.

Головним продуктом польового господарства є овес, ячмінь і картопля, у більш сприятливих околицях також кукурудза. Вона, поряд з продуктами молочного господарства, становить головний харч гуцулів, але мусить бути доставлена переважно з підгірної місцевості. Вирощують також льон і коноплю, буряки, квасолю, біб, капусту, огірки та інші овочі. Є і квіти в городах; так само гуцул плекає плодові дерева, агрус і порічки. Поле і город знаходяться, як правило, неподалік від дому. Обробляють їх найчастіше лише після свята св. Юрія (24 квітня ст. ст. - 5 травня н. ст.), яке вважається початком весни. Для оранки і засіву дотримуються таких правил: у вівторок і середу взагалі не можна починати

¹ Про наступне слід порівняти мої статті Ueber die Besiedelung der Bukowina і Die Vertheilung der Siedelungen in der Bukowina: (Mittheilungen der k.k. geogr. Gesellschaft zu Wien, 1891). До коси належить ще *кушка* - це дерев'яна піхва для точила (*брус*); також молоток для коси (*кшивец*) і до нього мале ковадло (*бавка*).

орати і сіяти. Якщо сіяти в час повного місяця, то колосся буде порожнє, якщо пересаджувати рослини в цей час, вони підуть в бадилля. Якщо сіє дбайливий чоловік, то посів зійде швидко. Як можна вберегти поля і сади від градобобою, йтиметься далі.

Більш об'ємним, ніж рільництво і садівництво, є в и р о щ у - в а н н я т р а в и. Володіння луками у гуцулів має велике значення. Ті з них, які призначені для сінокосу, дбайливо відокремлюються від пасовищ. Гуцул дозволяє своїй худобі пастися на них, як правило, тільки до дня св. Юрія, потім він старанно лагодить огорожі, щоб трава і бур'яни вільно розросталися. Косять звичайно раз у рік, на дуже врожайних луках - і двічі; в останньому випадку *сіно* заготовлялося десь до св. Івана (24 червня ст. ст. - 6 липня н. ст.), отже, приблизно до початку липня, відтоді аж до вересня - *отава*. До сінокосу, як, зрештою, й до збирання врожаю, запрошуються сусіди для безплатної допомоги. Трава, що лежить на лугах для сушіння, називається *поліх*. До повного висихання вона розвішується на ялинових стовбурках (*остривениці*), забитих у землю. Потім сіно відносять частину під сінні покрівлі, частину розставляють копицями на лугах. Довкола копиць ставлять огорожі (*опліти*). З полонин сіно зносять на плечах за допомогою петель (*петелькі*) або так званих *ключів*. Цей інструмент можна порівняти з багатораменним якорем, виготовленим з ялини. Він складається з частини стовбура і ряду гілок, розташованих колом. На них і довкола стовбура накладають сіно, а потім за допомогою мотузки, прикріпленої до стовбура, увесь пристрій перекидають на плечі і несуть вниз. Якщо у господаря лежить дуже багато сіна на полонинах, то він залишає частину його на місці для годівлі худоби восени або навесні.

Т в а р и н н и ц т в о є головним заняттям гуцулів. Стада становлять найважливішу складову частину їхнього майна. За кількістю великої рогатої худоби, коней і овець, а також кіз і свиней вони оцінюють своє багатство; менше уваги звертають на величину земельної власності, бо вона порівняно незначної вартості. Так, близько п'ятнадцяти років тому в місцевостях, де виділ громади розподіляв податки, їх розміри устанавлюються не в залежності від земельних володінь, а за поголів'ям худоби. Характерно

ЗАНЯТТЯ

також, що в прислів'ї «Багатому й півень носить яйця, а молодий бик родить теля» посилаються на домашніх тварин. Хто має мало худоби або й зовсім її не має, той вважається бідним. Жебраків у нашому розумінні серед гуцулів дуже мало; їх радо підтримують і співчують їм, як таким, що обділені Богом. Зі щорічного приплоду тварин підлягає продажу тільки та їх частина, для годівлі якої не вистачає наявних луків і пасовищ.

У горах тваринництво є в цілому кочівним господарством. Вихід на гірське пасовище (*полонини*) відбувається у червні, коли розтанув сніг. Бідні передають свою худобу багатим власникам стад на догляд і піклування; чимало селян з передгір'я теж приганяють свої стада до них. Молочним господарством займаються на гірських пасовищах лише чоловіки. Гірський пастух вирушає зі стадами на високу полонину у супроводі великих вівчарок і коня, що несе на спині необхідні знаряддя і мішок з кукурудзяною мукою. Старшина пастухів називається *ваташ*, *ваташко*, *ватах* або *вартар*; всі інші пастухи зобов'язані слухатися його й називаються або *віучері* (пастухи овець), або *боугарі* (пастухи волів). Ваташ займається молочним господарством і визначає зміну місця випасу. Нерозлучним супутником пастуха є його трембіта, протяжними звуками якої він має звичку здаля вітати подорожнього.

Як тільки пастухи дійшли зі своїми стадами на гірські луки, вони запалюють насамперед так званий живий вогонь (*жива ватра*, *живий вогонь*). З цією метою розколюють кінець шматка дерева і вкладають у щілину трут. Сильним тертям об інше поліно трут розжарюється і за його допомогою запалюють вогонь у пастушій хатині (*стая*). Цей вогонь не можна гасити аж до відгону стад; якби він загас, то це був би поганий знак для власника гірського пасовища. Проте худобу проганяють над попелом погаслого вогню, щоб вберегти її від поганих сил і всяких чарувань. Детальніше про зачаровування корів буде сказано далі. Тут ще слід згадати, що худобу треба захищати також від поганого ока. З цією метою обв'язують шиї та хвости тварин червоними стрічками. Але коли власник худоби або пастух свідомий того, що в нього самого зле око, він намовляє котрогось зі своїх домашніх таємно обляяти його чортом (*чорти*) або «гайдамакою»¹ при його набли-

женні до худоби, і це мало б зняти дію його поганого погляду.

Щоб худобу не загризли вовки або лисиці, треба дотримуватися свят, присвячених цим звірам. Третє свято присвячується всім диким тваринам. Більше про це - при іншій нагоді. Особливі звичаї спостерігаються при отеленні корів або після цього. В той день, коли корова отелилася, не можна нічого віддавати здому, бо можна зазнати шкоди. При першому доїнні після отелення належить доїти корову з усіх сосків через обручку, тоді корова буде завжди давати багато молока. З цією метою треба ще посолити перше молоко і влити його корові в пійло. А для того, щоб теля не захворіло від злого ока, треба змішати вугіль з курячим послідом, зав'язати це червоною стрічкою в шматок полотна і повісити цей амулет теляті на шию. А ще треба часником перехрестити йому чоло.

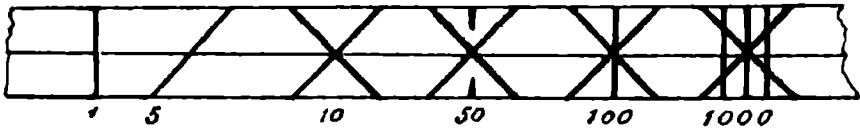
У перші дні перебування на високогірних пасовищах відбувається доїння «*на міру*». А саме: кожний власник худоби, який посилає свої вівці або корови для догляду на полонину, доїть їх власноручно у присутності старшини пастухів, щоб встановити кількість молока у своїх тварин, в залежності від цього він одержує при відгоні належну йому частину молочних продуктів. Природно, що при цьому занятті пастухи суворо наглядають за тим, щоб власники худоби не отримали, домішуючи води, більшої кількості молока.² Про належну їм кількість молочних продуктів власники отримують дерев'яні бірки (*раваши*)³. Одиницею при цьому вважається неузаконена міра *міртук*, яка становить 1/16 - 1/18 *бербиниці*, котра, в свою чергу, вміщає близько 23-25 літрів.

На високогірних пасовищах худобу заганняють на ніч в огоро-

¹ Характерно, що це означення, яке було вжито для «народного героя», застосовується тут вже в негативному значенні. Пор.с. 62.

² Трапляється навіть таке, що окремі власники стад намагаються під час доїння помочитися у молочне відро, щоб збільшити його вміст.

³ Чинні в долині Черемоша знаки на бірці видно на мал. 23. Я звертаю увагу, зовсім не намагаючись робити якісь висновки з цього, на велику подібність до староримських знаків чисел, які варто порівняти з опублікованими *Цангемайстером* в *Berliner Sitzungsberichten* 1887, с. 1011 і наст. Адже потрібно, й при поясненні римських цифр врахувати, що вони, мабуть, походять від знаків на дерев'яних бірках.

Мал. 23. Знаки чисел на бірці.

жу (*загорода*). Колиби гірських пасовищ є надзвичайно забруднені; начиння, яке використовується при молочному господарстві, часто покриті густим брудом; сам високогірний пастух у закіптявілій сорочці, яка, до того ж, ще й вимочена в жирі для захисту проти паразитів, виглядає дуже непривабливо. Виробами молочного господарства насамперед є *бриндзя*, *урда* або *сурда*, *жентиця* і *гусьленка*.

Бриндзу готують в такий спосіб:¹ свіжовидоєне овече молоко наливають у велику дерев'яну посудину (*путина*) і ставлять бродити за допомогою шматка *глеу* або *риндзи*, себто молока з шлунку ягнят або телят, які живилися тільки материнським молоком; сир, що відкладається тепер в посудині, згортається у велику грудку і кладеться у великий шматок тканини, щоб він «стікав». Після цього буханці сиру викладаються переважно високо на дошках у пастуших колибах для бродіння. Переброджений сир називається *будз*. Його згодом кришать, солять і утрамбовують у високих вузьких бочках - *бербинцях*. Це і є бриндза.

Сироватка, яка залишається від виготовлення бриндзи, потім вариться і з того знову одержують менш жирний сир. Це є вищезгадана *урда* або *сурда*.

Жентиця - це сироватка, що залишається після одержання урди. На гірських пасовищах вона здебільшого вживається для годівлі свиней; теплою її п'ють при легневих захворюваннях. Спожита холодною, вона викликає понос.

Нарешті *гусьленка* - це коров'яче або овече молоко, спершу заварене, а потім шляхом додавання невеликої кількості квасного молока або квасних вершків, доведене до бродіння. Її готують у

¹ Точними повідомленнями про молочне господарство я завдячую панні Л. Кіслінгер.

женні до худоби, і це мало б зняти дію його поганого погляду.

Щоб худобу не загризли вовки або лисиці, треба дотримуватися свят, присвячених цим звірам. Третє свято присвячується всім диким тваринам. Більше про це - при іншій нагоді. Особливі звичаї спостерігаються при отеленні корів або після цього. В той день, коли корова отелилася, не можна нічого віддавати здому, бо можна зазнати шкоди. При першому доїнні після отелення належить доїти корову з усіх сосків через обручку, тоді корова буде завжди давати багато молока. З цією метою треба ще посолити перше молоко і влити його корові в пійло. А для того, щоб теля не захворіло від злого ока, треба змішати вугіль з курячим послідом, зав'язати це червоною стрічкою в шматок полотна і повісити цей амулет теляті на шию. А ще треба часником перехрестити йому чоло.

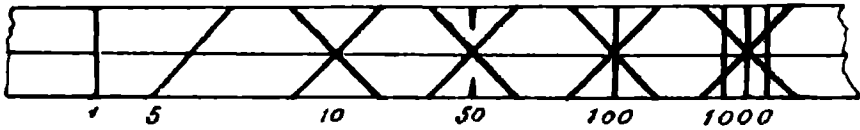
У перші дні перебування на високогірних пасовищах відбувається доїння «*на міру*». А саме: кожний власник худоби, який посилає свої вівці або корови для догляду на полонину, доїть їх власноручно у присутності старшини пастухів, щоб встановити кількість молока у своїх тварин, в залежності від цього він одержує при відгоні належну йому частину молочних продуктів. Природно, що при цьому занятті пастухи суворо наглядують за тим, щоб власники худоби не отримали, домішуючи води, більшої кількості молока.² Про належну їм кількість молочних продуктів власники отримують дерев'яні бірки (*раваши*)³. Одиницею при цьому вважається неузаконена міра *міртук*, яка становить 1/16 - 1/18 *бербиниці*, котра, в свою чергу, вміщає близько 23-25 літрів.

На високогірних пасовищах худобу заганяють на ніч в огоро-

² Характерно, що це означення, яке було вжито для «народного героя», застосовується тут вже в негативному значенні. Пор.с. 62.

Трапляється навіть таке, що окремі власники стад намагаються під час доїння помочитися у молочне відро, щоб збільшити його вміст.

Чинні в долині Черемоша знаки на бірці видно на мал. 23. Я звертаю увагу, зовсім не намагаючись робити якісь висновки з цього, на велику подібність до староримських знаків чисел, які варто порівняти з опублікованими *Цангемайстером* в *Berliner Sitzungsberichten* 1887, с. 1011 і наст. Аджі потрібно, й при поясненні римських цифр врахувати, що вони, мабуть, походять від знаків на дерев'яних бірках.

Мал. 23. Знаки чисел на бірці.

жу (*загорода*). Колиби гірських пасовищ є надзвичайно забруднені; начиння, яке використовується при молочному господарстві, часто покриті густим брудом; сам високогірний пастух у закіптявілій сорочці, яка, до того ж, ще й вимочена в жирі для захисту проти паразитів, виглядає дуже непривабливо. Виробами молочного господарства насамперед є *бриндзя*, *урда* або *сурда*, *жентиця* і *гусьленка*.

Бриндзу готують в такий спосіб:¹ свіжовидоєне овече молоко наливають у велику дерев'яну посудину (*путина*) і ставлять бродити за допомогою шматка *глегу* або *риндзи*, себто молока з шлунку ягнят або телят, які живилися тільки материнським молоком; сир, що відкладається тепер в посудині, згортається у велику грудку і кладеться у великий шматок тканини, щоб він «стікав». Після цього буханці сиру викладаються переважно високо на дошках у пастуших колибах для бродіння. Перерброджений сир називається *будз*. Його згодом кришать, солять і утрамбовують у високих вузьких бочках - *бербинцях*. Це і є бриндза.

Сироватка, яка залишається від виготовлення бриндзи, потім вариться і з того знову одержують менш жирний сир. Це є вищезгадана *урда* або *сурда*.

Жентиця - це сироватка, що залишається після одержання урди. На гірських пасовищах вона здебільшого вживається для годівлі свиней; теплою її п'ють при легневих захворюваннях. Спожита холодною, вона викликає понос.

Нарешті *гусьленка* - це коров'яче або овече молоко, спершу заварене, а потім шляхом додавання невеликої кількості квасного молока або квасних вершків, доведене до бродіння. Її готують у

¹ Точними повідомленнями про молочне господарство я завдячую панні Л. Кіслінгер.

великій кількості також про запас на зиму, бо вона є одним з головних харчових продуктів гуцулів.

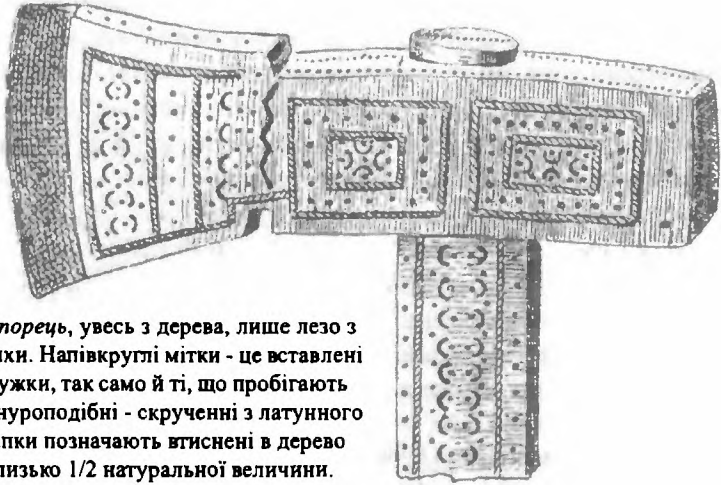
Слід зазначити, що гуцули не роблять кислим неварене молоко і неохоче їдять таке «квасне молоко» (русин. *кисьлек*). Так само гуцули не вживають несолоного сиру. Щодо приготування масла (*масло, піна*), яке, зрештою, у великій кількості не виробляється, то потрібно сказати, що воно не відбувається при допомозі відомих маслوبيнок, а навпаки, квасні вершки наливаються у звичайну бочечку, прикріплену мотузкою до кімнатної стелі, яку відтак гойдають. У меншій кількості масло виготовляють теж у пляшках або глечиках шляхом струшування.

На завершення наших повідомлень про тваринництво гуцулів слід ще згадати про ту маленьку, але гарну й міцну породу коней, яку гуцул вирощує і яка від нього має назву. «Гуцули» надзвичайно ціняться і користуються попитом не тільки в горах, але й у передгір'ї; все ж повністю їх використовують тільки в горах, де часто трапляється нагода дивуватися їхній тямущості і спритності. Вправна тварина виносить вгору по найстрімкіших гірських стежинах свого вершника, постійно перевіряючи передніми ногами окреме каміння на стійкість; у час дикого реву бурі в страхітливі грозіві ночі вона крокує впевнено й спокійно. А трапляється, що вершник, після весело проведених годин, вертається додому надто захмелілий і падає іноді на землю, кінь стоїть спокійно, вичікуючи, поки можна буде продовжити подорож. До того ж він служить гуцулові як терпляча й витривала в'ючна тварина. Разом з висадженими йому на спину мішками він несе перекинуті по обидва боки по одній вже згаданій вузькій бочці, у той час, як господар веде його за повід.

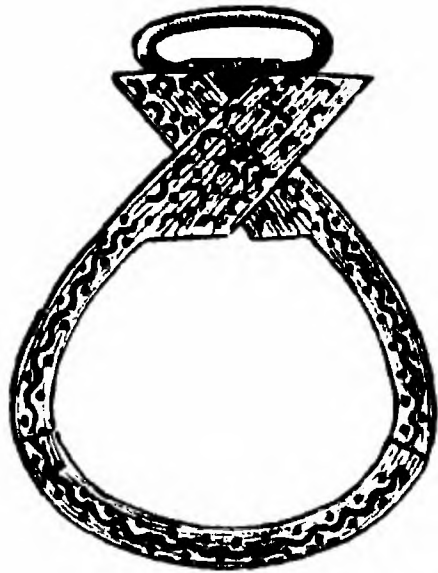
Ось і все про тваринництво і про життя на гірських пасовищах. Зганяють худобу звідти під кінець серпня, коли й відбуваються великі ярмарки худоби. Вдома жінки й чоловіки спільно очікують худобу. Про стайні для неї вже було сказано раніше. Більша частина домашніх тварин залишається зимувати надворі. Насамкінець вказати б ще на те, що та частина гуцульської лексики, яка стосується тваринництва й молочарства, є, в основному, румунською. *Ватра, бугар, будз* і т. д. запозичені з румунської

ЗАНЯТТЯ

мови; так само згадане вище вовче свято, яке пастихи змушені святкувати, увійшло у вжиток, напевне, через посередництво румунів.

Мал. 24. *Топорець*, увесь з дерева, лише лезо з латунної бляхи. Напівкруглі мітки - це вставлені латунні смужки, так само й ті, що пробігають зигзагом; шнуроподібні - скрученні з латунного дроту. Крапки позначають втиснені в дерево кільця. Близько 1/2 натуральної величини.

Мал. 25. Дерев'яне стремено. Хвилясті і напівкруглі лінії, а також хрещатий знак - це вставлені латунні смужки. Крапки позначають втиснені в дерево кільця.

Кільце для ремня - залізне.

З інших галузей промислу гуцулів важливим є, передовсім, лісопоял і лісоплавлення. Вже сто років тому добування дерева було, мабуть, важливою справою. Але за останні десятиліття воно так розвинулося, що забезпечує багатий заробіток не тільки гірським жителям, але ще й приваблює робітників з чужини. Гуцул взагалі відважний і спритний плотогон. Якщо він старанний і щастя супроводжує його у сплаві карпатськими ріками, то він заробляє, як для його можливостей, немалі суми грошей. Зрештою, варто ще відзначити, що й жінки використовуються для управління заднього керма плота. Іноді можна побачити плотогонів, які навіть після втрати руки, продовжують своє заняття і вміло справляються зі всією роботою.

Чимало гуцулів обізнані також з ремеслами. Як тесляр гуцул прекрасно володіє своєю легкою, надзвичайно гострою сокирою. Бондарством займаються часто, а їхні добрі й дешеві вироби знаходять широке розповсюдження у передгір'ї. Деякий прибуток дають також різьблені вироби, виконані декотрими гуцулами з великою майстерністю і смаком; на останній краєвій виставці у Чернівцях (1886 р.) можна було побачити надзвичайно цікаві вироби.¹ Але гуцул здібний і як виробник возів, столяр, коваль, лимар та ін. Зате прясти і ткати - це суто жіноча справа. Виготовляють полотно і вовняні тканини для білизни та вбрання, а також - чудові вовняні килими, вовняні пояси і запаски, з яких складаються святкові спідниці жінок. На дорогах можна часто побачити дівчат і жінок, які, йдучи пішки або їдучи верхи, прядуть і змотують нитку. Прядеться також зимовими вечорами в приміщеннях, де інколи й чоловік поблажливо намотує нитки. Для прядіння служить переважно шпindel (веретено) і куделя (кожіука, куделя), і лише зрідка - прядка. Ткацький верстат (варстат ткацький) дуже простий. Для валяння сукна мають сукновальні (сту-

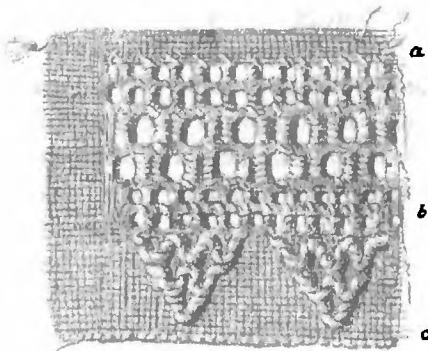
¹ Пор. мал. 24-26. Докладніше про домашній промисел гуцулів можна знайти у праці «Ornamente der Hausindustrie», виданої міським промисловим музеєм у Львові. Однак, я хотів би зауважити, що, приміром, гідні подиву різьбярські роботи Юрка Шкрібляка із Яворова, які я мав нагоду часто бачити, є витворами особливого гасня, які навряд чи знайдуть собі рівноцінних серед гуцулів. Окремі проілюстровані нами орнаменти можна вважати типовими. Пор. ще мал. 21 - 22 і далі, нижче, - 28 - 30.

ЗАНЯТТЯ

ни). Загальноновживані орнаменти та вишивані узорі часто дуже гарні й передаються від покоління до покоління. «У своїх вишивках гуцулки¹ вживають багато різнорідних стіжків. У різнокольорових вишивках (*вустаука*) майже у всіх орнаментах вживається переважно хрестик; стеблистий стіжок, ланцюжкова і водяна строчка. У вишивці білим (*церковане*) з'являється гладь (*хужл*) і мережка (*церка*).² Вставки в сорочках вишиваються тільки на полотні,

Мал.26. Покришка точеної дерев'яної маснички (*раква*).
Справжній діаметр 15 см. Букви, півкола, букви S та хвилясті лінії - це вставні латунні смужки; кільця втиснуті у дерево.

Мал.27. Біла вишивка (плечова облямівка жіночої сорочки);
Від «а» до «б» - мережка, від «б» до «с» - стіжок гладлю.

Цим цінним повідомленням я завдячую панні Людмилі Кіслінгер.
Пор мал.27.

причому різної якості. Узори виготовляються на шматках полотна, які відповідають потрібній величині, а згодом пришиваються до відповідних частин сорочки. Барвисті вишивки виконуються лише купленою волічкою; купують її у містах Косів, Кути, Вижниця та ін. Для білих вишивок вживається дуже груба нитка. Слід зазначити, що лише білу вишивку знають всі гуцули; різнокольорову - тільки деякі, звичайно лише одна або дві жінки в селі. Вони називаються *швалі*, тобто вишивальниці. Ціна за одну пару вставок до жіночих сорочок становить, в залежності від узору, від 30 крейцерів до 1 флоріна; в кожному разі, це дуже мала плата за важку, і, як правило, дуже точну роботу.

Народ розрізняє шість основних барв: білу (*біли*), чорну (*чорни*), червону (*черлени*, *червони*), синю (*голубе*), жовту (*жоути*) і зелену (*зелени*). Замість коричневого гуцул каже чорнувате (*чорни*, *чорневи*), замість фіолетового він вставляє синювате (*голуби*, *голубеньки*), рожеве він називає червонувате (*черлени*, *черлененьки*), нарешті, світле, що вже було згадане при іншій нагоді, *білеви*, що означає, отже, білувате. Найважливіші барвники готуються таким способом: чорна фарба - з вільхової кори (*дубило*) і розчину мідного купоросу (*копервас*) або з дубової кори; червона фарба - з кори сливи і так само мідного купоросу, синя - з лазуриту (*поганий камінь*), жовта - шляхом вимочування кори солодкої яблуні з галуном (*грецело*) в горілці, і насамкінець, зелена - з кори кислої яблуні.

Деякий прибуток дає гуцулам рибальство і мисливство. Однак, рибні запаси, особливо дуже вподобана форель,¹ - вже вичерпані, так само дуже обмежене полювання. Втім, гуцул часто продає єврейському гендляреві вже наперед здобич, яку він сподівається упіймати, звичайно, за дуже низьку ціну, або обмінює її на порох і свинець. При полюванні на ведмедя гуцул користується, крім звичайної вогнепальної рушниці, своїм легким, але надзвичайно гострим топірцем. Ведмедям ставлять також пастки; у вигадуванні різних петель та сітей для звіра

¹ При її відлові гуцул користується переважно вилами (*ости*); крім того, використовується сітка (*сак*) і верша (*рошото*). останнім часом, на жаль, також згубний динаміт.

ЗАНЯТТЯ

і птиці гуцульські мисливці творять дива. Перед вирішальним пострілом можна часто побачити, як вони роблять хресний знак над дулом, у них також заведено освячувати кулі, особливо ті, які призначені для полювання на ведмедя. Від вже відміряного дробового заряду не сміє пропасти жодна дробина, бо тоді пострілові бракуватиме саме тієї, яка була б влучила. Щоб приманити дичину, гуцул має звичку носити з собою в коморці приклада шматочок гадюки.¹ Заборонний час для полювання не вважають обов'язковим; всю дичину вони вважають спільною власністю і тому багато гуцулів є вільними стрільцями.²

Зауважимо ще, що в передгір'ї дуже рідко можна зустріти гуцула, який торгував би в рознос, цілком на відміну від жителів західних Карпат, які, як відомо, мандрують із своїм крамом або як обплітачі посуду дротом далеко в підгірний край.

¹ Я маю зроблену в долині Черемошу могутню рушницю з кремінним замком, в якій так само згадана коморка у задній частині ложа.

² Кілька років тому я зустрівся на полюванні з одним гуцулом. Коли ми вийшли на сільську дорогу, він розібрав свою рушницю, сховав ствол і приклад у мішок і пішов з безневинним виглядом далі.

Х РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ І СВЯТКОВИЙ КАЛЕНДАР

В одній книжці,¹ що вийшла друком кілька років тому, читаємо наступне: «Навіть Європа не позбавлена невіруючих племен. Остання поїздка австрійського кайзера по своїх землях привела його, як повідомляють газети, до міста Коломиї в Галичині (1880 р.), поблизу якого проживає пристойна людська порода, гуцули. Хоча вони є дуже порядними людьми, ледве обізнані з якоюсь релігією; і протягом багатьох годин їзди тут не можна побачити жодної церкви. Лише раз у рік піп, якого вони заледве знають, об'їжджає верхи всі села і хрестить новонароджених дітей. Проте ці люди живуть мирно і, згідно зі звичаями, вмирають без молень церкви, потрапляючи так само в небо, якщо таке існує, як і ті, хто чотири рази в рік ходять сповідатися».

Ця оповідка є додатком до тих численних екстравагантних розповідей про гуцулів, які все ще поширюються. Але, щоправда, ще років шість тому священик із с. Стебні міг заявити, що, коли він незадовго до того зайняв свою

¹ Buchner, Kraft und Stoff. 16 вип. 1888 р., ст. 389 і наст. Якби це не було надруковане, ледве чи можна було б повірити, що хтось має такого роду поняття про обставини в добре упорядкованій державі

посаду, старі люди не знали належних молитов. Правда також, що серед гуцулів збереглося ще досить велике число язичницьких звичаїв, а особливо - поганських свят. Але не можна й заперечити, що ці гірські жителі перебувають в напружених стосунках з багатьма церковними повчаннями. Незважаючи на це, гуцул досить ретельно відвідує численні церкви, наскільки це дозволяють умови заселення його батьківщини і надає великого значення церковній урочистості. На дорогах, полях і в садах можна часто бачити установлені хрести з груборізьбленими іконами, шкатулки для пожертвувань теж не рідкість. Отже, хто уважно придивиться до гуцульського краю, той помітить, що знаходиться серед християн, а якщо запитати гуцула, якої він національності, у відповідь неодмінно прозвучить: *я християнин*.

Під впливом церковних ікон народ уявляє собі Бога-отця сидячим на золотому троні з ореолом над головою. Справа від нього стоїть Ісус Христос, а зліва - свята Марія. Народ називає Бога-отця творцем, всепрощаючим, всезнаючим, милосердним, найсправедливішим, небесним отцем або царем небесним, милостивим Богом. Про могилу Ісуса гуцули розповідають, що її охоронці живуть вічно. Під час нового місяця вони, нібито, молоді, коли ж місяць уповні - старі, а якщо одного з них спитати : «коли ти прийшов?», він відповідає «вчора», а на питання «коли ти підеш?», звучить відповідь «завтра». Інших слів, крім цих, охоронці не вимовляють. Про святу Марію говорять, що її у повітрі оплітають своєю павутиною павуки, тому цих комах треба б убивати. Апостол Павло згадується в легенді про потоп, а також у міфі про бабу Євдоху, з якою ми познайомимося далі. Між святими народ вшановує переважно наступних: святого Миколая, Івана Хрестителя, крайового покровителя Буковини Івана Сучазьського, далі святих: Василя, Дмитра, Михайла та Іллю. Ікони народ купує восени і насамперед виставляє їх у церкві. Лише після того, як вони постоять там кілька місяців, їх переносять у житло.

Гуцули Буковини визнають православну необ'єднану церкву, ті, що в Галичині - греко-католицьку (об'єднану). Про те, що гуцули часом нестійкі до віри в цілому свідчить, що вони поблажливо сприймають навіть перехід від однієї християнської церкви

до іншої (у якій, зрештою, Бога так само вшановують) , вважають що обидві церкви, до яких вони належать, близько споріднені. Тому часто відбуваються шлюби і кумівства між людьми, які належать до цих двох сповідувань. Найбільш непримиренні гуцули до євангелістів: вони переважно допікають їм за недотримання постів. Закидають, що вони моляться Богові з покритою головою. Ставлення гуцулів до іудеїв цілком миролюбне, як уже зазначалося попереду; варто нагадати про стосунки усиновлення між гуцулами й іудеями. Дещо неправдоподібною видається при цьому стані справ інформація, що гуцули, мовляв, вважають дуже великим гріхом статевої стосунки з іудеями. Протилежність між цими двома групами населення проявляється постійно в перевазі *куця*¹ над *мужиком*.

Ставлення гуцулів до своїх священиків дуже різне. Якщо священик уміє здобути повагу до себе, то він користується загальним шануванням. І тоді гуцульський мовний зворот «Мені потрібен тільки Бог, цар і ви, панотче» не буде лише улесливим. Але коли народ звертається до священика, як до татка (*батько*), благодійника (*добродійко*), духовного батька (*отец духовний*), батечка (*отчик*), просвітленого або благородного батенька (*татко світлий*), святого батька (*світлий отец*), пана батька (*панотец*) і посвячений (*священик*), натомість у його відсутності в дещо зневажливому тоні говорить про попа (*пип*), то це є доказом принаймні поганого настрою. І цей настрій набуває подекуди прикро вражаючі форми; але він викликаний тим, що священики, згідно з церковними правилами, збирають за різні послуги певні внески, причому не кожен з них дотримується відповідної міри. Поширений забобон, що зустріч із священиком під час якогось ділового ходу приносить невдачу, і тоді гуцули намагаються перешкодити цьому, кидаючи вслід йому камінчики або кілька соломинок. Варто згадати також народне повір'я, що своїм ворогам можна заподіяти значну шкоду, якщо потай вручити священикові дрібку солі разом з іншими, принесеними йому, подаяннями.

Наскільки все це поширені у гуцулів поганські звичаї поряд з

¹ Пор. стор. 73.

християнськими переконаннями видно з численних попередніх зауважень. Проте це виявиться найвиразніше з наступного святкового календаря. Переглянувши його, можна помітити, що більшість святкових звичаїв і забобонів, які тепер припадають на різні християнські свята, були колись пов'язані зі святами рівнодення та сонцестояння.

Почнемо з РІЗДВЯНИХ СВЯТ (*різдво, святки*). Їм передують суворий піст (*пеленґука*),¹ який триває від 15 листопада ст. ст. до святого вечора (*святвечер*) 24 грудня ст. ст. - 5 січня н. ст. Тоді тертям двох полін, так само, як у пастуших колибах, роздувають живий вогонь, який підтримується постійно аж до Йордана. Від живого вогню не можна запалювати тютюнову люльку. Серед різдвяних страв ніколи не бракує *пшениці*. На святвечір не можна їсти цю кашу з маком, а лише з медом, а то в наступному році буде багато бліх. Якщо в святвечір до хати вступить першим чоловік, то господареві народяться в наступному році здебільшого тварини - самці; якщо ж першою увійде жінка, то число самок переважає. Далі прийнято передавати своїм сусідам миску, повну різдвяної страви, зерна та ін., і отримати від них такі ж дари. Від хати до хати ходять різдвяні співаки (*коледники*), виконують свої пісні (*коляда*), і отримують подарунки від господарів. Оскільки їм також подають зерно і т.ін., то, як правило, один із співаків носить з собою великий мішок. Інший несе гірський ріжок, звуками якого він супроводжує пісні.

Іноді для окремих домочадців співають особливі пісні. Причому, співаки повідомляють заодно, кому та чи інша пісня присвячена. Коляда буває часто дуже довга і в цих піснях оспівуються, здебільшого незв'язно, найрізноманітніші теми. Як приклад наводимо першу пісню із цілого циклу, що переважно виконується у Пłosці.²

¹ Названий так по імені апостола Пилипа, день якого є останнім перед початком посту.

² Первісний текст цих пісень опублікував Козарішук в русинському журналі «Наука», Відень, 1890, стор.219 і наст. Я вибрав для передачі першу з цих уже надрукованих пісень, щоб не потрібно було наводити тут і гуцульський текст. Ще зважте, що кожний віршований рядок різдвяних пісень закінчується вигуком: *гой, дай Боже!*

Прийшли на сих день та на свят-вечер; ой дай Боже!
Прийшли ми до вас, приймили ви нас; ой дай Боже!
Ой оре плужок коло смеречок, свят Павло волики води,
Божій Юрійко за плугом ходи;
Пречиста Діва їм їсти носи;
Їм їсти носи, та все їх проси:
Оріт синку - з дрібна на нивку -
Посїєм яру, яру пшеницу, яру пшеницу та й коколицу,
Соберем женців - сімсот молодців,
А вязаночок - сімсот дівочок.
Соберем ми їх, на три вози повезем ми їх,
На три вози повезем ми їх, скинем в оборіг,
Скинем в оборіг і в круглий стіжок,
У круглий стіжок, острый як ріжок.
Завершим же ми сивим соколом,
Сивим соколом - тай Божим Юром.
Сам сокол сидит, далеко видит,
Так за далеко - аж на шире поле,-
Аж на шире поле, аж на сине море.
На сином морі корабель пливе,
А в тім кораблі тесові столи,
Тесові столи, ба й сесі доми;
Сесі двори, та й сесі газди,
Шо нас приймили до своєї хати;
До своєї хати защебетати,
Не уміли ми вам защебетати,
Просим же ми вас нам то прощати!
Желаєм ми вам щастя-здоров'я -
Щастя-здоров'я, пане Юрію,¹
Щастя-здоров'я - вашій газдині,
Щастя-здоров'я - вашим діточкам,
Щастя-здоров'я - у вашім дому,
Щастя-здоров'я - і всему двору.

¹ Тут називають ім'я господаря, у якого співають.

*Щастя-здоров'я - на челядочку,
Щастя-здоров'я - на худобочку,
На худобочку, на роговую,
На роговую й на дрібненькую.*

Дещо з різдвяних страв ставиться на підвіконня для померлих душ. Вони з'являться якраз опівночі, щоб скористатися цим. На святвечір закликають також град, щоб захиститися від нього протягом цілого року. Далі, згідно з народним переказом гуцулів сучавської долини, домашні тварини розмовляють, але підслуховувати їх не можна, бо від цього можна вмерти. Врешті зауважимо, що між різдвяним святом і Йорданом не можна зберігати сито в хаті, а тільки в комірці, інакше в наступному році буде багато мух.¹

ДЕНЬ СВЯТОГО ВАСИЛЯ (*дне на св. Василя*) співпадає з громадянським святом нового року ст. ст. Але для гуцулів 1-е січня не є початком нового року, бо їх церковний рік починається з вересня, а їх «сільський» рік - з травня. Тому гуцули зрідка називають 1-е січня *новим роком*, переважно цей рік носить назву за його святим. Так само, як за народним повір'ям, в долині Сучави тварини розмовляють на Різдво, так гуцул в долині Черемошу вірить, що його домашні тварини наділені мовою в ніч перед святим Василем. І в це свято, як і на Різдво, ходять з хати до хати співаки. Крім цього, влаштовують у цей святковий день різного роду спроби відгадати майбутнє.

Щоб довідатися, котрі плоди зростуть у наступному році найкраще, насипають на кружок маленькі купки різних фруктів. Потім спалюють скибку букового дерева на вугіль, по гарячому шматочку з нього кладуть зверху кожної купки. У залежності від того, наскільки фрукт згорів, пророкують дозрівання саме так: повністю згорілий плід вдасться найкраще, той, що його вогонь з'їв найменше, - буде найгіршим.

А ще в день Василя прийнято користуватися оракулом, щоб

¹ Про відповідні звичаї під час «Дванадцятих» у русинів пор. «Die Rutenen in der Bukowina», II, 9 і наст., 15 і наст. та Kaindl «Galizisch-rutenische Weihnachtsbrauche» в «Am Urquell», III, зошит I.

² Тут називається завжди газда, якому колядують.

вивідати, хто наступного року в цей день ще житиме, а хто до того часу помре. Для цього насипають у миску попіл і проводять по ньому широку, глибоку борозну. Зліва і справа від неї втикають дві тріски, з яких одна символізує священика, друга - дяка. Так само з одного боку борозни, яка ніби представляє могилу, втикають у попіл тріску за кожну присутню особу. Ці трісочки потім запалюють і спостерігають, куди впаде попіл дотліваючого вуглика. Якщо він впаде в борозну, то дана особа помре «до наступного Василя», якщо впаде вбік від борозни, то людина залишиться живою.

Для того, щоб вивідати, яка буде в наступному році погода, послуговуються таким засобом: ставлять на дошку в один ряд кілька цибулин, які символізують місяці, і солять їх. Від солі в окремих шкаралупах збирається сік. У залежності від його кількості судять про випадання дощів у ті місяці, які представлені відповідними шкаралупами.

На 6 січня ст. ст.- 18 січня н. ст. припадає, відповідно нашому святу ТРЬОХ ЦАРІВ, свято *відоршчі*. Вечір перед цим святом називається *другий світ вечер* і святкується так само, як вечір перед Різдом. А в самий святковий день відбувається велике водохрестя. У святковій процесії священик відправляється з віруючими до найближчої ріки або потоку і освячує воду. Внаслідок цього вода на найближчих чотирнадцять днів вважається свяченою і тому не може використовуватися для прання. Коли після Водохрестя священик вертається назад до церкви, дівчата, які бажають вийти заміж, проштовхуються поближче до нього, щоб він покропив їх свяченою водою і щоб доторкнутися до його ризи. Дівчина, якій це вдасться, вийде заміж у наступному році. На ці свята священик ходить від двора до двора і освячує їх. За те він отримує в кожній хаті, як правило, повну миску кукурудзяних зерен і пасмо конопляних чи льняних ниток.

На четвертому або третьому від кінця тижні МАСЛЯНИЦІ (*пушченє*) не можна ні прясти, ні ткати, бо заведуться черв'яки у молоці, маслі, сирі та хлібі. На третій від кінця тиждень припадає пущення, на цьому тижні гуцул їсть м'ясо навіть у щотижневі пісні дні (середа і п'ятницю), тому цей тиждень називається

РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ І СВЯТКОВИЙ КАЛЕНДАР

загальний тиждень або *загальниця*, тобто тиждень, коли можна їсти все,¹ або також *переступний тиждень*, тобто перехідний. У другий від кінця тиждень споживання м'яса в щотижневі пісні дні вже не дозволене, і тому цей тиждень називається «сухий» (*сухий тиждень*). В останній тиждень пущення, вживають, крім риби й яєць, переважно лише молоко, масло і сир; тому цей тиждень називається «білим тижнем» (*білий тиждень*); у порівнянні з наступним періодом посту, коли навіть молоко вже не вживається, він все ще називається «масним» (*масниця*). Від сьомого понеділка перед Великоднем починається великий піст, коли справи можна заправляти тільки олією і тільки в два дні дозволено рибні страви, а саме: у свято Благовіщення й у Вербну неділю.

На час пущення припадає свято ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ХРЕСТА (*стрітенє*, 2 лютого ст. ст. - 14 лютого н. ст.). Якщо в цей день відлига, то, з одного боку, треба сподіватися, що рік буде багатий медом, з іншого ж боку - що пізно наступить весна. Якщо цей святковий день ясний і сонячний, то ведмідь виходить зі своєї берлоги (*дупло*), але тільки для того, щоб краще доглянути його. Якщо холодно, то ведмідь залишається в берлозі, зате раніше наступає лагідна пора року.

Яка буде погода в день ВІЩАННЯ МАРІЇ (*благовіщення*, 25 березня ст. ст. - 6 квітня н.ст.), такою вона буде й у Великодню неділю. Яйце, що його курка знесла в цей день, не можна брати під квочку для висиджування, тому що курчатко може вилупитися покаліченим. Це стосується і яєць, знесених у Великодню неділю. Але, якщо в день Благовіщення чорна курка знесла своє перше яйце, то можна собі з нього висидіти послужливого чорта.

У ВЕРБНУ НЕДІЛЮ (*бечкова неділя*) у церкві святять вербові котики. Про походження цього звичаю один гуцул розповів наступне оповідання, яке хай би знайшло тут своє місце, щоб можна було його порівняти з біблійним.¹ Одного разу Христос на-

¹ Від *загалом* - все разом. Останній день посту, отже в тиждень, що перед Великоднем, не можна прясти.

близився до якогось села. Мешканці його довідалися про це і готували йому урочистий прийом. Вони постелили килими на дорогах і стояли вздовж них, щоб побачити Сина Господнього зблизька. Прийшов один невіруючий, який до того часу був глухим до його вчень, щоб побачити Спасителя, але він боявся віруючих, то виліз на дерево, в гілках якого й сховався. Незабаром прийшов Ісус, говорив прихильно зі всіма, але виділяв при цьому більше бідних, аніж багатих і був особливо привітним з дітьми, які зірвали собі по гілочці з того дерева, на якому сидів невіруючий. Випадково помітили невіруючого на дереві і вимагали його смерті. Ісус, одначе, вгамував юрбу, покликав тремтячого від страху чоловіка, що ховався на дереві, і так лагідно заспокоював його, що той, впевнений у милосерді Спасителя, навернувся до його віри. Ця подія обурила віруючих, особливо, коли Ісус зайшов ще й до одного бідного чоловіка, хоча багаті приготували йому великий прийом. Це привело до розколу в церкві.² Але тому, що Ісус так ласкаво поставився тоді до дітей, які зустріли його з гілочками, звичай святити гілки у Вербну неділю зберігся до сьогодні.

Вранці на СТРАСТНИЙ ЧЕТВЕР (*жеуний* або *велекий четвер*) на пагорбах поблизу хат роздмухують вогонь. Цей звичай називається «старого спалити» (*гіда палити*) або «Юду (себто чорта) спалити» (*Юдаса палити*), третя, нез'ясована назва цього звичаю - *кегетала* (!) *палити*. У деяких околицях запалюють вогонь на плиті і ставлять біля нього горнятко з водою і буханець хліба. Цей звичай має назву «старенький гріється» (*гідек сезріет*). На Великдень у кожній хаті має бути п а с к а, великий пшеничний хліб і кольорові, час-

¹ Вживання біблійних мотивів (пор. вище стор.73-74) ще досить наївне. Але мені самому трапилося, що Стефан Дучск в Селятині, коли я попросив його переповісти якийсь переказ, хотів спершу вибачитись, що не має своїх книг під рукою і врешті пригостив мене перекрученою історією Річарда Лев'яче Серце. Внаслідок чого він мене ніколи більше не побачив у своїй хаті.

Пан І. Шерф, якому я завдячую цим повідомленням, не вказує, про який розкол церкви йдеться, але напрошується думка про розрив католицької та православної церков, бо ж все-таки ті, що за гуцульським поняттям «знатні» (службовці) належать, принаймні в більшості, до першого віросповідання, а «бідні» - до останнього.

то дуже гарно прикрашені орнаментом, яйця (*писанки*).¹ Великодні страви святять у Великодню неділю рано, біля церкви. Потім верхи на конях їдуть додому хто найшвидше добереться «домів», той втішатиметься протягом року великим достатком у коморі. У Великодню неділю дзвонять також, як розповідає народ, дзвони тієї монастирської церкви, яка стояла колись на межі між селами Пłosка та Сергії, там, де потік Лостун впадає в Путилівку. Монахи вели аморальне життя, тому, мовляв, монастир скасували і церкву знесли. Проте її дзвони лунають щорічно у Великодню неділю, хоч вони й невидимі. Про великодні ігри вже було сказано раніше. Але двадцять п'ять днів по Великодній неділі, отже, завжди в середу на четвертому тижні після Великодня, святкують **ВЕЛИКДЕНЬ РАХМАНІВ** (*рахманські велекдинь*). Рахмани² живуть далеко вниз, на кінці рік, і своїми чеснотами вони є взірцем для людей. Гуцули посилають їм на потоках і ріках шкаралупи свячених яєць, «бо яйце до рахманів не дійшло би, а шкаралупи дійдуть туди». Згідно з іншою думкою, рахмани - це карлики, які живуть на морському березі і вони такі малі, що дванадцяттеро могли б молотити у хлібній печі. Але вони не знали, в який час повинен би святкуватися Великдень. Тоді люди вирішили повідомляти їм про це, тому кидали шкаралупи яєць, що служили для готування страв, у потоки, щоб вони понесли карликам звістку про це. Коли шкаралупи потрапляли туди, рахмани святкували Великдень. Це, кажуть, тепер трапляється щороку, і

¹ Пор. мал.28-30. Див. також Kaindl und Manastyrski, Die Rutenen in der Bukowina II, 21. Гуцули виготовляють лише розписані орнаментом яйця; однобарвні не прийнято мати. Фарбування яєць виконується зануренням їх у розчин фарби; спосіб виготовлення орнаменту полягає в тому, що всі ті місця на яйці, які не повинні бути покриті фарбою, що в неї занурюється яйце, покриваються воском. Взагалі виготовлення писанки - важка робота і вимагає багато навичок. Тому їх не кожна господиня виготовляє, а переважно є окремі жінки в кожному селі, які займаються розписуванням яєць для бажаючих.

² Традиція одностайно переносить рахманів далі до південний схід, отже, звідтіль мусить походити їх культ. Мій друг др. В. Гайн звертає мою увагу на те, що *rachman* означає з арабської «милосердний», що й співпадає з описом суті рахманів у легендах, які поширені, зрештою, не тільки у гуцулів, але також русинів Галичини і Буковини, як і в румунів у їхній країні. Пор. також Hanusch, Die Wissenschaft des slawischen Mythus, стр.197 (*Rachmanen*=*Brachmanen*, *Bramanen*).

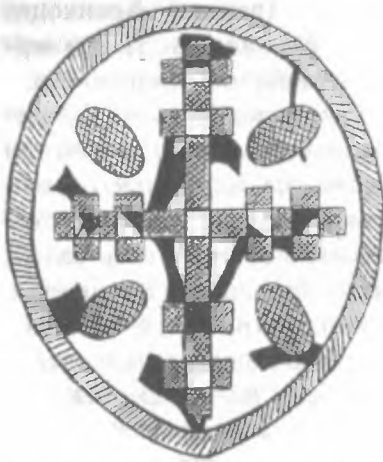

Рис.28. Писанки з долини Черемоша й Путили! (пояс, який уздовж ділить яйце на дві симетричні частини, накреслений у кожному малюнку писанки). Червоний фон з чорними плямами (листоподібний орнамент). Усі контури орнаментів білі, як і більшість хрещатих і поперечних ліній; тільки в еліпсах і крайніх трьох квадратах хреста - жовта фарба.

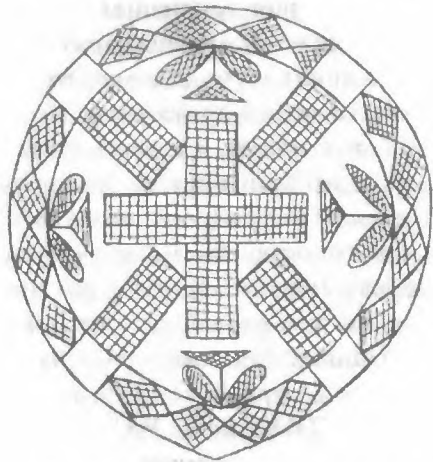
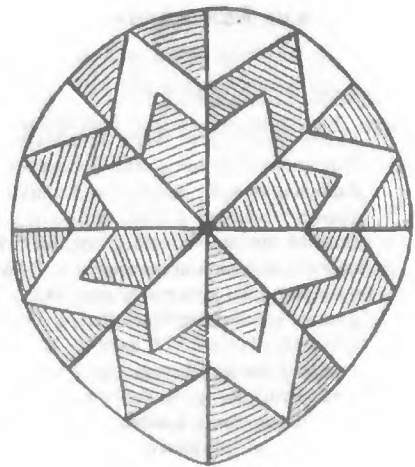

Рис.29. Червоний фон. Товщі лінії - білі, тонші - жовті.

Рис.30. Червоний фон. Усі контури орнаментів білі; хрещаті поперечні лінії у середньому квадраті хреста і в чотирьох виступаючих у його кути колоди теж білі; все інше, - жовте.

При виборі яйця можна було враховувати, на жаль, тільки ті, орнаменти яких досить прості для виразного проявлення в чорному друці, тим паче, що й думати не доводилось тоді про відтворення копій у кольоровому друці

разом з карликами святкують і люди. На рахманський Великдень у Кутах відбувається великий базар, який взагалі називається *рахманські ермафок*, тобто щорічний базар рахманів.

На ТРИЦЮ (ЗЕЛЕНІ СВЯТА) - (*свєста негіля*) хати і церкви прикрашають зеленими гілками, квітами й травою.

Напередодні ГЕОРГІЄВОГО ДНЯ (*дньє на св. Юрія*; 23 квітня ст. ст. - 5 травня н. ст.) розпалюють перед хатою великий вогонь. Паливом служить переважно сміття, яке назбиралося в обійсті протягом зими. На стовпи воріт кладуть шматки дерну, в які у вербну неділю втикають свячені гілки. Ці приготування влаштовуються для того, щоб перешкодити відьмам вхід у ніч св. Георгія і так оборонити корів від ушкодження. В цю ніч також вие вовчиця і скидає стільки малят, скільки тижнів масляниці випало в цьому році. День Георгія вважається початком весни. Напередодні гуцул очищає двір і сад, і тільки до цього свята він ще дозволяє худобі пастися на тих лугах, які призначені для сінокосу. Після Георгієвого дня ці луки уважно оберігаються від доступу худоби. Гуцул починає обробляти город і поле.

У перший понеділок після зелених свят починається так звано *Петружа* - це означає піст перед святом Петра й Павла, яке припадає на 20 червня ст. ст. - 11 липня н. ст. На цей же понеділок припадає ЧОРТОВИЙ ДЕНЬ (*розігри*). У цей день не працюють. Подробиці - в іншому місці.

У день СВ.ІВАНА (*дньє на св. Івана*; 24 червня ст. ст. - 6 липня н. ст.), як і на зелені свята, житла й церкви прикрашаються листям і квітами. В цей день переважно збирають зілля, що вживається для лікування, особливо чорниці, які гуцул протиставляє іншим подібним ягодам, називаючи їх *здорові ягоди*. Рано-вранці в це свято дівчата валяються оголеними в траві, щоб стати гарними й жаданими. Як і в день св. Юрія, і в це свято худобу треба захищати шматками дерну, які ставляться на стовпи вхідних воріт, від відьом. У деяких селах, наприклад, у Ростоках, що розміщені в горах далеко внизу, в це свято щорічно освячують поля. У інших гуцульських селах такі освячення, які регулярно проводяться в передгір'ї у русинів-хліборобів, відбуваються лише у виняткових випадках, а саме, коли загрожує неврожай. Вночі перед Іваном цвіте папороть.

На день святого ІЛЛІ (*дне на св. Ілля*; 20 липня ст. ст. - 1 серпня н. ст.) припадає свято грому (*грозове свято*). Ілля є богом грому, який бореться з чортом і намагається блискавкою вбити його. Там, де вдарила блискавка, - то Ілля шпурнув її чортові вслід. У це свято працювати не можна, щоб грім, так каже народ, не запалив хату, чи не заподіяв якусь іншу шкоду.

У день БОРЕСА І ХЛІБА (24 липня ст. ст. - 5 серпня н. ст.) не можна працювати, щоб не зазнати якогось ушкодження на тілі або в майні.

Аж до ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДА (*преображеніє Господа*; 6 серпня ст. ст. - 18 серпня н. ст.) жоден господар не споживає жодного, досягаючого в цей час, фрукта. А в це свято він приносить декілька плодів з кожного сорту до церкви, дає їх освятити і, після цього, продає їх священику, диякону і бідним. Тільки тоді він вважає можливим самому поїсти тих плодів.

СВЯТО ЛИСИЦІ гуцули святкують в день Матвія (*Мафтея*; 9 серпня ст. ст. - 21 серпня н. ст.), або в день святої Катерини (*Катерина*; 24 листопада ст. ст. - 6 грудня н. ст.). У цей день не можна працювати, щоб лисиця не заподіяла шкоди худобі.

Так само не працює гуцул у день святого ФОКИ (*Фока*; 12 серпня ст. ст. - 24 серпня н. ст.), щоб його обійстя було захищене від вогню.

Свято, здається румунського походження.¹

Протягом двотижневого посту перед святом ВОЗНЕСЕННЯ МАРІЇ (*перша Богородиця*²; 15 серпня ст. ст. - 27 серпня н. ст.), Марія поливає пороги церков воском і визначає майбутню долю людей. Тому шлюбни, які беруться після цього свята, повинні бути щасливими.

У свято мученика ЛУПИ або ЛУПУЛА (*на Луна*; 23 серпня ст. ст. - 4 вересня н. ст.) не можна працювати, щоб вовк не заподіяв шкоди стадам. Походження цього свята слід шукати, напевне,

¹ Kaindl und Manastyrsski, Die Rutenen in der Bukowina II, 24. Етимологія відсилає, власне, до румунського *foc*=вогонь.

² Сьбто *перша Богородиця*, як і *друга Богородиця* відзначається свято народження Марії (8 вересня ст. ст. - 20 вересня н. ст.).

РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ І СВЯТКОВИЙ КАЛЕНДАР

у румунів, у мові яких вовк називається *луп, лутул*, цим пояснюється приурочення вовчого дня до святого Лупула.

Якщо в день СЕМЕНА (*день на Семенастольника*; 1 вересня ст. ст. - 13 вересня н. ст.), а це якраз перший день грецького церковного року, панує гарна погода, то наступний рік буде врожайний.

У день ВОЗДВИЖЕННЯ ЧЕСНОГО ХРЕСТА (*двезинє*; 14 вересня ст. ст. - 26 вересня н. ст.) збираються короновані змії, які ще нікого не покусали. Це день гадюк, про яких буде сказано більше в іншому місці.

У день євангеліста ЛУКИ (18 жовтня ст. ст. - 30 жовтня н. ст.) не можна працювати волами.

Напередодні свята АНДРІЯ (*день на св. Андрія*; 30 листопада ст. ст. - 12 грудня н. ст.) дівчата розвідують у вже раніше описаний спосіб свою майбутню долю.

Насамкінець у день святого СПИРИДОНА (12 грудня ст. ст. - 24 грудня н. ст.) не можна працювати, щоб не зазнати шкоди від диких тварин.¹

Крім цих свят і багатьох інших, визначених церквою, святкування яких не являє собою нічого надзвичайного, гуцул відзначає з церквою також іменини і дні народження цісаря та іменини цісареві, потім і свої власні іменини, якщо він називається іменем якогось святого, свято якого йому про це нагадує; але передовсім святкують ще освячення церкви (х р а м) свого села і церков сусідніх сіл. Місцеві жителі села, в якому відбувається свято, готують багаті страви й питво і після служби запрошують у гості своїх родичів і друзів, які приходять з сусідніх сіл. Врешті-решт влаштовують біля корчми ще й танці, в яких беруть участь молоді й старі, а діти й глибокі старці лише дивляться на них. Розваги часто закінчуються аж після двох-трьох днів, і тоді гості роз'їжджаються додому.

Наприкінці цієї глави мали б бути на своєму місці й деякі зауваження про звичаї та народні повір'я, які пов'язуються з окремими днями тижня.

У ПОНЕДІЛОК багато гуцулів утримуються від роботи. У цей

¹ Це свято мало б бути також румунського походження

день і в ЧЕТВЕР вони також постять, щоб худоба добре розвивалась, інші урочисто обіцяють (*забожилися*) постити, щоб досягти сповнення своїх бажань.

У ВІВТОРОК гуцулки не причісуються, щоб захиститися від тривоги. Не можна в цей день і в СУБОТУ починати сіяти й садити. Для багатьох вівторок взагалі вважається нещасливим днем, коли не повинні розпочинатися важливі справи.

У СЕРЕДУ жінки не прядуть і не ставлять прядку в кут кімнати, бо, мовляв, С е р е д а, тобто уособлена середа, буде цілу ніч бушувати по хаті. Натомість інші роботи - дозволені. Не можна в середу й п'ятницю, отже в ці два дні посту, віддавати з хати яйця, щоб яструб не упіймав курей.

ЧЕТВЕР вважається щасливим днем (див. також і ПОНЕДІЛОК).

У П'ЯТНИЦЮ не можна пекти хліб, бо він вбирає в собі кров і можна осліпнути. Так само не можна розчісуватися в цей день, щоб продовжити життя батькам. Також пекти, прясти і шити в п'ятницю заборонено. Подекуди п'ятницю вважають повністю днем нероби, в який не можна також пускатися в подорож. Див. також понеділок і середу.

Про СУБОТУ див. вівторок.

НЕДІЛЯ вважається щасливим днем

Кожного дня пора від світанку близько до обіду вважається чистою й щасливою; пора від обіду до півночі - згубна. У годинах після півночі аж до першого співу півня чорт і привиди займаються своїми справами, і в обідній час теж.¹

¹ Див. у наступній главі про *розігрування*.

ХІ ЧОРТИ І ПРИМАРИ

Як правило, чорти виступають в образі людей. Вони чорні, мають роги, вогнем палаючий язик і можуть бути, як думає дехто, двостатеві. Інші вбачають різницю між власне чортом, який є тільки чоловічої статі і має¹ подобу жахливої тварини невідомої назви, та чортами, у яких, начебто, перетворюються нехрещені діти. Звичайне місце перебування чорта є пекло. Але існують два таких житла: гаряче й холодне. У першому вогонь у сім разів гарячіший, ніж наземний; сюди потрапляють усі грішники, за винятком тих, які не дотримувалися днів посту. Ці потрапляють якраз у холодне пекло, де панує такий мороз, який буває на землі лише в найсуворіші зими, «коли дерева тріскають від холоду».²

Чорти виходять з пекла на білий світ, щоб бешкетувати. Вони збираються опівночі в заплещених хатах і млинах, щоб радитися, причому при світлі, аж до першого співу півня. Чорт радо з'являється і біля мостів; так,

¹ Пор. легенду про Довбуша, стор.43.

² Приміткою хай тут буде зауважено, що жахливі картини пекельних покарань, які можна знайти у старих церквах, лише деморалізуюче впливають на народ у гуцульському краї. Тому варто б познати їх.

кажуть, він бешкетує біля мосту в Рус-Молдавиці, котрий тому й називається Чортів міст. Якщо людина знаходиться саме в такому місці, на яке навідується чорт, вона повинна вдавати, що спить, тоді ніякого лиха з нею не скоїться.

У перший понеділок після зелених свят чорти збираються біля полудня на деяких горах, наприклад, на полонині Лучина, вони там танцюють і так розтоптують землю, що на ній вже нічого не може рости.

У цей день, який носить назву *розігри* - забава (розвага), не можна працювати. Найкраще проспати увесь день, щоб не бачити чортовий танок. Проте не слід ні в цей день, ні в наступну ніч спати поза домом, бо чорти могли б заподіяти зло людині або й забрати її з собою. Чорти, які беруть участь в *розіграх*, на думку декого, дуже своєрідні. Це й є так звані *науки*, які гарно одягнені спереду, справляють приємне враження, «немов найкращі паночки», але в яких ззаду звисають кишки. А ще на думку інших, *науки* схожі на птахів, це саме і є ті нехрещені діти, які сім років даремне благали, щоб їх охрестили.

Крім мертвонароджених і всіх нехрещених дітей, чортові приречені ще й вбивці, самогубці та клятвopорушники, а також люди, які звели когось зі світу за допомогою чарування. Проте можна й добровільно віддавати себе чортові, щоб скористатися наділом від нього. Якщо хтось розшукує скарби і при цьому наштoвхується на труднощі, то це чорт йому заважає. Щоб чорт допоміг, шукач скарбів мусить віддати йому у власність свою дитину, а то й якусь дорогу йому особу, і отримати силу підняти той скарб. Розповідають також, що деякі люди заграбали свої гроші з прокльоном, щоб тільки той зміг підняти їх скарб, хто віддасть чортові у власність душу свою або якогось родича. Зрештою, розпізнають лише з часом, коли «горить» скарб, чи він чистий, чи нечистий. Якщо вогник, який вказує місце схову скарбу, появляється між полуднем і північчю, то гроші нечисті і піднімати їх не слід; якщо ж скарб горить від півночі до полудня, то він чистий і його можна викопувати. Численні з цих скарбів охороняються примарами, які перешкоджають доступу незваному, або, якщо він усе ж зухвало наближається, вбивають його. Так, наприклад, примари

стерезуть скарби на високогір'ї Пауше і в підвалах монастиря Ватра Молдавиця; а коли брати Скунді з Кирлібаби наважилися проникнути в скарбницю, що на високогірному пасовищі Зімбруславица, двоє з них загинули. Більша частина цих скарбів походять, згідно з оповіданнями, від розбійників. Оповідають, що скарби Довбуша заховані в різних місцях, на Чорній Горі, на Писаному Камені, у якійсь горі поблизу Барвінка і, нарешті, в Сокольській скелі, тобто в соколиній скелі. На Овідіуші біля Кут також заховані скарби. Про копачів скарбів можуть розповідати всіляке. Якийсь чоловік виявив колись в ущелині Білоберезки великий скарб, але спочатку залишив його в розколіні, щоб забрати у більш відповідний час. Інший побачив це з протилежного пагорба і випередив його. Коли шукач скарбів вернувся, він застав місце порожнім; а той другий невдовзі купив багато земельних ділянок і худоби та став багатим чоловіком. Подібні байки розповідають тут часто.

Криве вузлувате дерево, яке шумно деренчить верхівкою, спилувати не можна. Якраз у таких деревах має звичку жити чорт і він напевне покалічив би лісоруба. Чорт живе теж під кущами бузини, тому такий кущ ніколи не можна викорчовувати, бо можна вмерти або зазнати якоїсь іншої великої втрати. Камені, які мають на поверхні яйцеподібні нарости, рухати з місця не можна, бо ці камені - чортові стільці. На роздоріжжях також оселилися чорти після їх вигнання з раю. Вони чинять тут свої бешкети і завдають людині всяких прикрощів. Але хто хоче вступити в торгівні стосунки з чортом, той нехай піде на перехрестя опівночі і свисне тричі, тоді перед ним негайно з'явиться біс. В окремих селах часто говорять про того чи іншого господаря, що він спілкується з чортом; так, у С. про якогось О.У., який надзвичайно багатий, володіє стадами худоби і має в своєму розпорядженні значний капітал готівкою, народ говорить, що він має своє багатство від чорта, з ним він вночі таємно зустрічається, але за це його душа буде мучитись у пеклі. Такого прислужливого чорта можна собі також висидіти з яйця, що його чорна курка вперше знесла на свято Благовіщення. Але його треба так довго носити під пахвою, аж поки чорт не вислизне звідтіля.

Засобом захисту проти чорта служить передовсім свячена вода. Крім цього, виготовляють порожнисті хрестики з дерева сріблястої тополі і наповнюють їх ртуттю; якщо носити такий хрестик на грудях, то він проганяє чорта геть. Певні жовті камінці також оберігають від лихого. Щоб заборонити чортові вхід у хату, закріплюють над дверима шматочок дерева сріблястої тополі.

Якщо чоловік кається, що віддав себе у володіння чорта, то ще є засоби й шляхи звільнитися від вічної загибелі через цю злочинну провину. Чоловік повинен спокутувати її, попросивши священника освятити свою хату, ставши порядним чоловіком.

Також чорт викликає негоду, особливо град, як це роблять також вампіри і відьми, які перебувають під впливом чорта. Чорт збирає градинки на Чорній Горі,¹ навантажує ними свого білого коня і піднімається потім у хмари. Там, де він скидає свій тягар, випадає град. Але цьому чортовому вчинкові можуть покласти край як жінки, так і чоловіки відповідними засобами. При іншій нагоді будуть вказані подробиці про них.

Нарешті, зауважимо, що народ загалом побоюється називати ім'я чорта (*ділько, гітко, чорт*), тому використовує різні описові вислови, такі, наприклад: *він, щез би, щезун* - той, що повинен зникнути; *нечистий* - нечистий; *пек йому*² і т. ін., але у гніві гуцул побоює свій страх і часто називає його у своїх прокльонах.³

Чортові найближчими вважаються вампіри (*упері*). Віра в них дуже поширена. В образі людей вампіри наділені найвищими магичними силами. Їх легко розпізнають за дуже червоним кольором обличчя, який зберігається й по смерті. До того ж вони, кажуть, щомісяця міняють свою стать (*місечники*). Коли вони вмирають і їх хоронять за звичаєм інших людей, то вони собі місця не знаходять в могилі, а покидають її, щоб наводити на людей різноманітні страхи та горе. Тому кожного мерця, якого підозрюють, що він упир, слід хоронити обличчям вниз, або здійсню-

¹ Пор. стор. I.

² Останній вислів важко пояснити. Слово *пек* вживається також у прокльоні *пек би тобі було*.

Пор. стор. I.

ють поховання на перехрестях. Третій засіб полягає в тому, щоб відкрити труну мерця, який міг би перекинутись в примару, і вбити йому в серце кілок з дерева сріблястої тополі.¹ Вампірам приписують ще й вплив на погоду: вони, мовляв, породжують згубні дощі і зливи, посуху, градобій та заметілі зимою. Так само, як чорта, можна підкорити для блага своєї душі вампіра з корисною метою. З численних оповідань, що побутують про ці примарні істоти, наведемо одне.

У Брязі, селі у верхньому пониззі Молдавиці, жив селянин по імені Маковей. Він був дуже багатий. Довго не знали, як він прийшов до такого майна, але після його смерті все стало відомо.

У Маковея було сім синів і одна дочка. Коли він відчув, що йому приходить кінець, зібрав усіх своїх дітей і наказав їм, щоб похоронили його після смерті на роздоріжжі, бо інакше він не знайде собі спокою в землі. Діти довго вагалися, чи погодитися з батьковим проханням, бо вони боялися, що такий вчинок викличе замішання. Врешті вони були змушені погодитися з настійним проханням вмираючого.

Проте, коли старий помер, спадкоємці завагалися виконати дану обіцянку. Надто ризикованим здалося їм хоронити батька в неосвяченій землі, тому, порадившись між собою, вирішили усе ж спорядити померлому справжній похорон у відповідності з його маєтковими статками та з усіма почестями. Так і зробили.

Але через кілька днів після похорону дочка, яку небіжчик дуже любив, злякалася моторошного сну. Їй приснилося, що покійний батько стурбовано нагадав їй про невиконану обіцянку і попросив, щоб його викопали з могили на цвинтарі і похоронили на місці, визначеному перед його смертю. Ця поява часто повторювалася, але велінню душі не догодили.

І трапилося одного разу, що домочадці засиділися біля вогнища довше, ніж звичайно. Коли вони зібралися йти на відпочи-

¹ Приміткою хай тут буде ще один особливий випадок, який повідомив мені пан Гакман з Селятина. На похороні старої жінки, тіло якої було покладено в труну на подвір'ї, зливований священик помітив, що покринку труни прибивають великою кількістю цвяхів. Схвильований цим (а був до того холодний зимовий день), він висловив незадоволення зволіканням. Тоді йому відповіли, що та жінка стара і її треба добре зберегти.

нок, двері раптом відчинилися і вогнище погасло. Даремно оглядалися всі присутні за винуватцем цього явища, ніхто нічого не бачив; але дочка, якій вже раніше вживався померлий, здригнулася і, залита кров'ю, звалилася на землю. Коли її привели до тями, вона ще сказала, що їй з'явився батько, важким ударом накинувся на неї. Згодом її думки затьмарилися і її треба було здати в дім для божевільних. Там вона невдовзі й померла.

Однак дух старого не задовольнився цією жертвою. Відтепер він з'являвся, як це звично роблять вампіри, особливо часто до своєї коханки, якій він при житті був надзвичайно відданим. Щоночі приходив до неї біля дванадцятої години і залишався аж до першого співу півня. Під його холодними, як лід, обіймами, сили колись квітучої молодиці танули, вона чахла з дня на день і кінець кінцем також відійшла в могилу.

Тепер і сини померлого почали побоюватись за своє життя. Стало ясно, що їх батько поводитьсь, як упир, то й нічого іншого не залишалося, як виїняти його з землі і закопати на перехресті доріг.

Після того, як це відбулося, померлий і живучі заспокоїлися.

Третя згубна постать у народному повір'ї гуцулів - *Баба Євдоха*.

Переказ про цю істоту теж дуже поширений серед русинських і румунських сусідів гуцулів. З різних переказів з'ясовується, що баба є втіленням згубної зими і цим вона дуже близька до чорта і вампірів.¹

Гуцульський варіант цього переказу такий:

Жила колись мачуха, вона була дуже погана, якими тільки й бувають мачухи. Але в неї була дочка, і вона всіляко мучила її.

Трапилось одного разу, що Баба Євдоха, бо так називалася мачуха, вже в березні послала свою дочку шукати малину. Стара придумала цей наказ, зрозуміло, тільки для того, щоб помучити дівчину.

¹ Пор. Die Rutenen in der Bukowina II, 53 і наст. Певне число варіантів я опублікував у щомісячнику з народознавства «Am Urquell» («В першоджерелі») 1891, зошит 9. Втім, зараз слід порівняти мою статтю в «Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn» («Етнологічні повідомлення з Угорщини») II, 222 і наст.

Коли зажурена дівчина проходила лісом, вона побачила двох подорожніх, які сиділи при вогнищі, а ще була сувора погода. Коли чоловіки побачили дівчину, вони покликали її до себе і запитали, що з нею, чому вона плаче. Дівчина крізь сльози розповіла їм про свою долю і що мачуха послала її по малину, хоча й знала, що в таку пору малини не знайти.

А тими чужими людьми були Спаситель і святий Петро.¹ Вони зглянулися над дитиною, розрадили її та звеліли підняти запаску, в яку чоловіки вкинули кілька жмень розжареного вугілля з їхньої ватри і наказали заодно дівчині не оглядатися за ними, поки не дійде додому.

Дівчина пообіцяла бути слухняною і повернула назад. Коли вона дійшла додому, стара тут же розкричалася, розпитуючи, чи принесла вона малини. «Це я ще й сама не знаю», - відповіла дівчина і в той же час подивилася в запаску. Подивилась - а запаска була повна найпрекрасніших ягід. Дівчина понадіялась, що мати вже не буде більше лаяти її.

Тепер стара сама збралася в дорогу, щоб шукати малинових ягід. Вона зігнала докупити своїх овець і кіз, взяла з комори дванадцять кожухів і пустилася в дорогу на Чорну Гору.² Там вона надіялася знайти багато малини, а також багате пасовище для свого стада.

Але, коли Євдоха вибиралася на гору, там ще панувала люта холоднеча. Тому баба одягла на себе один з кожухів і незабаром їй стало тепло. Тоді охопила її безсоромність, яка вилилася в брудну лайку: «Березню, березню, я тобі в обличчя насе...»³ Тут же розігралася жаклива негода, лив дощ, а вночі наступив лютий мороз. Євдоха натягала щоденно по одному зі своїх кожухів, але на дванадцятий день в неї вже не залишилося жодного, і вона, врешті-решт, замерзла. Так стара навела на землю, через свою манірність, сувору віхолу, яка тепер повторюється щорічно. Але

¹ Згідно з іншими переказами, дівчина зустріла дванадцять місяців. Сталося не так, бо та закричала: «Тепер я вже бачу, що ти все можеш, якщо тільки захочеш».

Пор. стор. 1.

Марот, марот, серу тобі на рот.

заледенілий стовп її постаті все ще стоїть і сьогодні на Чорній Горі, і з його підніжжя просочується джерело надзвичайно прохолодної та освіжаючої води.

Ангелом смерті гуцульського, як і русинського переказу є *джу-ма*, себто чума. Переважно її описують в образі старої жінки. Іноді вона відвідує людські поселення під виглядом гарної дівчини. Там, де її привітно зустрічають, вона не розпускає свою згубну силу. Але в селах, де до неї зневажливо і непривітно ставляться, вона прибирає геть усе живе.

До згубних істот зараховують ще й *малти*, це напівриби-напівлюди, але їх місцеперебування знаходиться в морі. Часом вони впливають з моря, щоб принаджувати моряків і затягувати їх у погибель. Свою смерть вони знаходять по-різному: одні розбиваються об підводне каміння, інші поїдаються малпами, ще інші гинуть після того, як переспали з ними.¹

Далі треба згадати *русалок*. Це водяні злі феї, які переслідують переважно сплавлювачів лісів. У воді вони - наполовину люди - наполовину риби. Але часом вони розшукують людей і на суші, як доводить наступне оповідання одного гуцула.

«Колись я находився, - так оповідає він, - на цвинтарі, бо я повинен був сторожити там. Було вже близько дванадцятої години ночі і місяць стояв високо на небі, коли я здригнувся з дрімоти. Оглянувшись, я побачив біля огорожі цвинтаря білу постать, яка то зіщулювалася карликом, то знову ставала велетнем. Хоч я й не боягуз, а проте занепокоївся, і минув якийсь час, поки я наважився запитати цю постать, хто вона і звідки прийшла. А вона кивком руки наказала мені мовчати і наблизилась до мене, між тим неодноразово змінюючи свій зріст. Нарешті я розпізнав, що то не істота із м'яса і крові, а належить вона до світу примар, і що вона - русалка. Тут же я відчув, що мене схоплено і піднято тією примарою на неймовірну висоту. Враз вона опустила разом зі мною і силувала мене лягти з нею. Після того, як це сталося і вона підвелася, я відчув незвичайну зміну в своєму тілі. Тепер я теж виростав, як примара то до велетенської висоти, то згодом знову

¹ Повідомлення пана Шерфа.

до карликової зморщеної постаті. Але русалка йшла поруч зі мною й провадила мене. Наступного дня я прокинувся аж опівдні. Я відчував сильні болі в стегнах і в грудях, все моє тіло було ніби побите. Але якби я був відмовив русалці злягатися з нею, то я, напевне, не залишився б живим».

Наприкінці слід ще згадати *потопельників*, що загинули у воді. Якщо людина знайшла свою смерть у воді, тоді з неба на землю спливають величезні дощові зливи. А небіжчик не знаходить спокою в ріці; в ясні місячні ночі він покидає свою мокру могилу і блукає берегами. А ще на тих місцях, де втопилася людина, виникає круговорот (*крутіж, крутелo, вір*), і коли хтось у цьому місці купається, то потопельник стягає його вниз, у глибину. Тому споруджують на цих місцях хрести, щоб застерегти інших від загибелі.

З описаними згубними істотами стоять у найтіснішому зв'язку відьми і чарівники, про яких мова йтиме у наступній главі.

XIII

ЧАКЛУНСТВО

Чаклуномством займаються старі жінки й чоловіки. Перші вправляються у чаруванні корів, замовлянні хвороб, любовному чаруванні та ворожінні; крім цього, вони викликають голод і градобій, але можуть і відвернути бурю чи град. Чоловіки займаються переважно заклинанням граду й грози, проте вони діють також як чаклуни та знахарі й допомагають закоханим. Дехто розрізняє всякого роду ворожок. На їх думку, деякі з них заворожують корів, інші обгризають і нищать огорожі, а ще інші насилають подружжям безплідність і багато іншого.

Повір'я в чаклування корів надзвичайно поширене. Якщо корова не дає молока, або молоко забарвлене в червонуватий колір, то це спричинила відьма. Не слід допускати вхід відьом у господарства, особливо в Юрієву та Іванову ночі. Для цього кладуть на стовпи вхідних воріт грудку дерну з устромленими в них гілочками, освяченими у вербну неділю. На гірських пасовищах охороняють стада тим, що заставляють їх переступати через попіл «Живого вогню». Подібною охороною служить червона нитка або червона стрічка, яку зав'я-

зують худобі довкруги шиї або на хвості.

Різні засоби застосовують відьми, щоб позбавити корів молока. Деякі думають, що вони доять корів так само, як це звичайно робиться. Інші вважають, що відьми відбирають у корів трохи молока у велике свято, особливо у два вищезгадані, щоб замазувати ним вим'я власної корови, тоді в неї рясно тече молоко; зате у корів, в яких відібрано молоко, вим'я зсихаються або дають лише кров. Ще інший спосіб полягає в тому, що відьма виготовляє корову з дерева на тому місці, де переважно доять корів, і встромляє вжитий при цьому ніж у землю. Дерев'яна корова дає тоді відьмі молоко всіх корів, що видоєні у відповідному місці, а у їх власника залишається тільки кров.

Є різні способи зняття чарів з завороженої корови. Тварині наливають або свяченої води, до якої додають пуп'янки гілок, освячених у вербну неділю, а також домішують сірку, або готують мазь із турецького часнику (*турський часнок*) та сечі зі смолою і натирають цим корову. В Яворнику, селі, що недалеко Чорної Гори,¹ зняття чарів з корови проходилося таким чином: вугликом накресливали їй знак хреста на спині, потім обприскували її свяченою водою й доїли через обручку, примовляючи: «Скільки крапель свяченої води, стільки сліз хай виплаче той, хто зачарував цю корову». Ще мало б бути дуже корисно розмістити на подвір'ях знайдені старі підківки; якщо корови ступатимуть по них, то це захистить їх від згубних наслідків ворожіння. Правда, для господаря, який знаходить на вулиці підкову, ризиковано піднімати її, бо кажуть, що гріхи чоловіка, який бере собі знайдене залізо, збільшуються відповідно до його ваги.

Як відьми чаклують над закоханими вже було сказано в іншому місці. Втім, вони ще й продають різні трави й мікстури, що служать цим же потребам.

Ворожки й ворожбити користуються великою пошаною і до їхньої поради звертаються у всяких нещасних випадках і пошкодженнях, переважно для викриття крадіжок. Віщують за допомогою

¹ Пор. стор. 1

зерен,¹ читанням з руки та з карт; останній спосіб вжитий здебільшого там, де гуцули спілкуються з циганами, які приходять частіше з Трансільванії.

Щоб викликати г о л о д, відьми продають перший, досягаючий кукурудзяний качан за кордон, в чужу країну, тоді там буде надзвичайно багатий урожай, а вдома находять на людей нестатки й злидні.

За *градобії* також відповідають відьми і цим вони дуже схожі на вампірів. Раніше це повір'я приводило до прикрих зловживань. Так, згідно з урядовими повідомленнями,² мешканці верхньої долини Черемоша, коли 17 і 18 квітня та 1 і 2 травня 1785 року град завдав дуже великої шкоди в тих околицях, зігнали всіх старих жінок і намагалися спалити їх на вогнищі. Лише з труднощами вдалося кільком розсудливим врятувати жінок.

Ще треба тут згадати так зване «підсипання» (*підсипувати*) і «підкладання» (*підложити*), яким можуть займатися як жінки, так і чоловіки.

«*Підсипування*» полягає в тому, що посипають попелом і будьяками (*чортполохом*) шляхи й стежки, по яких буде змушена пройти особа, якій хочуть заподіяти шкоду. Це повинно бути велике, наслане на неї нещастя. З цієї метою підсипають вугілля або тиньк з печі і таке інше³ під ворота або вхідні двері. Люди і тварини, які переступають через це, занепадають від важких хвороб.

«*Підкладанням*» переслідуються ті ж самі наміри, що й з підсипанням. Воно досягається тим, що підсуваються частини вбитої нечистої тварини, загорнуті в хустку, під поріг хати, в якій живе супротивник.

Про відьом ще треба зауважити, що вони збираються в далеких горах. А їздять туди на пічних лопатах та кочергах. З метою

¹ Про віщування на зернах пор. Kaindl und Manastyrski, Die Rutenen in der Bukowina II, 30 або «Kleine Studien» («Малі студії»), с. 37.

Пор. Polck, Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina, с. 11 й наст., примітка. Названі у тому повідомленні села Яблонниця, Конятин і Рус-Кімполунг (сєбто Довгополе).

Пор. також відповідний звичай при булаництві хати, с. 43.

ЧАКЛУНСТВО

чаклування, ворожіння відьми іноді прилягають, тоді душа від них відступає й до них являються послужливі примари. Нарешті зілля, що їх потребують чаклунки, вони збирають в ніч святого Івана.

Тепер ми підійшли до обговорення *заклинання граду*. Ним займаються, як уже було сказано на початку, чоловіки й жінки. Віра в можливість такого заклинання ґрунтується явно на тому, що град вважається витвором чорта і його співучасників, а, отже, намагаються належними способами триматися на відстані від них. Для цього деякі заклиначі граду користуються своєрідною чарівною паличкою. Її можна придбати собі, якщо випадково надібає жабу, яка бореться з гадюкою. Тоді треба лише розігнати її палицею, щоб вона увібрала у себе таємничу силу. Замість цього випадкового прутика дехто вживає косу, сокиру тощо.

Заклинання граду може відбуватися двоюко: або на весь рік, або від випадку до випадку. Перший спосіб заклинання може відбутися тільки на Різдво. Напередодні заклинач не має права їсти протягом цілого дня, ні пити, ні випльовувати слину, ні говорити. Пізно вночі він скидає з себе увесь одяг і виходить у вільне поле голий. Там він описує чарівною паличкою свої кола і намагається викликати град на себе, промовляючи різні заклинання. Град, зрозуміло, не з'являється, і тоді градовий чарівник зривається після свого довгого мовчання словами: «Так, як ти тепер не підкоряєшся моєму заклинанню, так залишайся на увесь рік від нас далеко!». Цим заклинання граду здійснено на весь наступний рік.

А жінки закликають град у цю святу ніч так¹: вони також дотримуються весь день суворого посту, а увечері йдуть, розмахуючи запаскою над головою, довкола садів і полів та промовляючи належне заклинання. Вернувшись до хати, вони тут же накривають стіл і ставлять на нього все, що найкраще. Потім запрошують град у гості і одночасно просять його, щоб він протягом року їх не турбував. Якщо, проте, влітку підуть сильні градопади, то на-

¹ За посередництвом Ольги Кайндль.

магаються подібними таємничими діями прогнати град з садів та полів на воду, ліси або гори, або й на поля ворога. Якщо все це не допомагає, то заклинач граду повинен іноді застосувати спосіб, який характерний для безпосередності народу: зігнувшись, він показує градові зад, і це повинно дати очікуваний результат. Втім, кожне село охоче представляє свого заклинача граду. У Селятині відомі троє: Юрій та Федір Віреші і Петро Сокалюк. Про Федора розповідають справді хвилюючу історію: При заклинанні граду велика градина вибила йому, мовляв, зуби. А про його брата Юрія, якого звичайно називають прізвиськом Юрко, ходить оповідь, яка характерна для сильної віри цих людей у своє мистецтво. Одного дня Юрко косив саме на луці сільського вчителя, коли наблизилась сильна буря з градом. Всі повтікали до хати вчителя і Юрко спочатку також пішов туди. Випадково був присутній при цьому також сільський священик, який почав читати свої молитви, коли почався град. Але Юрко повернувся на луг, схопив свою косу, накреслив нею різні фігури і промовив свої заклинання; буря справді невдовзі стихла. Самовпевнений, він вернувся назад до хати, і коли священик вказав на силу молитви, заклинач так розлютився, що крикнув на нього: «Ви могли й до вечора промовляти свої молитви, тільки під моїм впливом град відступив!». Треба ще згадати, що й заклинання граду може бути, від випадку до випадку, проведене жінками. Вони намагаються стримати градини на відстані від своїх садів та полів тим, що під час бурі з градом тримають в одній руці освячені у вербну неділю гілки, мітлу, пічну лопату або кочергу, а в другу - хапають сокиру, направлену гострим вістрям угору і, виходячи з хати надвір, підносять ці предмети перехрещеними руками вгору. Кажуть, що цих жінок можна бачити зовсім роздягненими під час виконання своїх заклинань.

Наприкінці цієї глави я хотів би знайти ще місце для деяких зауважень, що тісно або й вільно пов'язані з її змістом.

Якщо хочуть, щоб якусь особу взагалі зненавиділи, то добувають собі вовчий стравохід і дмухають через нього на таку людину. Тоді вона ніколи більше не втішиться любов'ю та дружбою.

Якщо дозволити зважити себе, то надалі це захистить від чарування. Але горе такій людині в годину смерті, тому що вона

зможє завершити свій вік тільки у важких муках.

Злодії носять при собі малий палець ноги страченого злочинця, щоб їх не схопили.

Про тлумачення снів треба відзначити, що цим професійно не займаються. Але в окремих селах та чи інша жінка користується особливою репутацією, що вміє правильно тлумачити сни, і ці жінки приймають також подарунки за свою працю. Загальним правилом при тлумаченні снів вважається, що все жирне, пишне, гарне вві сні провіщає добро; те, що худе, погане й сухе - зло.

Якщо гуцул повинен вирішити, якому з численних його задумів надати перевагу, то він, звичайно, вибирає перший з тих, який вибрав на самому початку. Якщо в нього є час, то він може переспати свої думки і виконує тоді той задум, котрий впаде йому на думку, як тільки він проснеться. Кидати жереб прийнято лише в сумнівних випадках, а саме: кукурудзяними зернами, двома різної довжини нитками або картами.

Передчуттям гуцул приділяє багато уваги. Нехіть, що з'являється при починанні якоїсь роботи або подорожі, вважається ним завжди поганою ознакою. Подібні *привістки* вже були згадані попередньо. Декілька інших хай будуть наведені тут.

✓Якщо зустріти когось із повною посудиною, повним возом або подібне, то це сприймається як добра ознака. Якщо посудина, віз і т.д. були порожніми, то треба чекати невдачі. Часто трапляється, що гуцулка зупиняється на мить, несучи порожній глечик, щоб не перейти дорогу перехожим і не накликати цим прокляття на себе за погану прикмету.

✓Якщо помираюча домашня тварина виставляє з морди язик, то це знак, що й інші тварини того ж господаря загинуть.

✓Якщо літають і каркають ворони над хатою, то це натякає на смертельний випадок. Те ж саме віщує і крик сови.

✓Якщо свербить ліва рука, то невдовзі будуть отримані гроші.

✓Якщо дзвенить у вусі, це вказує на хворобу.

Якщо провіщене нещастя або щось подібне сповнилося, то гуцул має звичку казати: «Він це сказав у нещасливий час» (*у лиху годину сказау*).

XIV

ЦЛИТЕЛЬСТВО

Наукова медицина і лікарі здобули у гуцулів ще мало визнання. Причину цього явища треба шукати частково у тому, що на їхній території осіло небагато лікарів, до того ж, внаслідок далекої відстані до хворих, вони вимагають високу платню. Але не тільки гроші вирішують справу, бо гуцули часто платять своїм знахарям більше, ніж коштувало б фахове лікування. У більшості випадків вирішальне значення має недовіра до нових і віра в стародавні засоби. Втім, це доведений факт, що під час епідемії безплатно відпущені владою медикаменти відкладаються невикористаними вбік, і гуцул часто вихваляється, мовляв, видужав тільки тому, що тих ліків йому не подавали. Коли гуцул, що працює у лісозаготівельних товариствах, часто радиться з їхніми лікарями і дозволяє їм лікувати себе, то це можна пояснити лише тим, що він, визнаний хворим, одержує щотижневу допомогу. Досить часто він бере гроші та медикаменти, але використовує тільки перше, а друге - відкидає геть. Видані лікарем медикаменти гуцул називає *ліки*, зате свої домашні засоби - *докторщина*. Звернімося тепер до

ЦІЛИТЕЛЬСТВО

опису гуцульського мистецтва лікування.

Уже раніше мовилося про хвороби, які лікують чоловіки й жінки. При цьому вони вживають не тільки мікстури, мазі та ін., але, перш за все, різні лікувальні примовки, що їх тримають у дуже великій таємниці. Деякі займаються цим знахарством прямо-таки на фаховому рівні і влаштовують справжні лікарні. Так, кілька років тому скасовано в судовому порядку в Стебнах¹ цілий санаторій для хворих сифілісом, яким керувала жінка. Лікувальні трави, які вживаються для виготовлення різноманітних медикаментів, збираються в Іванову ніч, причому вони повинні бути зібрані, як дехто запевняє, з дванадцяти городів або лугів. Проте різні інші складові частини для своїх ліків гуцули купують у місті в аптекарів або крамарів. Далі велику роль відіграє у цих медикаментах горілка. Хоча лише окремим особам приписують особливі знання зцілення, та кожний зокрема знає ряд засобів, які він застосовує в разі необхідності. Якщо всі ці ліки не допомагають, то замовляють у священника відправити обідню в будній день або складають урочисту обітницю і тоді сподіваються допомоги і зцілення від Бога. Прийнято також носити при собі амулети проти хвороб, як наприклад: ртуть у порожнистих хрестиках, хрестики з латуні, латунні персні, волосяні шнурочки, кишкові струни, старі монети, певні трави і т.д.

З численних домашніх лікувальних засобів хай тут будуть згадані наступні:

ГОЛОВНИЙ БІЛЬ лікують, поливаючи так довго голову холодною водою, поки біль зменшиться. Якщо біль спричинила сонячна спека, то прикладають на болюче місце свіже листя маку або капусти. Миття голови відваром любистку повинно теж діяти цілюще.

Проти **БОЛЮ ОЧЕЙ** вживають примочки з материнським молоком.

ЗУБНІ БОЛІ, які, згідно з поглядами народу, заподіяні черв'яками, що завелися в зубах, виліковують такими засобами. Сип-

¹ Нині с. Стебні на території Довгопільської сільради Путильського р-ну Чернівецької обл. (прим. наук. ред.)

лять насіння блекоти на розжарене вугілля і скеровують дим на зуби; від цього черв'яки гинуть і випадають. Ще вживається проти болю зубів холодна вода, спирт, товчений перець і часник. Звичне також видалення болючого зуба, причому часто дуже жорстоким і невмілим способом.

Проти ГИКАВКИ (*гекаука*) використовується така примовка: «*Гекаука, гекаука /іде уводу/, кого найдеш, напади, а мене Н.Н. леши*». Оскільки відрижка знаходить на чоловіка, коли хтось його зловороже згадає, то вищенаведений вислів продовжується таким чином: «*Хто мене згадау /аби се не спаметау/ аби его така напала/ шоби суда пригнала*».

Проти БОЛЮ ГОРЛА вживаються тонкі шматки сала, що прив'язуються до шиї, та розчин галуна для полоскання горла. Свинячі ескскременти теж використовуються для компресів, особливо при дифтериті.

Проти АСТМИ (*стір, дехавиця*) з'їдають варене серце сороки.

ЗАПАЛЕННЯ ЛЕГЕНІВ (*холотьба*) лікується збуджуючими компресами, приставлянням п'явок, нарешті, натиранням спиртом, в якому були розчинені мило і камфора.

Проти КАШЛЮ п'ють відвар особливого моху, який гуцули називають *грань* і який переважно росте на Чорній Горі.

Проти ПОНОСУ і ДИЗЕНТЕРІЇ їдять сушені чорниці.

ЗАПОРИ виліковуються споживанням товченого скла.

ГАРЯЧКА (*февра*) лікується споживанням відвару золототисячника або горілкою, настоєною на полині. Також хліб, забутий у печі і лише згодом знайдений і вийнятий, мав би подіяти, якщо його їсти.

Проти НАБРЯКУ застосовують обкурювання ягодами ялівцю. Ягодами кидають на розжарене вугілля і підставляють під дим опухлу частину тіла.

Проти НАРИВІВ виготовляються різноманітні мазі: мед з пшеничним борошном, солодка сметана з пшеничним борошном, віск з льняною олією. Для заспокоєння жару прикладають листя маку.

БОРОДАВКИ виводять примочками з кінської сечі.

Проти ПАРАЛІЧУ, РЕВМАТИЗМУ І БОЛІВ У ПОЯС-

ЦІЛИТЕЛЬСТВО .

НИЦІ служать купелі з трав і натирання болючих місць горілкою, яка заварюється з камфорою і милом.

ПОРАНЕННЯ обмивають насамперед холодною водою і кладуть холодні компреси. Якщо рана переходить в гнійну, то вживаються ті ж ліки, що й при нарывах. Для зупинення крові служить така есенція: дуже тонко розтирають соснові гілочки, вкидають порошок у гарячу воду і витискають відвар через шматок льняного полотна. Ця вода повинна негайно припинити кровотечу. При переломах і вивихах застосовують тверді перев'язки за допомогою кори дерева. Також змазують коров'ячим маслом відповідну частину тіла.

Як БЛЮВОТНИЙ ЗАСІБ вживають солену воду, відвар із особливого довгого деревного моху, а також людську сечу; звичайно ж вставляють пальці в глотку. Сеча слугує цілком сп'янілим для нейтралізації алкогольного отруєння.

Проти СИФІЛІСУ застосовують обкурєння ртуттю.

УКУС ЗМІЇ лікується часником.

Нарешті, слід сказати, що для ВИКИДУ ПЛОДУ вживається відвар з листя барвінку або пригорілого жита. Однак ці засоби застосовуються зрідка, бо пропашими дівчатами гуцули не вельми переймаються.

XIV КОСМОГОНІЯ. НЕБЕСНІ СВІТИЛА І ЯВИЩА ПРИРОДИ. КІНЕЦЬ СВІТУ

Гуцул ставиться з глибокою пошаною до загальної годувальниці - матері-землі (*земля*). Після кожної молитви, будь це вранці чи увечері, після споживання їжі чи церковного говіння, побожний мешканець гір цілує землю.

На самому початку на землі жили тільки зовсім малі люди; у них були дуже довгі бороди і тому вони називалися «ліктъобороди-ми» (*лектъобороди*). Коли ці карлики перестали існувати, за ними услід появилися велетні (*велети*). Вони були настільки сильними, що могли обійняти найбільшу ялину, вирвати і перенести її. Один велет підняв навіть бочку, повну квасного молока, двома пальцями, поставив її на паркан і випив молоко у два ковтки. Якщо велет хотів зварити кулешу, він ставив повний котел води на вогонь, щоб вона закипіла, а сам біг між тим до віддаленої на багато миль Вижниці, щоб принести борошна для каші. Як тільки вода починала кипіти, велет вже був тут як тут з борошном. Ось якими спритними були ті велети. Але й тіла їхні були дуже великими, і вони ступали з однієї гірської вершини на іншу. Оскільки вони чинили багато злочинів, Бог вирішив знищити

цей рід сорокаденним дощем. Лише Ной мав зберегтися, бо він був побожний, і тому Бог наказав йому збудувати ковчег. Сорок років тривало це будівництво, а коли корабель був готовий, чорт прийшов і зруйнував його. Ной був цим дуже засмучений. Але дорогою надійшли два мандрівники; один з них був Бог, а другий - святий Петро[!]. Вони втішили Ноя і заохотили його будувати інший ковчег. Ной послухався поради, і згодом новий ковчег був готовий. Тоді настала вже й повінь, і Ной поплив по ній. Але чорт перекинувся в мишу і вигриз на дні ковчеза діру. Від цього він був би пішов на дно, якби змія, яку Ной забрав з собою в ковчег, так довго не затискала своїм хвостом діру, поки Ной не виготовив клин і не загнав його в ту небезпечну діру. Так ковчег і всі, хто в ньому був, порятувалися і попливли водою.

Між тваринами, яких Ной прийняв у ковчег, був також птах одноріг (*одноріх*). Він сказав Ноеві, що почувається досить сильним, щоб втриматися над водою, то він зміг би полетіти аж до самих хмар і буде завжди триматися поблизу ковчеза. Ной вдовольнив прохання птаха і той вилетів з ковчеза. Він був би, може, й виконав свій намір, але на нього посідало багато інших птахів, які не могли літати так високо. Цей тягар був занадто важкий для сили однорога, тому він упав і втопився. З того часу птахи-однороги більше не існують.¹

Інші кажуть, що під час потопу по воді плив ріг; на ньому, мовляв, врятувалося двоє людей, від яких походять всі, хто тепер живе. Але вони, в порівнянні з велетами, дуже малі і стануть з часом ще меншими, аж поки земля знову буде заселена лише карликами. Дванадцяторо таких малих чоловіків мали б досить місця, щоб молотити в хлібній печі.

Над землею рухаються небесні світила (*зірничі*), серед яких на-самперед звертають на себе увагу сонце і місяць, далі зорі та падучі зірки. На с о н ц і (*сонце, сонечко*) завжди день. На ньому теж живуть люди, які мають на чолі тільки одне око. Якщо сонце зранку раптом з'являється над небокраєм (*сонечко се схопило*), то воно

¹ Цю легенду, очевидно, можна пояснити знахідками скам'янілих кісток.

віщує дощ. Так само сонце вказує на дощ, коли воно так сховалося за хмарами, що здається, ніби воно вже зайшло, а потім знову раптом з'являється (*сонечко обіздріло се*). Зате на місяці (*місяць*) живуть вовки, які його так довго обгризають, аж поки не залишиться тільки кусник з нього. Тоді вони припиняють його жерти, поки місяць знову не поправиться, після чого вони знову починають його їсти. Якщо хтось чітко бачить свою тінь при місячному сяйві, то він у майбутньому не буде більше боятися нічого. Про картину на місяці розповідають, що там старший брат тримає молодшого, насадженого на вилах. Якщо сіяти під час нового місяця, то колосся буде порожнє; якщо пересаджувати рослини у цей час, то вони вистрілять у висоту, але залишаться пустими.

Із зірок (*звізди*) кожна людина отримала при народженні одну. Якщо впала зірка (*упала зірниця*), то загасилося світло якоїсь людини і вона вмирає. Недоцільно розглядати зірки, бо можна раптом вмерти, як тільки вгледити свою. Комета (*віха*) вказує на війну та чуму. Вечірня зірка має назву *вечірня зірниця*; рання зірка називається *дениця*, також *утренна* або *світлова зірниця*. Із сузір'їв гуцули повинні знати Велику Ведмедицю (*Курашка*), далі *Хрест*, а також три зірки у поясі Оріона, що вони їх об'єднують під однією назвою *Косарі*.

День називається *днена*, ніч - *ніч*. «Учора ввечері» гуцул називає *сноче*; «завтра вранці» - *зауфра рано*; «перед сходом сонця» (дуже рано) - *на зори* або *на зорах*; «рано» називається *даві* або *на давітях*; пора близько 9-ї години перед обідом позначається, як у *обід* або у *обіді*;¹ опівдні - у *полудни*; по обіді - з *полудня*; пізно після обіду - *під вечер*; вечір як *вечер*; причому тут і там вирізняють «малу пору спання» (*малі заулеги*) - близько 9-ї години від «великої пори спання» (*великі заулеги*) - близько 11-ї години; північ, нарешті, зветься *північ*.¹ Назви для днів тижня (*тиждень, негіля*) - русинські: *понедіунок, вітуо-*

¹ У деяких околицях відрізняють *малі обіди* - «пора малого сніданку» від *великих обідів* «пора великого сніданку». Першим словом позначається час близько 8 години ранку, останнім - близько 10-ї години; проте варто відзначити, що гуцул аж ніяк не з'їдає два сніданки (пор. с. 75-76).

КОСМОГОНІЯ НЕБЕСНІ СВИТИЛА І ЯВИЩА ПРИРОДИ. КІНЕЦЬ СВІТУ

рок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя (неділя) або Божя днеча. Місяць називається *місець*, а рік - *рік*. Останній починається святом Юрія, яке вважається також початком весни. Імена окремих місяців такі:² *травинь* - місяць трави (травень); *зелинь* - зелений місяць (червень); *бедзинь* - липень, себто місяць, коли худобі дошкуляють мухи і вона підстрибує (*бедзкати*); *копинь* - місяць снопів (серпень); *жоути* - жовтий місяць (вересень); *падолест* - місяць, в якому опадає листя (жовтень); *грудинь* - місяць, коли земляні грудки натвердо замерзають (листопад); *просениц* - це місяць, коли мороз «запрошується в гості» (грудень); *січинь первий* - це перший місяць, коли холод «січе»; *січинь другий* - або місяць, коли панує пронизливий холод (лютий); *март, марот* - березень; *бережинь* - місяць, коли береза починає зеленіти (квітень). Як правило, рахують місяці від нового місяця до нового місяця. Триваліші перебіги часу обчислюються досить важко в залежності від важливості подій. Часто згадуваним періодом часу є важкий або голодний (*тешкий* або *голодний рік*) 1866/67 рік, в якому панувала холера і голод. Рік свого народження гуцул лише рідко може назвати, ще рідше свій

¹ Вітання у різні пори дня є такі: рано-вранці запитують *ск спали* (як вам спалося) і відповідають *гаразд, ск ви* (добре, як ви); в пізнішу пору дня вітання звучить *добрий день*, а зустрічна відповідь - *добре здоров'є*; по обіді запитують *ск днували* (як ви провели день) і відповідають *гаразд, ск ви* (добре, як ви); увечері вітають *добрий вечір*, відповідають - *добре здоров'є*; прощальне привітання увечері звучить *добра ніч! Ночуйти здорови*, а у відповідь кажуть *добре здоровіє, ітін здорови* (доброго здоров'я, ідіть здорові). У всіх денних порах вживають привітання *ск си масти* (як ви мастесь), *ск дужі, чи дужі, ск дуженькі* (чи здорові ви) з відповіддю *гаразд, ск ви* (добре, як ви); але найзвичайніше привітання є *слава Єсу [Христу]* (хай буде шана Ісусу [Христу]), а у відповідь звучить *на вікі слава* (у вічності хай йому буде пошана). Коли зустрічають один одного під час подорожі, то питають *ск гостиу* (як ви подорожували і як вас пригощали), а відповідь звучить *гаразд, ск ви* (добре, як ви). Працюючим гукають *Боже помисай* і відповідають *дековат за слово добре, Боже і вам помисай* (я дякую за добре слово, хай Бог і вам pomoже). Коли хтось прощається з працюючим, то він каже *робіт здорови* (робіть здоровим), а тому, хто йде, кажуть *гостіт* або *ітін здорови*. Коли гуцул бачить, що хтось доїть корову, то він каже *дійти багато молока*. Від Великодньої неділі до Вознесіння (*Спаса*) вітають словами *Христос оскрес* і відповідають *оістино* або *воістино оскрес*. Якщо гуцул привітав господаря поза його домом, то при вході в хату він ще раз повторює привіт. При вході в сіни гість, щоб лати про себе знати, вигукує слова *а у хати?* (чи хтось вдома?); відповідником слова «Заходьте!» звучить відповідь *у хати!*

Наступні пояснення назв місяців повідомив пан Г. Ганіцький.

день народження. Краще він пам'ятає рік, коли пішов на військову службу. Щоб визначити певний час протягом року, називають важливі свята, періоди посту, ярмарки, вживаються ще вислови на зразок «під час першого сапання»,¹ «під час другого сапання», «коли вже збирали врожай» і т.ін. (*на перши сапанє, на други сапанє, ек уже зберали*).

Про *г р і м* (*грім*) і *б л и с к а в к у* (*молнія*) вже йшлося, коли згадувалося свято грому та бога грому Іллю. Зауважимо, що запалений блискавкою вогонь вважають набагато гарячішим, ніж земний, тому що він даний Богом. Давати себе обкурювати при такому вогні дуже благодатно. Але удар блискавки і пожежа, яка через це виникає, вважається Божою карою за вчинені гріхи. Якщо в якийсь рік дуже часто блискає, то буде бідний врожай. *М е т е о р и т и* (*гromовици*) походять теж від святого Іллі; це, власне, і *е т е* каміння, яке він роздроблює і скидає вниз.

Про заклинання граду (*град, туча, хміль*)² вже було докладно сказано раніше. Це витвір чорта або його людської іпостасі, вампірів і відьом. Чорт збирає собі градини на Чорній Горі. На ній же знаходиться також морське око; якщо кидати в нього каміння, піде град. Чорта і град можуть заклинати різними способами як чоловіки, так і жінки. Град можна прогнати й самою свяченою водою, як і чорта. Для цього бризкають нею з пагорба в напрямку, звідки наближається буря.

Д о щ можна також викликати за власним бажанням. Для цього є декілька способів. Або слід перекинути хрест на цвинтарі, або підвісити медведку (*медведик*) на нитці в повітрі, або, на решті, вкинути в криницю або джерело головку маку. І ще, коли рукою виривати траву, буде падати дощ. Сильні дощові зливи наступають передовсім тоді, коли втопиться людина. Очікується дощова погода, коли вода від свіжоочищених риб - червона, коли блохи несамовито кусають, дим низько стелиться, дикі гуси або

¹ Сапання кукурудзи.

² Останнє визначення стосується, очевидно, тих описових назв об'єктів, котрих побоюються, і які гуцул часто вживає. (Пор. вище с. 114 і наст.) Про імена чорта і нижче в розд. XV назви ведмеда, вовка та їмї. Словом *д и т ь* гуцул називає тмію і (дикій) хміль. Град отримав свою назву, можливо, за яйцеподібною формою суцвіття хмелю.

зелений дятел у польоті кричить, ворона купається, коли жаби квакають, коли гори починають «диміти», себто закутуються в туман. Для поняття «імжить» у гуцулів є слово *дожджит*.

Коли з'являється *веселка* (*виселичка*), дощ швидко перестане, але оскільки вона й воду випиває з ріки, то внаслідок цього знову може піти дощ. Якщо там, де веселка п'є, стане людина, то вона може бути висмоктана разом з водою. Але коли веселка випиває чоловіка, то вона віддає його в своєму протилежному кінці знову, але вже в постаті жінки і навпаки.

Сніг гуцул повністю ототожнює з зимою (*зема*). Він каже *зема паде* замість «паде сніг» і *зема у коліна* - значить, до колін глибокий сніг. Про вплив баби Євдохи та вампірів на завірюхи вже йшлося вище.

Поривчасті *вітри* виникають, коли хтось укорочує собі життя, повисившись. Коли вітер *вие* або шумить ліс, слід очікувати зміну погоди.

На *бурю*, яка наближається, свині бігають з соломинками в рилі й при цьому голосно хрюкають; але коли вони несуть солому до свого лігвища, то це мало б означати, що попереду - *люта зима*. Буря настає, коли сніються коні; отара овець уві сні сповіщає про настання довготривалої негоди; коли сніються риби, передбачається *мороз*. Щоб прогнати сильні грози, кидають освячені у вербну неділю гілки або свячений васильок, ріг або вовняну ганчірку у вогонь, ударяють в церковні дзвони або кладуть перед хатою пичну *лопату* й *кочергу*, складені навхрест.

Літаюче осіннє павутиння вказує на те, що осінь буде довга й гарна. Інші народні прикмети вже були наведені в попередніх описах.¹ Щоб пояснити, як народ пов'язує прикмети погоди з природним станом місцевості, назву ряд таких прикмет, записаних у Сергіях. Слід зауважити, що ця громада лежить у верхній частині долини Путилівки, яка спадає з півдня до півночі. Якщо вітри дують проти сходу, то настає сприятлива погода; те саме пов'язують і з вітрами, які дмуть на захід. Північні вітри вказують на холодний дощ, сніг або мороз. Якщо під час грози на небі видно з

¹ Пор. с. 132 і 134.

північного боку смугу, то передбачається затяжний дощ; якщо, навпаки, смуга видніється з південного боку, то швидко знову настане гарна погода. Сприятливі погодні умови сповіщає також крик нічних сов зі східного боку долини, але якщо його почути на західному схилі, то слід чекати тривалої негоди.

Різде погіршення погоди у березні народ намагається пояснити легендою про бабу Євдоху, з якою ми вже раніше познайомилися. Але про причину морозів, які часом наступають навіть у травні, розповідають наступне: місяць Червень давно вже мав намір відвідати місяця Грудня. Але довго цей намір мусив залишатися нездійсненим, бо Червень не знав, яким видом транспорту він повинен би скористатися для того, щоб дістатися до Грудня; якщо він виїде возом, то можуть наступити сніговії і йому потрібні будуть сани; виїхав би він саньми, та могло легко статися, що внаслідок раптової відлиги він зміг би дійти до мети хіба що в човні. Отже, ці роздуми довго затримували Червень від бажаної поїздки. Нарешті йому все ж спало на думку, що він міг би отримати добру пораду у місяця Травня. Він справді відправився до нього і Травень порадив йому забрати з собою у подорож віз, сани й човен. За допомогою цієї мудрої поради Червню справді вдалося скласти Грудневі свої давно задумані відвідини. Грудень, вражений і розгніваний несподіваним поворотом справи, внаслідок якої літньому місяцеві стало можливо відвідати зиму, розвідав, хто є винуватцем цього підступу, а коли він дізнався, що то був місяць Травень, який своєю порадою уможливив Червневі нагрянути в гості, він вирішив помститися йому. І це він робить, надсилаючи іноді Травневі різкі морози, які завдають так багато шкоди.

Свіжий в о д і приписується особлива лікувальна сила. Якщо її освятить священник, то вона може відігнати злого духа і все, що від нього походить і перебуває у зв'язку з ним; тому вона застосовується й для приборкування граду, й при знятті чарів із заморожених корів. Хворий, який умивається свяченою водою, відчуває негайно полегшення; цією водою обприскують також вулики перед тим, як бджоли вперше роятися, для того, щоб вони не покинули вулика. Вода, яка виникає з-під ніг скрижанілої Євдо-

ки на Чорній Горі,¹ відзначається особливо доброю якістю. У долині Молдавиці розповідають про джерело, яке знаходиться в найвищій частині гір і вода з якого сприяє надзвичайному довголіттю; та злі духи стережуть її, і тому неможливо її знайти. Багато дивовижнішу воду можна знайти у жарких краях; це якраз і є вода життя, яка або робить цілими понівечині тіла (*ісцільюча вода*), або оживляє їх (*живуца вода*). Вона знаходиться у вухах змій, котрі носять діамант на голові, як і у вухах великих воронів.

Про морські очі (*одзеро*) ходять чимало легенд. У громаді Яблуниця, на так званому Гребеніщаківім Творільчу, знаходиться гірське озеро, поверхня якого близько десяти квадратних сажнів.² Кажуть, що колись на тому місці, де тепер лежить морське око, стояла садиба багатого, але дуже скупого чоловіка. Коли він стояв одного дня на подвір'ї зі своєю сокирою при роботі, мимо проходили два жебраки і просили милостиню. Але багатий чоловік був глухий до їхніх прохань, ба навіть кинув сокирою услід за бідними. Тоді раптом почало блискати і гриміти, садиба провалилася і виникло озеро. Інше морське око знаходиться в громаді Сторонці-Путилові. Про нього розповідають, що поблизу місця, яке тепер займає озеро, стояла колись стара церква; на місці самого озера височіла її дзвіниця. Коли надумали будувати нову церкву, виникла гостра суперечка між церковними братами з приводу місця, на якому мала бути споруджена нова дзвіниця. Коли сварка ставала все бурхливішою, стара дзвіниця раптом провалилася і чим глибше вона занурювалася, тим більше заповнювалася водою новоутворена западина. Нарешті, третє морське око знаходиться на Чорній Горі. Хто б туди не потрапив, того «воно» й затягує за ноги все глибше, так що він безповоротно гине. Як уже було зауважено, в ці озера не можна кидати каміння, бо цим викликається гроза з градом.

Наприкінці світу земля потоне, лише вода залишиться і пануватиме непроникна темрява. На думку інших, одначе, зірки попадають на землю і підпалять усе. Ще інші оповіда-

¹ Пор. с. 117.

² Квадратний сажень (клафтер) - близько 1,9 кв.м (прим. наук. ред.)

ють, що вітер віятиме проти високої гори з неймовірною силою; через це піде сильний дощ, який знищить усе. У той час, як все живе знайде свою смерть у хвилях, прокинуться мертві і почнеться страшний суд.

XV ТВАРИНИ Й РОСЛИНИ

Серед т в а р и н є чисті й нечисті. До перших належать, крім домашніх тварин, також перепелиці, горобці, рябчики, куріпки, дрозди, кулики, глухарі, тетеруки і сойки, а також зайці, козулі та олені, ще й риби. До нечистих тварин загалом зараховуються шуліки, ворони, сороки, болотні птахи і дятли, крім того ласка, білка, ведмідь, вовк і лис. Особливо ще й кажани та миші. А в цілому вважається нечистою кожна вбита тварина, причому особливо в тій частині тіла, в яку вцілили.

Д о м а ш н і т в а р и н и розмовляють між собою в Новорічну ніч, інші вважають, що в різдвяну. Переважно вірять теж, що тварини розмовляють мовою свого господаря; інші кажуть, що люди не зможуть зрозуміти тварин. Всі сходяться в тому, що людина не повинна підслуховувати розмову тварин, бо від цього вона могла б померти. Один господар сховався колись під сіном, щоб підслухати розмову своїх волів. Він почув, що вони віщували йому невдовзі смерть, і, як тільки повідомив про це своїм рідним, він тут же помер. Сприятливі віщування надходять від домашніх тварин, коли будується хата. Але якщо здохла тварина

висуває з морди язик, то це вказує на наступну загибель ще й іншої худоби.

Про зачаровування корів і подібне вже було сказано раніше.

Дивовижну силу приписують кінським головам. Якщо кінську голову прикріпити до жердини й поставити на горі, де посажена капуста, то її не пошкодить гусінь. Кінський череп зберігає свою силу також в часникових насадженнях, оскільки відганяє черв'яків. Якщо сніться коні, то настане буря. Кінська сеча знаходить застосування в народній медицині.

Свині вважаються провісниками погоди.¹ Їхній послід використовується з лікувальною метою.

Якщо увісні побачити овець, то настане тривала негода.

За кінку, яку гуцул випросив собі у сусіда, він дає йому часом малу плату і голку, начебто для того, щоб не обірвалася дружба між ними. Також прийнято в деяких місцевостях, щоб слуги працювали ще тиждень понад свій робочий час на котів і ще один - на собаку. Кукурудзяне стебло має переважно лише два качани, один для собаки, другий - для кішки. Коли в хату приходиться чужа кішка і добровільно залишається тут (*пристає*), то це вважається провіщенням щастя. Зате коли при будівництві хати гавкають собаки, то вони віщують нещастя.

Миша вже була згадана в легенді про потоп. Тому, що в її постаті чорт вигриз діру в ковчезі, вона вважається, так само, як і кажан (*лилик*) - нечистою.

Саломеддя або вовка служить лікувальним засобом. Щоб влучити у ведмедя, слід освятити кулю. Ім'я ведмедя (*медвід*), так само, як і ім'я чорта, народ називає неохоче і вживає для позначення цього страшного противника переважно слово *вуйко* (дядечко), або називає його *велекій* (себто великий), тоді як вовк називається *малей* (тобто малий). У попередніх рядках вже згадувалося про виття вовчиці в ніч св. Юрія та Вовчий день. Так само вже було сказано, що, коли подути на чоловіка через стравохід вовка, він стає ненависним. На місяці теж живуть вовки.²

¹ Див. с. 132.

² Пор. також с. 103 про передбачення погоди за поведінкою ведмедя у свято Стрітіння.

Про л а с к у (*ласиця, ласичка*) говорять, що вона, очевидно, отруйна. Її укуси, за формою та дією, схожий на укуси змії. Люди й тварини дуже швидко знемагають від нього; втім людей вона кусає тільки в п'яту. Коли хтось уб'є ласку, то інші (ласки) мстяться за неї стадам лиходія. Тому гуцули дуже остерігаються кривдити ласку, і до того ще й відзначають свято ласки, про що вже було сказано раніше.

Ці тварини і г а д ю к и (*гадина, поганка, нехар, доуга, доуганка*)¹ користуються особливою пошаною у гуцулів. В легенді про потоп їм приписується порятунок ковчегу і людського роду. Гадюку не можна вбивати, бо умруть батьки або буде шкода поголів'ю худоби. Гадюка вочевидь вкусить того, хто працює в святковий день; такого безбожника вона з нетерпінням вичікує часом і цілий рік, поки їй трапиться зручна нагода. Рани від укусів гадюки лікуються часником. Проте торкатися до гадюки часником не можна, бо вона тут же вкусить. Шматочок гадюки, збережений в прикладі рушниці, притягає дичину. Бувають гадюки, які ще нікого не вкусили; вони збираються в день Воздвиження Чесного Хреста і носять на голові корони або коштовні камені. Ці царівни гадюк називаються *котиці*. Людина, яка заволодіє такою короною, стає надзвичайно багатю. Про походження цієї корони розповідають, що, зібравшись, гадюки так довго шиплять, поки не з'являється корона на голові однієї з них. Крім таких, є ще крилаті гадюки (*жертва*). Вони такі сильні, що можуть під крилом понести людину, яку згодом поглинають. Одну таку «жертву» убив святий Юрій. Багато років тому крилату гадюку бачили у Рижі² біля Сергіїв. Зі своїми крилами вона виглядала як палаючий смолоскип (*лушниця*) і з неї вилітали іскри. Хвостом вона постягала овець з отари і пожерла лише вим'я з них. Подібні жахливі гадючі потвори - це *зьмії*. Варто ще нагадати про те, що випадково, коли бореться гадюка з жабою, можна б придбати собі чарівну паличку проти грому.

Квакання ж а б під час будівництва хати вважається провісництвом

¹ До назв *доуга, доуганка*, тобто довга, пор. прим.2 на с. 134.

² Село Рижа нині входить до складу Путинської селищної ради (прим. наук. ред.)

ком нещастя, а також натякає на дощ.

Якщо присняться риб, то настане мороз.

Птах-одноріг (*одноріх*) вже був згадуваний в розповіді про потоп.

Каркання ворон і сов поблизу хати віщує, що неминучий випадок смерті. Коли починають будувати хату, крик кожного птаха вважається вісником нещастя. Ворони і сови слугують вісниками погоди.¹

Хто вб'є ластівку, у того помре мама.

Дятел (*жоуна, доубач*) полюбляє чортове зілля, і тільки з його допомогою можна оволодіти ним. Для цього треба розшукати гніздо дятла, де лежать його пташенята, і закрити його клином. Коли дятел знаходить вхід до гнізда замкнутим, він відлітає геть і повертається з зіллям. Ним він дотикає клин, і як тільки клин вискочить, він опускає рослину. М'ясо дятла їсти не можна, бо цим людина звалила б на себе всі гріхи, які вчинив птах, довбаючи дерева й дахи в недільні та святкові дні. Якщо зелений дятел кричить на льоту, передбачається дощ.

Серце сойки (*сойка, джоя*) з'їдають як ліки проти астми.

У морі живе півень, який першим співає по півночі. Лише після цього всі півні землі тут же відчують лоскотання під крильми і починають також співати. Але якщо півень заспіває під час народження дитини, то це вважається поганою прикметою.

Раніше вже було згадано, що яйця, знесені у свято Благовіщення та на Великдень, не годяться для висиджування, бо курчата народяться потворними. Курці не слід лаштувати гніздо на видному місці, бо у деякого є погане око і курчата не вилуплюються. І ще: у щотижневні дні посту, тобто в середу та п'ятницю, не дозволяється віддавати з хати яйця, щоб шулка не забрав курей. Курячий послід вважається запобіжним засобом проти поганого ока. Про «чортові яйця» вже було сказано раніше. Коли дикі гуси кричать на льоту, це знак, що передбачається дощ.

Коли весною вперше почути, як кує *завуля* і вона тут же перестав кувати, як починають її слухати, то це - на близьку смерть.

¹ Пор. с. 135 і наст. Див. також с. 137 про живу волю.

ТВАРИНИ Й РОСЛИНИ

Якщо мати в кишені гроші при першому «ку-ку», то протягом цілого року не буде нестатків. Зозуля перестає кувати, як тільки поїсть ячменю або, на думку інших, букових горішків. Якщо довго зозуля ще кuje, не варто справляти весілля, бо шлюб може стати нещасливим.

Ц в і р к у н а (*сверчок, коник*) не можна вбивати, бо через це може трапитися нещастя.

Якщо повісити м е д в е д к а (*мидведик*) на нитці, буде йти дощ.

Т а р г а н і в (*шваб, прус*) не можна вбивати, бо їх брати помстяться за це тим, що падатимуть в їжу.

П а в у к и обволікують у повітрі святу Діву Марію своєю павутиною (*паутині*), тому їх треба вбивати. Павутина в кімнатних кутках натякає, на думку деяких, на появу незабаром сватів; інші сприймають це як знак, що треба остерегатися ворогів.

Щоб утримати б д ж і л (*бжола*) у їхніх вуликах, обприскують їх свяченою водою. Вже попереду було повідомлено, як суворо караються крадіжки бджіл у потойбічному світі.

Якщо на будові знаходиться горбок червоних м у р а х (*мурашка*), то це віщує щастя; чорні м у р а х и, навпаки, означають нещастя.

Коли б л о х и (*блоха, блеха*) сильно кусають, значить буде дощ. Щоб у хаті не було багато бліх, не можна їсти на Святий вечір пшеницю з маком.

Про р о с л и н и вже згадувалось неодноразово, що вони переважно вживаються з метою лікування та чарування. Проте, ці рослини зберігаються в такій таємниці, що важко розпізнати котрись із них. Теж було вже сказано, що зілля збирають у ніч святого Івана.

Рослиною, наділеною особливими силами, вважається, насамперед, ч а с н и к. Він оберігає як від злого ока, так і від злих духів, лікує зубний біль і вважається чудовим засобом проти укусу гадюк. Т у р е ц ь к и й ч а с н и к (*турський часник*) годиться, зокрема, як засіб зняття чарів із заморожених корів. Докладніше про це вже розповідалося.

Так само вже було сказано про с р і б л я с т у т о п о л ю (*осина*). Вона - «дієва проти лихого» (*добра проти чорта*). Хрестики з

її дерева вважаються амулетами проти всього поганого. Прикріплюють кусок цього дерева також в кімнаті над одвірком, щоб закрити чортові вхід. Врешті, виготовлений з цього дерева клин, міцно утримує вампіра у гробі.

Червоного д е р е н у (*свид, cornus sanguinea*) біля дому не треба, бо він приносить нещастя.

В а с і л і с у м (*васильок*) вживається для любовного й погодного чарування, як лік, а також охоче вкидають це зілля в труну.

Гілки (*бечки*) в е р б и (*верба*), що були освячені у Вербну неділю, є також прекрасним засобом проти всього злого. Вони застосовуються в ніч святого Юрія, а також в ніч святого Івана для відлякування відьом; крім цього, котики цієї верби вважаються ліком для зачарованих корів; використовуються для чаклування над погодою.

Р о к и т а (*сва*) - це прокляте дерево, бо з його деревини виготовлено цвяхи для розп'яття Спасителя. Всі інші дерева й кущі опиралися цьому тим, що виготовлені з їхнього дерева цвяхи тріскалися або притуплялися.

Із гілок в а й д е р е в а був сплетений терновий вінок Христа; але під цією назвою розуміють то т е р е н (*глий*), то ш и п - ш и н у (*свербивус*).

Хто їсть ж о л у д і (*жер*), може втратити розум.

Під кущами б у з и н и (*бзина*) гніздиться чорт, тому такий кущ ніколи не можна викорчовувати. Якщо б хтось наважився таке зробити, то роздратований чорт міг би забрати життя в людини, або бодай завдати шкоди її маєткові.

Про ч о р т о в е з і л л я його добування вже повідомлено вище.

Цвіт п а п о р о т і (*папороть*) допомагає розшукати заховані скарби. Їх можна знайти, якщо в ніч перед свята Івана Купала (пор. с. 108) спати серед папороті, бо вона цвіте лише о північній порі цієї ночі.

Вид м о х у, який росте переважно на Чорній Горі і називається гуцулами *грань*, вважається прекрасним засобом проти кашлю, якщо його пити як чай.

Якщо кинути г о л о в к у м а к у у воду або рвати рукою тра-

ву, піде дощ.

Пустоцвіти огірки в треба бити на роздоріжжях різками, тоді огірки будуть добре родити.

Кукурудза є основним харчем гуцулів. Про неї розповідають наступне: колись кукурудзяна стеблина мала багато качанів, тому й борошна було в надлишку. Але люди стали зарозумілими і злими, тому Христос постановив покарати їх знищенням кукурудзи. Тоді люди попросили його залишити кукурудзу хоча б для собаки й кішки. Це Спаситель дозволив, але з того часу на одному стеблі ростуть, здебільшого, лише два качани. Слід ще зазначити, що кукурудзяні качани, очищені від зерен, не можна сплювати, бо в наступному році кукурудза загине від головної (*голови*).

Якщо рвати плоди з дерев, то треба хоча б один фрукт залишити на дереві, щоб воно наступного року давало плоди. Якщо в якомусь році надто багато блискає, фруктів годі чекати. Перед тим, як спожити фрукти, треба подарувати кілька з них бідним (*за прости біг дати*). Фрукти, що дозрівають пізнього літа, жертвуються на святі Преображення Христа.

XVI

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Читач ознайомився вже в попередніх розділах з творами гуцульської народної поезії, з переказами, міфами й легендами. В окремих місцях було вже вказано на поетичну творчість у віршованій формі, однак, цій темі доцільно присвятити окрему главу.

В цілому, гуцули співають не дуже радо. Рідко можна почути їх спів за роботою або в дорозі, хіба тільки, коли вони захмеліли. Співають лише з особливих нагод, зокрема, на урочистостях, пов'язаних з випивкою, відтак у прядильних кімнатах, а також під час Різдвяних свят і на похоронах. Поза цим, чути переважно співи дівчат («Жіночі наспіви»)¹. Вони, а часом і жінки, іноді натякають піснею на місце побачення з коханим, щоб він знав, де їх знайти.

Мелодія пісень одноманітна, монотонна, форма строф повторюється майже незмінно, але переважно дуже правильно укладена. Дуже мало задушевних, тужливих, сентиментальних

¹ Втім, здається, деякі пісні співають як хлопці, так і дівчата з відповідними змінами, так, наприклад, №10

НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ

віршів, хоча трапляються просто чудові; епічний жанр переважає. Гумор і дотепність пронизує багато пісень; чимало з них - сороміцькі. Здебільшого це принагідні пісні. Крім пісень (співанки), варті уваги ще й загадки (загадки) і приказкові звороти (преповітки, преповістки).

За цими трьома групами упорядкуємо наш матеріал. Переклади на німецьку мову майже дослівні. Велика кількість зменшувальних слів є характерна для мови гуцулів і їх збережено свідомо.

ПІСНІ

1. На тім боці при потоці
ватерка палає;
Іти хлопці до діучини,
Діучина умерає.

А я прийшоу до діучини,
Діучина се дус,
А я шепку на голоуку:
Най ти мать мордує!
(Яворнік)

2. Ой, болит ми головонька
Тай межи плечима,
Триба мені дохторика,
З чорними очима.

Та не того дохторика,
Шо він дохторус,
Але того дохторика,
Шо личко цілюс.
(Загальновідома)

3. Ішоу гуцул з Коломиї
А гуцулка з бані (Багні)
Сіли собі під смерічку
Зробити снідані.

*Auf dieser Seite beim Backe
Brennt ein Feuerchen;
Geht, Burschen, zum Mädchen
Denn das Mädchen stirbt.*

*Und ich kam zum Mädchen
Das Mädchen blast sich (tut stolz)
Da setzt' ich wieder die Mütze auf Den Kopf:
Mög' Dich die Mutter tödten!*

*O, es schmerzet mich das Köpfchen
Und zwischen den Schultern,
Ich benötige einen Arzt
Mit schwarzen Augen.*

*Aber nicht einen Arzt,
Welcher Medicin verschreibt,
Sonder jenen Arzt,
Der das Antlitz küsst.*

*Es ging ein Huzule aus Kolomea
Und eine Huzulin aus der Saline (aus Bahna)
Sie setzten sich unter das Fichtchen,
Um ein Frühstück zu halten.*

Тай не тото сніданечко,
Шоби посьнідати,
Але тото сніданечко,
Шоби цілювати.
(Жаб'є, Пістинь)

*Aber nicht ein solches Frühstück
Dass man dabei esse,
Vielmehr ein Frühstückchen
Dass man dabei küsse.¹*

4. Дают ми їсти,
А я не голодна,
Мене силують за одіуця,
А я парубка годна.

*Man gibt mir zu essen,
Und ich bin nicht hungrig,
Sie zwangen mir einen Witwer auf,
Ubd ich will einen Burschen.*

Дают ми їсти, пити,
Тай посилютиси,
А не дають на парубка
Ше і подивитиси.
(Ясенів Горішній)

*Man gibt mir Speis' und Trank,
Damit ich mich labe,
Lässt mich aber auf den Burschen.
Nicht einmal schauen.*

5. Седит потє на вороти
А други на кладці,
Кобись знала моя мамку,
Шо мені на гадці.

*Es sitzt ein Vogel am Thore,
Ein anderer auf dem Steig,
Wenn du wüsstest, mein Mütterchen,
Worüber ich sinne.*

Ой мені на гадці,
Шо бих се віддала,
Я бих свої головоцці
Престаночок дала.

*O ich sinne darüber,
Damit ich mich vermähle,
Ich möchte für mein Köpfchen
Eine Ruhestätte gewinnen.*

А я їла каленочку.
Тай капнула раз, раз,
Я гадала моя мамко,
Шо відданій гаразд.

*Als ich ass die Vogelbeere,
Tropfte sie einmal,
Und ich glaubte, meine Mutter,
Das Heiraten Glück sei.*

¹ Saepius loco «osculare» canunt «futuere». - Tenor alius carminis est: In hac parte ad rivum / equa pascitur/ futuit Huzulus Huzulam/ ut pileus (кучма) vibret. Similes versiculos permultos habent. Щоб виразити, що жінка, на його думку, підходить йому, гуцул каже: «Добра на потас». себто годиться для відпочинку й перекуски в путі. Наведена пісня є вдалою ілюстрацією цього виразу.

Поке я була у мамкі,
Куда ішла співала;
А ек се віддала,
Усі позабувала.
(Ясенів Горішній)

*Solange ich war heim Mütterchen,
Sang ich auf jedem Schritt und Tritte;
Aber seit ich mich vermählte,
Ist Alles vergessen.*

6. Бідна моя головонька,
Шо я наробила,
Полюбила віучирика
За букату сера.

*O, mein armes Köpfcchen,
Was hab' ich gemacht,
Geliebt habe ich ein Schafhirtlein,
Für ein Stück Käse.*

А я укушу того серця,
Серец солоденький,
Подив'юси на віучера,
Віучер молоденький.

*Und ich beisse diesen Käse,
Und der Käs ist süsse,
Und ich blicke nach dem Schäfer,
Der Schäfer ist jung.*

А віучеру, золотару,
Покень ти єгниці,
Будут ти любити
Файні молодиці.

*O, Du Schäfer, Du goldener,
Lasse sein die (weiblichen) Schafe
Es werden Dich lieben
Schöne Mädchen.*

А віучеру, золотару,
Покень віуці пасти. -
А я уже не покену,
Я си научу красти.

*O, Du Schäfer, Du goldener,
Höre auf Schafe zu hüten. -
O, ich lasse es niemals bleiben,
Denn ich habe bereits stehlen gelernt.*

Я у попа украу барана,
А у пана єгницю,
Дев'ю се назад себе
Кладут шебеницю.
(Ясенів Горішній)

*Beim Priester stahlichein männliches Schaf,
Beim Herrn ein weibliches,
Blicke ich hinter mich,
Errichtet man (schon) den Galgen.¹*

7. Кує ми зазулька
Від бані до бані,

*Es ruft der Kuckuck
Von Salzquell zu Salzquell:*

¹ Злодії та розбійники шукали притулку у господарів на гірських пасовиськах, і там згодом самі ставали господарями. У пісні, мабуть, натяк на це.

*Колотилці на тобіюці
На моїм Івані.*

*Zieraten sind an der Tasche
Meines Iwans.*

На ремене бленда

An dem Riemen aber Bleche,

*Таке маю соколетко,
Шо усім діукам криуда.*

*Solch ein Fätklein habe ich,
Dass es allen Mädchen zum Neid gereicht.*

*А так би уни виділи
Світка біленького,
Єк би я їм даровала
Свого миленького.*

*O, so sollen sie erleben
Das helle Tageslicht,
Wie ich ihnen schenken möchte
Meinen Liebling.*

*Так би уни виділи
Під препічком дриуця,
Єк би я їм даровала
Свого чорнобриуця.
(Ясенів Горішній)*

*O, so sollen sie schauen
Holz unter dem Herde,
Wie ich ihnen schenken möchte
Meinen Schwarzbräuigen.*

*8. А господи ми помози
До черства допасти,
Молодого Міхайлика
На віта покласти.*

*O, möge Gott mir helfen
Zur Regierung zu gelangen
Und das junge Michelchen
Als Dorfvorsteher einzusetzen*

*Міхайла на віта,
Івана на пана
А Леся на касіра,
Сідаріда дана!
(Ясенів Горішній)*

*Den Michel als Dorfvorsteher,
Den Johann als Herrn,
Und den Lesiu als Cassier,
Sidarida dana!*

*9. Не жиль ми си подивити
На тоти двори,
Єк мій Лесьо запрягас
Сиві коні у шори.*

*Nicht überdrüssig wird mir das Schauen
Auf diesen Hof,
Wie mein Lesiu einspannt
Graue Pferde ins Geschirr.*

*А коники запрягас
Маленька му узда,
А єк я его не вижу,
Вилика ми нужда.
(Ясенів Горішній)*

*Ja, die Pferde spannt er ein,
Klein sind ihm die Halfter;
Aber wenn ich ihn nicht sehe,
Ist mir 's grosses Leid.*

10. Ой, кує ми зазуля,
Та кує таркатий,
Любила бих ти, легіню,
Кобись не смаркатий.

Ой, кує ми зазуля,
Ще кує сивий,
Любилабих ти, легіню,
Кобись не плаксивий.
(Ясенів Горішній)

11. А я люблю діучиночку,
Тоту Федору,
А уна собі ленди-ленди
По під чорну гору.

А я люблю діучиночку,
Діучиночка мене,
Старі не хотіли дати
Діучину за мене.

Старий хотіу, старий хотіу,
Стара не хотіла,
Старий бабу макогоном,
Стара полетіла.

А бідна ма головочка,
Де бабука сепіла?
Цілу нічку за препічком
Єк кіт воркотіла.
(Ясенів Горішній)

12. Николаю, умерая,
Біже по горіуку,
Та не бере малу флєшку,
Леш бере баріуку.
(Загальновідома)

O, es ruft mir der Kuckuck
Es ruft der gefleckte,
Lieben würde ich Dich, Jüngling,
Wärest Du nicht rotzig.

O, es ruft mir der Kuckuck
Es ruft der graue,
Lieben würde ich Dich, Jüngling,
Wärest Du nicht weinerlich.

O, ich liebte das Mädchen,
Jene Fedora,
Und sie schlendert dahin
Unter dem Schwarzen Berg.

O, ich liebte das Mädchen,
Und das Mädchen mich,
Die Alten wollten nicht geben
Das Mädchen mir.

Der Alte wollte, der Alte wollte,
Die Alte aber nicht,
Da schlug der Alte sie mit dem Reibholz,
Und sie flog davon.

O, mein armes Köpfchen,
Wo ist die Alte gesessen?
Die ganze Nacht hinter dem Ofen
Schnurrt sie wie die Katze.

Nikolaus, ich sterbe,
Laufe rasch um Branntwein,
Nimm doch nicht die Kleine Flasche,
Sondern nimm das Fässchen.

13. Я поліх громадила,
А ти мелій ішоу возом
Борзо будеш банувати
На свій дурний розум.

*Ich habe das Heu gerecht,
Und du, Lieber, fuhrst mit dem Wagen;
Bald wirst du dich ängstigen
Wegen deines thörichten Sinnes.*

Єк собі заспіваю,
Голосом кочую,
Ти се лехо справуєш,
Борзо ти лешею.

*Wie ich mir singe
Und mit der Stimme trillere;
Du führst dich schlecht auf,
Bald lasse ich dich im Stich.*

Перший раз ми се любили,
Ти мені се ластуєш,
Другий раз мене цілюєш,
Єк медом намаєш.

*Beim erstenmale liebten wir uns,
Und du hast mich liebkost,
Beim zweitenmale küsstest du mich,
Wie mit Honig geschmiert.*

Третий раз мене цілюєш,
То не з свої ласки.
Не по правді зо мноу жиє,
Не дістає би паскі.
(Сергій)

*Das drittemal küsstest du mich,
(Schon?) nicht aus deiner Güte.
Wer nicht mit mir redlich verfährt,
Bekommt keinen Osterkuchen.*

14. Зашуміла буковина,
Єк се розвивала;
Заплакала діучиночка,
Єк се віддавала.

*Es erbrauste der Buchenwald,
Als er sich entfaltete;
Und es weinte das Mädchen,
Als es heiratete.*

Не шуми буковину
Доста лесту буди;
Не плач діучиночку,
Сеї ти гаразд буди.

*Brause nicht, Buchenwald,
Genug der Blätter wirst Du haben,
Weine nicht, Mägdelein,
Folgendes ist Dein Schicksal. (?)*

Заплакала діучиночка
У перший понедінок;
Зодмили діучиночці
З голови золотий бервінок.

*Es weinte das Mägdelein
Zum erstenmal am Montag!
Als man dem Mägdelein nahm
Vom Kopfe das goldige Immergrün.*

Шлюбні відбуваються в четвер або в неділю. День після того, отже в нашому випадку в понеділок, знімають з дівчини весільний вінок з барвінку і покривають її хусткою, ознакою жінок.

Заплакала діучиночка
У другий віуторок;
Здоймили уже її
Гадок поверх сорок.

Es weinte das Mägdelein
Zum zweitenmal am Dienstag,
Schon machte man ihm
Mehr denn vierzig Vorwürfe.

Заплакала діучиночка
У третю середу;
Б'є пуста доля
У леце з переду.

Es weinte das Mägdelein
Zum drittenmal am Mittwoch,
Schon schlägt es der böse Mann
Ins Gesicht von vorn.

Заплакала діучиночка
У четвер четвертий,
А пуста доля б'є
Тай уже кістки тре.

Es weinte das Mägdelein
Zum viertenmal am Donnerstag,
Un der böse Mann schlägt,
Dass die Knochen brechen.

Заплакала діучиночка
У п'яту п'ятницю;
Годі заклепати
У роботу п'янецю.

Es weinte das Mägdelein
Zum fünftenmal Freitag,
Schwer ist es zu rufen
Zur Arbeit den Säufer.

Заплакала діучиночка
У шесту соботу;
Годі заклепати
Пусту долю на роботу.

Es weinte das Mägdelein
Zum sechstenmal Samstag,
Schwer ist es zu rufen
Den bösen Mann zur Arbeit.

Заплакала діучиночка
У сему неглію;
Годі заклепати з корчми
П'янецю заведію.

Es weinte das Mägdelein
Zum siebentenmal am Sonntag,
Schwer ist es zu rufen aus dem Wirthshaus
Den Säufer, den Bösewicht.

У моім городчику
Траза почорніла;
За тої п'янюги
Жінка зачорніла.
(Сергії)

In meinem Gärtlein
Ist das Gras verdorrt,
Wegen dieses Säufers
Ist das Weib verdorben.

15. Ти умре любко з ранку
А я у дненку,
Та шо би нас поховали
У одну домовенку.

Du stirb früh, mein Liebchen,
Und ich sterbe abends,
So dass man uns soll begraben
In ein gemeinsam Häuschen.

*Що би нас поховали
У один гробочок,
Мальований хресточок,
У кінець головочок.*

*So dass man uns mag begraben
In ein gemeinsam Gräblein,
Mit einem bemalten Kreuzchen
Am Kopfende.*

*Та мут люди іти,
Говорити собі,
Єки любе закохани,
Лежить у гробі.*

*Und die Leute werden gehen
Und einander sagen,
Welches traute Liebespaar
Liegt in diesem Grabe.*

*Що би нас поховали
У купі головами,
Що би була розмовочка
На тім світі з нами.
(Сергії)*

*Und dass man uns mag begraben
Kopf an Kopf zusammen,
Dass ein liebes Plaudern herrsche
Auf jener Welt zwischen uns.*

*16. Най собі заспіваю,
Поки молоденька;
Тогди буду газдувати,
Єк буду старенька.*

*Singen soll ich mir,
So lange ich jung bin;
Wirthschaften werde ich schon,
Bin ich einmal alt.*

*Тогди буду газдувати,
На печі сєгїти,
А розумум поводити,
Найко роб'є гїти.
(Сергії)*

*Dann werde ich wirthschaften,
Werde am Ofen sitzen,
Mit dem Verstande werde ich leiten,
Dass die Kinder (es) thun sollen.*

*17. А ти любиш пироги,
А я варениці;
А ти любиш молодижя,
А я діучиниці.
(Селятин)*

*Du liebst Mehltaschen,
Und ich liebe Klössen;
Du liebst einen Jüngling
Und ich eine Jungfrau.*

*18. Вітер віє, сонце гріє,
Хмара не пускає,
Люди кажуть, що я хлопець,
А я жінку маю.
(Селятин)*

*Es weht der Wind, die Sonne wärmt,
Die Wolke lasset sie aber nicht durch ;
Die Leute sagen, ich sei ein Bursch
Und ich habe ein Weib.*

19. Ай, панечу, я вас клечу,
Я вас потребую,
Мою мамку нема дамку,
Я вас поцілюю.
(Селятин)

O mein Herrchen, ich bitte Euch,
Ich möchte Euch brauchen,
Mein Mütterlein ist nicht zu Haus,
So werde ich Euch küssen.

20. Ішли діуки з Соколіуки
Та колесо украли,
Ой, понесли у Річку
За горіуку дали.

Mädchen gingen aus Sokoliuka
Und stahlen ein Rad,
Trugen es nach Riczka
Und gaben es für Branntwein.

Ой, дай мені, шинкаречко,
Доброї горіуки,
Бо я цесе кочую
Аж із Соколіуки.
(Ясенів Горішній)

O gib mir, Du Wirthlein,
Guten Branntwein,
Denn ich habe es gerollt
Weither bis aus Sokoliuka.

21. Богач се сфудулиу,
Шо дуже богатий,
Він собі показує,
Шо неми умерати.

Der Reiche ward übermüthig (stolz),
Weil er so reich sei;
Er bildete sich ein,
Dass er nicht sterben werde.

Богач оре чести поле
Голубими воли,
Кажи шо не зейде
На біду ніколи.

Der Reiche ackert ein reines (gutes) Feld
Mit grauen Ochsen;
Er behauptet, dass er nie
Ins Unglück gerathen werde.

Єк прейшла божжа смерть
Богача стенати,
Богач бідним не доплатиу
Не можси сконати.

Als aber Gottes Tod kam,
Um den Reichen niederzumähen,
Da konnte der Reiche nicht sterben,
Weil Er die Armen verkürzt hatte.

Бідних се тільки зейшло
Єк у поле троцци;
Богач не міг сконати,
Шо не просиу процци.

Dieser Armen versammelten sich so viel
Wie Schilf am Riede ;
Der Reiche konnte nicht sterben,
Weil er nicht um Verzeihung bat.

«Смерти моя люба
подаруй жетя мені

«Tod, mein lieber,
Schenke mir das Leben.

*У мене пасит стадо коней
На паньські долини.¹*

*Mir weidet eine Herde Pferde
Auf den herrschaftlichen Niederungen.*

*Пасит стадо коней,
Товар коло хати».
Смерт божса не петас
Леш хочи стинати.*

*Es weidet eine Herde Pferde,
Vieh ist bei der Hütte». -
Gottes Tod fragt aber nicht,
Sondern will ihn niedermähen.*

*Смерт не петала,
Та богача сксла;
Лешела се віт богача
Богацка маржена.*

*Der Tod fragte nicht,
Und schnitt den Reichen nieder;
Da blieb von ihm zurück
Des Reichen Vieh.*

*Платют за подзвіни
Золотими грішми;
Господи мелосерний,
Ский богач грішний!*

*Man zahlt für das Tодаusläuten
Mit goldenem Gelde;
Gott, barmherziger,
Wie sündig ist der Reiche!*

*Порвалисе посторонки,
Побилисе дзвони,
Ский богач грішний,
Най господ борони!²
(Сергій)*

*Es zerrissen die Glockenstränge
Es sprangen die Glocken;
Wie sündig ist der Reiche,
Gott mag es verhüten!*

*22. Легінь молоденкий
Ск на купця гленуу,
З пістоleti веміріс
Сго у груди гринуу.*

*Sobald der junge Bursche
Den Kaufmann erblickte,
Zielte er mit der Pistole
Und schoss ihn in die Mitte der Brust.*

*Ск він у него гринуу
Він се покочуу;
За йсго товаришом
Горі лецкем скочуу.*

*Sobald er ihn getroffen hatte,
Fiel derselbe nieder;
Er aber sprang nach dessen Geführten
Mit erhobenem Kopfe.*

¹ «Панською долиною» могла б вважатися також низина в Старих Кутах або село Слобода-Банілів (на Черемоші, нижче Вижниці).

Коли розриваються шнури дзвонів і дзвони тріскаються при похоронному дзвонінні, це вважається ознакою, що покійний був грішником. Пор. розділ XVII.

*Велетіли з Станіслава
Потєта дцуній,
Вішли у Путилову
Жоунірі кінній.*

*Es flogen aus Stanislau
Wunderliche Vögel,
Es kamen nach Putilla
Berittene Krieger.*

*Вішли у Путилову
Стали суд судити:
«Че можна нам у Путилові
Село окупити».*

*Sie kamen nach Putilla
Und begannen Rath zu halten:
«Ob sie in Putilla
Die Siedelung kaufen könnten».*

*«Можна і не можна,
Ми тут усежєлі».
«Убили братя друки
Купці прехожєлі.*

*«Möglich ist's und nicht möglich,
Wir sind hier (schon) ansässig».
«Es tödteten schlechte Brüder
Durchreisende Kaufleute.*

*Ми їх убили,
Много з них узєлі;
Два коні вороній
З грішми усадили».¹*

*Wir haben sie (die Kaufleute) getödtet,
Nahmen viel von ihnen ;
Zwei Rappen
Beluden wir mit Geld».*

*Треба дати конєви
Сіна тай оброку,
Мені молодому
Біленкого боку.*

*Dem Pferde muss man geben
Heu und Hafer,
Mir, dem Jüngling,
Eine weisse Seite (ein Mädchen?).*

*Треба дати от конєви
Сіна тай отави,
Мені молодому
Кнєшіу тай смитани.
(Сергій)*

*Ja, man muss dem Pferde reichen
Heu und Krummet,
Mir, dem Jüngling, aber
Kuchen und Rahm*

*23. У темнім лісі, у темнім лісі,
Під липою, під липою,*

*Im finsternen Walde
Unter der Linde*

¹ Пісня незрозуміла. Якщо ми її правильно пояснюємо, то вона змальовує епізод з історії заселення гуцульського краю. Вчинено вбивство з метою пограбування. Розбійники і їх гурти рягуються втечею у гори, опісують своє становище і знаходять притулок. Під кінними жовнірами, які швидко, мов птахи, прийшли із Станіслава до Путилова, не можна підозрювати переслідувачів розбійників, бо що мала б тоді означати фраза, чи могли б вони оселитися в Путилові?

Стоє майор, стоє майор,
 З діучиною, з діучиною;
 Стоє, стоє, гей думас,
 Шо робити з неку має.
 «Гей ти діучи, семерічна,
 Згадай мені сім загадок,
 Ізгадаєш, моя будеш;
 Не ізгадаєш, чужа будеш.
 Шо то біжить без прегону?
 Шо то світит ясну зору?
 Шо то крутить крух деруця?
 Шо то палит без жарени?
 Шо то жиєт без дружени?
 Шо то граєт, сліз не маєт,
 Желю серцю заудаєт?
 «Який ти такий майорскі сєну,
 Думний, думний!»

*Steht der Hauptmann
 Mit dem Mädchen ;
 Er steht und sinnt,
 Was er mit ihm beginnen solle.
 «Nun, du Mädchen, siebenjähriges,
 Löse mir die sieben Räthsel,
 Lösest du sie, wirst du mein sein,
 Lösest nicht sie, bleibst du mir fremd.
 Was läuft ohne Antrieb?
 Was leuchtet gleich dem hellen Morgenstern?
 Was windet sich um den Baum?
 Was brennt ohne zu verkohlen?
 Was lebt ohne Gefährtin?
 Was spielt und, «bereitete ohne Thränen
 Dem Herzen Schmerzen?»
 «O, wie bist Du, Hautmanns Sohn,
 So einfältig!»*

ВІДГАДКИ

«Вода біжить без прегону,
 Місець світит ясну зору,
 Хміль се крутить крух деруця,
 Сонце палит без жарени,
 Жоунір жиєт без дружени,
 Скрепка граєт, сліз не маєт,
 Желю серцю заудаєт».¹
 (Селятин)

24. Ге, у краснім місті
 Ішла діука у данец,
 Ай, тота боднаречка,
 Усіда уна на перед.

AUFLOSUNGEN

*«Das Wasser läuft ohne Antrieb,
 Der Mond leuchtet gleich dem lichten Stern,
 Der Hopfen windet sich um den Baum,
 Die Sonne brennt ohne zu verkohlen,
 Der Soldat lebt ohne Gefährtin,
 Die Geige spielt, hat keine Thränen,
 Und verursacht doch Schmerz».*

*Hei, in der schönen Stadt
 Ging das Mädchen zum Tanz;
 O, des Fassbinders Töchterlein
 Allenthalben ging voran.*

¹ Чоловік, який у підпитому стані декламував, співаючи цю пісню, розпочав її з прозаїчного поясненням і часто переривав коментарями, які нічого не говорили. Це варто відзначити як ознаку народних рапсодів.

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

*І сказали, і сказали
Усі добрі люди:
Тікай, тікай, боднаречко,
Гаразд ти не буди.*

*Утікала боднаречка
Густими містами;
За нею, за нею два жоуніри
З големи шаблями.*

*Один ідидь, тай дупоче,
І други йшоу тихо:
«Не тікай, боднаречко,
Не будидь ти лихо».*

*Один іміу за ручки,
А другий за коси:
«Леши бити, боднаречко»,
Кажидь, «будидь достя».*

*Не іспустили боднаречку,
На полі ступати,
Але на ню уже паночек
Кресі намірети.*

*«Ти ліпши, боднаречко,
Зомноунічку спати,
Ти ліпши, боднаречко,
Єк смерти зажевати».*

*«Воли мені, панечко,
Смерти зажевати,
Єк із вамі у хаті
Темну нічку спати».*

*Тай удерет уже паночек
Кресі нім за вуха,*

*Und es sprachen, und es sprachen
Alle guten Leute:
Fliehe, fliehe, Töchterlein,
Glück wird Dir nicht zu Theil.*

*Und es floh das Mädchen
Durch die dichte Stadt,
Hinter ihm zwei Krieger
Mit gezückten Säbeln.*

*Einer geht und stampft,
Der Andere läuft stille:
«Flieh' nicht, Mägdelein,
Kein Unheil widerfährt Dir.»*

*Einer fasst sie bei der Hand,
Der Andere beim Zopfe:
«Lass ab zu schlagen, Mädchen» -
Sagt er - «es ist dessen genug».*

*Sie liessen nicht das Mägdelein
Auf das freie Feld treten,
Vielmehr schlug auf sie schon an
Das Herrchen die Flinte.*

*Besser ist es Dir, Mägdelein,
Mit mir ein Nächtlein zu schlafen,
Besser ist es, Mägdelein,
Als den Tod zu erleiden».*

*«Lieber will ich, Herrchen,
Den Tod erleiden,
Als mit Euch in der Stube
Eine dunkle Nacht schlafen».*

*Da lehnt schon auch das Herrchen
Die Flinte unters Ohr,*

Учинела се боднаречка
І сліпа, і глуха.¹
(Селятин)

*Bald wurde des Fassbinders Töchterlein
Blind und taub.*

25. Не дивисе, моя мамко, на мени,
Заробила я цес вінчик у теби.
Купив мені N.N. вінчик у Львові,
Дау за него там три червоні.
За одного купиу голку,
За другого купиу шоуку,
А за третого бервінку,
Та змагає се N.N. за жінку.

*Schau nicht (neidisch) mich Mütterchen an,
(Redlich) habe ich bei Dir dies Kränzchen verdient.
N.N. hat es mir in Lemberg gekauft,
Drei Ducaten gab er dafür.
Für einen kaufte er die Nadel,
Für den zweiten die Seide,
Für den dritten aber Immergrün
Und begehrt nun N.N. zum Weibe.*

(Весільна пісня із Сергіїв; пор.с. 28)

26. Їду суда, їду туда,
Корчму не менаю:
Давай, жиди, горівочки,
Леш гроші не маю.

*Ich fahre hin, ich fahre her,
Am Wirthshaus geh' ich nicht vorbei:
Gib, Jude, Branntweinchen,
Doch Geld habe ich nicht.*

Давай, жиди, горівочки,
Давай, жиди, вуткі,
А жидіука зараз кажи,
Шо по штери дуткі.²

*Gib, Jude, Branntwein,
Gib, Jude, Schnaps.
Da sagte die Jüdin sogleich
Er koste vier «Dutkt».*

А я жиди за бороду,
Тай веджу до пана;
А жидіука зараз кажи,
Шо горіука тана.

*Da ergriff ich den Juden beim Bart,
Um ihn zum Herrn zu führen;
Gleich sagte nun die Jüdin,
Dass der Branntwein billig sei.*

(Руська Молдавиця)

¹ Вже у своїй характеристиці дівчини ця пісня засвідчує не гуцульське походження; вона скоріше **русьська**. Як варіант широко розповсюдженої пісні, хай би вона все ж була гут опублікована з певним обгрунтуванням. Деякі зовсім заплутані незрозумілі строфи наприкінці пропущено.

² *Дутк* - незаконна назва монети в десять або двадцять крейцерів. Пор. с. 62.

ЗАГАДКИ¹

1. Шоуковий клубок,
Сім у нім дірок.

(Голоува)

Ein seidener Knäuel
mit sieben Löchern?

(Der Kopf)

2. Біли поле, гусь на нім оре,
Чорни насінє, мудре єго сіє.
(Папір, перо, антрамент, пєсар)

Ein weisses Feld, eine Gans ackert dasselbe,
der Same ist schwarz, ein Gelehrter säet ihn?
(Papier Feder, Tinte, Schreiber)

3. Шо за гіст,
Шо сам себе їст?

(Палаюча свічка)

Was für ein Gast, der sich selbst
verzehrt?

(Die brennende Kerze)

4. Без рук, без ніг,
Тай кепєлюх мечит.

(Вітер)

Ohne Hände, ohne Füße, und doch
wirft es den Hut ab?

(Der Wind)

5. Хто єго робит,
Не потребує єго;
Хто єго купуєт,
Не хочит єго;
Хто єго потребуєт,
Не знаєт за него?

(Деревище²)

Wer es macht,
Braucht es nicht;
Wer es kauft,
Will es nicht;
Wer es braucht,
Der weiss nichts davon?

(Der Sarg)

6. Штери рідні браті, а у один
Горнец усі штери стрієлют?

(Дійки)

Vier leibliche Brüder sind es, die
insgesammt in ein gefäss schiessen?

(Die Zitzen des Kuheuters)

7. Вєса вєсит,
Хода ходит,
Вєса упадит,
Хода ухопит.

(Жєр, свєня)

Ein Hängendes hängt,
Ein Gehendes geht.
Das Hängende fällt,
Das Gehende erhascht es?

(Eichel, Schwein)

¹ Загадки 1-17 з Селятина, 18-24 - з Сергіїв. Незрозумілим словом *шібала* в Сергіях звертають увагу слухачів на наступну загадку.

² Масьєся на увазі дерев'яна труна (прим. наук. ред.)

ГУЦУЛИ: ЇХ ЖИТТЯ, ЗВИЧАЇ ТА НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ

8. *Тато ще се не родуи,
А син уже на світі?
(Дим)*

*Der Vater ist noch nicht geboren, und der
Sohn ist schon auf der Welt?
(Der Rauch /beim Anfachen des Feuers/)*

9. *Маленька, кривенька,
тай увсе поле ішукурдала?
(Коса)*

*Klein und krumm,
und glättet das ganze Feld?
(Sense)*

10. *Прішла «падупола»
Тай узела «кюдякола»,
«Єчминіки» учули,
Сіли на «віусаміле»?*

Прийшов в о в к (названий *падупола*, бо він ступає по полю важким кроком) і забрав в і в ц ю , названу (за крик ягнят) *кюдякола*, Л ю д и (єчминіки - їдці ячменю) почувли це і сіли на к о н е й (віусаміле - пожираючих овес).

11. *«Шушири» у лісі, а
«шуширчеха» у місті,
«шуширинєчко» у городі?*

Товкач (що для тертя маку; назва, як і дві наступні, взята, очевидно, від шарудіння, викликаного тертям маку у мисці) - у лісі (виріс), миска - у місті (куплена), мак - виріс у городі.

12. *За лісом сіра «туруана» речит?¹
(Трембіта)*

*Hinter dem wälde brüllt eine graze türana?
(Das Alphorn)*

13. *Поуна бочка вена,
Без обручі, без дна,
А шо би єго поправити
На ні майстра нема?
(Єйце)*

*Ein volles Fass Wein,
Ohne Reifen, ohne Boden,
Und es gibt keinen Meister,
Der es ausbessern könnte?
(Das Ei)*

14. *Кін бредит,
А вода станит?
(Варстат)*

*Das Pferd wätel,
und das Wasser bleibt stehen?
(Werkstatt)*

¹ Як пояснити *туруана*, *турєна*, я не зміг точно вияснити. Очевидно, можна вгадати румунське *taut=taugus - бик*.

РОДНА ТВОРЧИСТЬ

15. Штери браті біжут, біжут, *Es laufen vier Brüder; einer kann aber*
A один друго не може догонити? *den andern nicht einholen?*
(Колеса від воза) (Die vier Wagenräder)
16. Маленька, чорненька, *Es ist klein und schwarz und*
Тай колоди ківаст? *kann Klotze rühren?*
(Блоха, чоловік) (Der Floh, der Mensch)
17. Без руки, без ноги, *Ohne Hand, ohne Fuss, und doch*
тай на під лізе? *steigt es auf den Dachboden?*
(Дим) (Der Rauch)
18. Шімбала, шімбала! Єк зага- *Sobald ich mir es denke, er-*
даю, так не відгадаєш? *räthst Du es nicht?*
(Замок) (Das Schloss)
19. Шімбала, шімбала! Вішоу кін *Es kam hervor das Pferd hinter den*
загірські, тай заржау по-кінські? *Bergen und wieherte nach Pferdeart?*
(Грім) (Der Donner)
20. Шімбала, шімбала! Меже *Zwischen zwei Bergen stossen*
двома горами два барани се б'ють? *einander zwei Widder?*
(Дзвони) (Die Glocken)
21. Шімбала, шімбала! Поуна *Ein volles Fass, und zwar voll*
бута, поуна вена? *mit Wein?*
(Єйце) (Das Ei; vergl.Nr.13.)
22. Шімбала, шімбала! Чему заєч *Weshalb furchtet der Hase mehr*
боїтсе білше білого єк дубленого *einen weissen als einen braunen*
пса? *Hund?*
(Бо він гадає, шо білий голій *(Weil er glaubt, dass ersterer nur im Hemd*
біжить) *läuft, also ihn leichter einholen werde.)*
23. Шімбала, шімбала! Котрий *Welcher Kamm ist nicht von Bein?*
гребінь не з кости? *(Derjenige des Hahnes)*
(Когутівий гребінь)

24. Шімбала, шімбала! За лісом, *Hinter dem Walde, hinter dem*
за пралісом турена речит? *Urwalde brüllt eine turjena?*
(Трембіта, пор. №. 12) (Das Alphorn)

ПРИКАЗКИ¹

1. Коли задають роботу комусь, хто вже й без того дуже навантажений нею, дошкуляють йому:

Тиць панька у оку, а панько і так сліпий.

2. Коли віщування, погодні провіщання - двозначні:

На двоє бабка ворожила, або умре, або буди жила.

3. Коли хтось такий впертий, що домовитись з ним неможливо:

Не у пліт, не у ворота.

4. Коли надокучливо добиваються зайвих роз'яснень про щось:

Не уче мене плакати.

5. Щоб повідомити, що хтось перевантажений роботою:

Пешичит робота.

6. Щоб дати оцінку великої вартості мирного сусіди:

Добрий сусід, як добрий хліб.

7. Щоб ствердити, що щось є надзвичайним, про надмір своїх можливостей:

Не просто з моста, але стрім головоу.

8. Коли комусь удається щось несподіване, що перевершує його знання й уміння:

Богу декувати свіетому, шо дау їсти пустому.

9. Щоб підкреслити, що не варто зважати на рішення чи думку певних осіб:

Кому се не удам, най мене не сватає.

10. Коли пожинати невдячність або сподіватися невдячності за якусь добру послугу:

¹ Вислови зібрані в Яснесві, Устеріках, Сергіях і Селятині. Для цілісності вводяться тут чимало вже раніше згадуваних висловів. Мовні твори власне мовного значення збережено для іншої праці. Окремі з них, текст яких вже надрукований, я не повторив у цьому зібранні, хоч вони й наявні в попередніх місцях у перекладі.

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Роби кому добре, люби єму жінку (бере єго гітко; най собі сам любить!)

11. Коли когось кривдять і забороняють скаржитися:

Б'ють, тай плакати не дають.

12. Щоб відзначити роботу як некорисну:

Що дурний робит? - воду мірєт.

13. Якщо хтось скаржиться, хоч неправий:

Дитина кажи, що бита, але не кажи за що.

14. Коли комусь докоряти, що він надто дбає про свою особу, надто себе береже:

Я собі постіу куп'ю, але постіу мене не уробит (купит).

15. Якщо гуцулові погано ведеться, він наражається на несправедливість, на запитання «Єк се маєш?», це означає «Як тобі поводитись?», він відповідає словами: *Єк горох при дорозі /хто ідит, то го ускубет/* Себто кожен, хто проходить мимо, зриває його/.

16. Якщо хтось не хоче прийняти добру пораду і т.ін.:

Хто з моїм не рад, я з своїм назад.

17. Щоб натякнути, що вчинок людини відповідає її характерові:

Єк бик зєик, так рик.

18. Німецьку поговорку «Leben und leben lassen» (Жити й давати іншому жити), гуцул передає так:

І коза ціла, і воук не голодин.

19. Щоб вказати, що хтось шукає заняття, дбає про свою звичну роботу:

Курка гребит, аби шо вігребла.

20. Щоб висловитися про зажерливість юристів:

Адуканти скірі обдерут.

21. Щоб застерегти від судових справ:

Ліпша солон'єна згода (злагода), єк золотий процес.

22. Щоб виправдати підкуп для власної вигоди або захотити до цього:

Хто помастит, тот поїдит.

23. Щоб застерегти від позичань чужих речей:

За чуже лєчко даш свій реминец.

24. Щоб виправдатися за відмову позичити річ, яку просили:

Дай руками, а не виходеш ногами.

25. Про велику роботу, яка приносить мало користі:

Тре дни заходу, до обід празнику.

26. Щоб застерегти від надто великих сподівань:

Нагіяє гід на мід, тай лех без вечері спати.

27. Щоб натякнути, що щось не в порядку, не лежить на належному місці:

У скрени під лавицу (скриня, власне, ніколи не стоїть під лавкою).

28. Коли хтось заявляє, що знайшов річ, яку взяв зі звичного місця, або коли хтось надто високої думки про щось загальновідоме:

Знайшоу сокеру під лавицу (сокира саме й лежить завжди під лавкою).

29. Якщо хтось скаржиться на дрібні неполадки і, навпаки, байдуже ставиться до значних. Щоб натякнути, що корисніше було б негайно діяти або починати щось робити:

Ек на медведя маленька галуза упадит, то він воркотит; ек велека, то моучит.

30. Приказка: «Мовчання - золото»:

Моучи єзичку, меш їсти кашку.

31. Якщо хтось намагається провадити бездіяльне існування, щоб прожити довго:

Хто не віробит, тот вілежит.

32. Про несправедливість службовців:

Біг високу, цїсар далеко.

33. Щоб виразити, що з дурним істини не домогтися:

Хто би се дурному протевіу, дауно би посевіу.

34. Щоб повідомити, що хід справ поганий:

Заробя се, як голшій у терню.

35. Щоб підкреслити, що якесь висловлювання брехливе:

То така чиста прауда, ек у заєця доугий фіст.

36. Щоб когось характеризувати як безсоромну, безчесну людину:

Кепи на глухого, а він сьмієтсе.

37. «Багато слів про ніщо»:

Богато говорити, а мало шо слухати.

38. Або: *Много слуху, а мало толку.*
39. Або: *Корито тіста, а мало пирогіу.*
40. Щоб сказати, що багатому все вдається:
Козут ейце знесит і бик теле носит.
41. Проти надто суворой оцінки ближнього:
Цуже на біли перут, а у своїх грузи не веде.

**Про поганих жінок, членів сім'ї
домашні негаразди і т.ін.: № 42-51:**

42. *Пуста челедина, а дранкавий горнец, то собі рідні.*
43. *Баба ртом б'єт, а не відоб'єше кулаком.*
44. *Невістка лиха, шепит ек жмля.*
45. *Дашку (податок) заплати, своєю бабу люби.*
46. *Одно ходит у гітче, а други у нетрудни (нечисте).*
47. *Одно племичит у ладонь, други крєвитсе.*
48. *Где богато перцю і вода перчена.*
49. *Лешила се (або дала се) на перемову, тай зломилла собі голову.*
50. *Гляба жити ек глота ек полова, а у стрія біла голова (неможливо жити, якщо домочадців багато, а у дядька (голови сім'ї) голова вже сива).*
51. *Недоля тежка, гірка неволя.*
52. Щоб ствердити, що праця надто важка у порівнянні з її результатом:
І каші не хочу, і по воду не піду.
53. Про запізнїлу допомогу:
Нім сонце зійди, роса очі віст.
54. «Свое - найкраще» :
Ліпши своє латани, ек чуже фатани (хванане).
55. «З великими панами недобре їсти вишні» (також в разі недотримання обіцянки): *Паньска ласка до порога /убіцеу пан кожух, тепли его слово/.*
56. Якщо закликають когось сприймати холоднокровно образи і т.ін.:
Ум, та це тобі солома у голові (не солома ж у твоїй голові, то ж будь розумний і не журися!).

XVII

СМЕРТЬ І ПОХОРОН

Якщо хтось так важко захворів, що йому не допомагають ні ліки, ні заклинання, ні взивання до святих, ні «найняття» служби Божої та клятви відправитися на відпуст, або коли й у здорового з'являється важке передчуття близької смерті - що, кажуть, вже не раз траплялося - то його одягають або й він сам одягається в одягу, часом і роками раніше приготовлену на смерть. Поспішають заздалегідь приготувати такий одяг, оскільки вважається гріхом, якщо хворий віддасть Богові душу, не одягнений саме в призначене для цього вбрання. Тому буває іноді, що хворий, навіть місяцями одягнений в цю одягу, виглядає свою смерть. Коли вона надходить, швидко запалюють свічку, щоб у мить умирання втиснути її конаючому в руку.

Коли вже настала смерть, негайно повідомляють про це священика, щоб він розпорядився вдаряти у дзвони за спасіння душі померлого (*по душі дзвонити*). Вірять, що поки не задзвонять дзвони, душа блукає полями і глухими місцями; лише при звучанні двонів вона досягає свого місця призначення. Якщо при цьому звучанні (*подзвіни*) обрива-

ються линви дзвонів або навіть самі дзвони тріскаються, то кажуть, що померлий був великим грішником. У перші дні після смерті душа все ще шукає свого тіла. Про душі нехрещених дітей вже було згадано раніше, що вони блукають сім літ підряд і благають, щоб їх охрестили, але, не дочекавшись цього, вони стають чортами (*науки*) і потрапляють до пекла (*пекло*). Зате душі невинних дітей стають відразу ангелами і злітають у небо (*рай, царство*). Тому вважається гріхом оплакувати смерть таких дітей. Душі злочинців, страчених, самогубців і чаклунів не знаходять спокою; вони блукають по світу, постійно вертаються в помешкання, в якому вони останнім часом проживали і дуже бентежать тих, хто там живе. Але ці примари з'являються і в інших місцях.

Про чоловіка, який скоїв смертельний гріх, говорять: *він утра-тиду душу*, себто він згубив свою душу (душевний спокій). Існує навіть повір'я в особливе продовження життя людей після смерті, тому що дають не тільки щойно померлому їжу з собою, але й передають її через нього і давно померлим; а на Різдво виставляють у вікна їжу і питво для тих, що раніше померли.¹

Як знак, що в хаті лежить небіжчик, вивішують у вікно рушник. Обряд полягає в тому, що накривають тіло білим полотном по саму шию, причому дитину до семи літ кладуть на столі, а дорослих на лаву під передньою стіною хати. Труну (*деревцеци, домовина, трумна*), як правило, виготовляють робітники у скорботному домі. В трунах для дітей віком до двох років нема стінки в ногах, бо ці діти, як вже було згадано, повинні вільно переправлятися до неба. А в трунах, які призначені для дорослих, приладжують з правого боку голови отвір, щоб душа мала вільний доступ до тіла, або, як кажуть інші, щоб небіжчик міг дивитися назовні зі своєї домовини. Коли труна готова, робітник кладе в неї свої інструменти, а старший в сім'ї приносить посудину, повну води, і миє йому над труною руки: «Пробачте мені (*прошчайти мене!*)» тричі вигукує при цьому тесья, немов він хотів би цим нагадати, що лише вимушено змайстрував для члена сім'ї тісну ха-

¹ Пор. примітку про душу ще на с. 123.

тину.¹ Потім, якщо небіжчик - дитина, або не був одружений, плетуть для нього вінок і ставлять деревце (*дереуце*), прикрашене білою й червоною волічкою, заготовки, які були б зроблені для його весілля, якби небіжчик був би дожив до нього. Деревце ставлять біля тіла, але в дорозі до церкви й на цвинтар несуть його перед мерцем, щоб насамкінець встановити його на могилі.

Увечері перед похованням сусіди й знайомі приходять без запрошення в хату скорботи. Кожен приносить воскову свічку й ставить її у головах померлого, а на груди кладе йому кілька крейцерів² і промовляє коротку молитву. Згодом усіх гостей пригощають, а близько півночі починаються товариські ігри, як вони вже були попередньо описані.³ Їх припиняють тільки з настанням світанку. Протягом цілої ночі, особливо у багатих людей, жалісно зворушливими тонами звучить трембіта - альпійський ріг гуцулів. Іноді замовляють ще й значне число сурмачів, які продовжують сурмити під час похоронної процесії, а також на цвинтарі після поховання.

У пазуху покійника вкладають печиво, призначене для раніше померлих родичів, цей подарунок називається *прегістного*. При кожній паляничці називають ім'я покійного, якому вона призначена. Подекуди кладуть мертвому під пахву дві хлібинки, а іноді можуть вкласти в труну ще й шматок цукру. У домовину насівають овечої вовни, щоб небіжчику було тепло, а також кладуть у домовину бриндушки, васильки та інші квіти. Тіло вкладають туди тільки після того, як священник освятив труну, що відбувається безпосередньо перед початком похоронної процесії. В деяких місцевостях труну не вносять до хати,⁴ а скоріше виносять мерця з

¹ Пор. відповідний звичай при оплаті повитухи, с. 13.

² Усі пожертування, які приносяться небіжчикові, можуть мати подвійне значення: або вони повинні послужити йому, як проїзні, або, і це дуже правдоподібно, хочуть відкупитися ними від поганих впливів, які небіжчик міг би заплідити у випадку, що він - вампір. Народові вже неясне значення як цього, так і багатьох інших звичаїв. На питання, чому дотримуються того чи іншого звичаю, переважно відповідають *так сі годит* (так належиться)

³ Пор. с. 22.

⁴ У багатьох хатах це було б, зрештою, й неможливо через вузькі двері й тісне приміщення.

хати у двір і там кладуть його в труну. Якщо виносять покійника з хати в труні, то мають звичку зупинятися на порозі і тричі легко ударяють нею об поріг. При цій нагоді священник звертається до присутніх з проханням від імені померлого, щоб йому простили, якщо він їх чимось скривдив; траурні гості відповідають словами: «Ми йому прощаємо, хай йому і Бог простить». Якщо померлий вже знаходиться надворі, то вікна й двері зачиняються і якась жінка кидає в хаті горщиком об землю, щоб біда закінчилася і хай би нещастя відступило від цього житла. У деяких околицях прийнято поставити труну перед хатою і перед початком похоронної процесії спершу поїсти в хаті. При цьому відбувається загальноприйнятий в православній церкві *парастан*, коли священник відправляє молитви над накритим столом, на якому, як зрештою, й на стінах кімнати, запалюють воскові свічки, і читає так званий *помняник*, тобто перелік померлих членів сім'ї.¹ Похоронна трапеза називається також *комашня*.

Труну, накриту вовняним покривалом або у бідних та у дітей - полотном, несуть до церкви і до могили.² Переходячи через потоки, ріки і т. ін., родичі мають звичку тут і там кидати кілька монет у воду. Затягують жалібні пісні (*голосити*); але голосять лише жінки й дівчата; чоловіки та хлопці - стримані. Текст таких пісень різний, зрозуміло, в залежності від віку та стану покійного, а оскільки такий текст завжди імпровізується, то повторюються лише певні постійні фрази в цих голосіннях. Так, за дитиною тужать словами: «О, ти срібненький, золотенький ангеле, чому ти нас покинув?..». Услід хлопцеві та дівчині звучить жалібний плач: «Чому ти собі таке весілля вибрав; чому ти не захотів мені закрити очі, а я мусила тобі робити цю послугу; чому ти не хочеш до мене говорити..». А для батька або матері, які померли, звучить

¹ Пор. докладний опис цього звичаю у: Ka indl und Manastyrski, Die Rutenen in der Bukowina, I, 72.

² Випадок у Селятині при похоронній процесії розповів мені місцевий священник. Наводжу його, як приклад природженого гумору гуцулів. Відбувався похорон старої жінки. Труну прив'язали до спини коня і так спускали її вниз по схилу гори. Раптом труна впала з коня й посунулася по горі вниз, а частина похоронних гостей вибухнула з приводу цього веселим криком: «Ловім, ловім, баба утікає!».

плач: «О, ти моя єдина опоро; о, ти моє все, чому ти мене покидаєш; чому ти не хочеш більше порадити мені; кому ти довіряєш заступитися за мене і за цих дітей...». Зрештою, само собою зрозуміло, що ці пісні, які заспівуються гарною мелодією, підлягають постійним змінам у залежності від ставлення оплакуючого до померлого.

Над відкритою могилою насамперед священик читає надгробну молитву. Перед опущенням труни, відкривають її ще раз, у випадку раптової смерті покійного, бо поширене повір'я, що жінка ляклива жінка, яка побачить спотворені риси трупа, назавжди вилікується від своєї слабості. У випадку раптової смерті треба також переконатися, чи померлий не проявляє ознак вампіра. Безпосередньо перед опущенням труни у деяких околицях прикріплюють в її чотирьох кутах воскові свічки і знімають покривало, щоб вручити його священикові. А родичі кидають у могилу дрібні монети з побажанням, щоб небіжчик міг легко й спокійно відпочивати у купленій ним землі; але коли труна вже лежить на дні могили, насамперед священик, а згодом кожен з присутніх кидає в могилу грудку землі. Після похорону, а в деяких місцевостях перед похороном, відбувається ще одна похоронна трапеза, однак цей звичай поступово зникає через введення державних постанов проти цього. Інколи родичі мають звичку на третій день після похорону приходити до могили з мискою, повною хліба, фруктів і т. ін., щоб попросити священика відправити певний молебень (*панахеда*). Подеколи на пам'ять про покійного влаштовують через шість тижнів урочистий *обід*, на який запрошуються родичі та друзі. Тоді священик заново відправляє «парастас». Ці поминальні молитви за померлих відбуваються, зрештою, і в інші, церквою визначені дні, як правило, вони припадають на суботу (*пам'ятна субота*).

Жалобний період триває у гуцулів недовго, власне тільки три дні, тобто до проведення похорону. Зовні він виражається тим, що чоловік і сини ходять без головного убору, жінки не миються і не причісуються, а дівчата носять розпущене волосся. Прийнято також ходити, для виявлення своєї скорботи, лише в нечистій, повсякденній одежі. Але трапляється, що чоловіки, вже через

СМЕРТЬ І ПОХОРОН

кілька тижнів після смерті своїх дружин, вступають у новий шлюб. Жінкам це не дозволяється протягом шести місяців з причини уточнення можливого батьківства очікуваної дитини.¹

У Великодню неділю й понеділок, згодом у першу неділю після Великодня, в інших місцевостях - на св. Юрія (23 квітня ст. ст. - 5 травня н. ст.), у день св. Фоми (7 липня ст. ст. - 19 липня н. ст.) або в день народження Марії (8 вересня ст. ст. - 20 вересня н. ст.) і в день свята освячення церкви у відповідних селах цвинтарі відвідуються святковим походом. Це торжество називається *опроводи, проводи*² або *на грібки*.³

Родичі ставлять на могили своїх померлих хліб, сир, молоко і т.д., також горілку, запалюють свічки і священник відправляє на кожній могилі молитву за покійного. Після закінчення цієї поминальної служби страви і напої роздаються бідним за душевне благо померлих (*за душу*). Ці даровані жертвоприношення називаються *месочки* або *перепічки*.⁴

Насамкінець варто ще зазначити, що на могилах саджають плодові дерева, переважно сливки. А про померлих приказка каже: "Вони там, де царює справедливість; ми ж там, де править знегода".

¹ Це передбачено тільки постановами церковного права.

² Від «*обпроводити*» - проведення (процесії).

³ Від *гріб* - могильний горбок, бо даровані страви кладуться на нього.

⁴ Перша назва від миски (*меска*), в яку кладуть принесені страви; друга - за так званими маленькими булками або хлібами.

Олександр Масан,
кандидат історичних наук

ПРИЯТЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

(Р.Ф. Кайндль та його “Гуцули”)

I. ПОСТАСІ

Українське національне відродження на Буковині, започатковане видатним сином Гуцульщини Юрієм Федьковичем і його духовними побратимами Сидором та Григорієм Воробкевичами, викликало серед місцевого українства інтерес до власної історії, національних коренів, прабатьківських традицій, скарбів народнопоетичної творчості. Їхнє становлення як великої європейської нації захопило не лише свідому частину української інтелігенції, але й тих письменників і науковців австрійсько-німецького походження, які щиро підтримували українців у їхньому прагненні творити свою модерну літературу, культуру та науку.

Загальновідомо, яку роль у творчих пошуках Юрія Федьковича відіграв Ернст Рудольф Нойбауер. Плідними були й товариські стосунки між Сидором Воробкевичем та Йоганом Георгом Обрістом, який завдяки цьому написав книгу “Тарас Григорович Шевченко, малоруський поет”, додавши до неї власні німецькі переклади його творів, у тому числі першу німецькомовну інтерпретацію безсмертного “Заповіту”. Видрукувана 1870 р. у Чернівцях, вона вперше ознайомила австрійську та німецьку громадськість з життям і поезією генія України. Неабияке значення у справі запровадження українського фонетичного правопису на Буковині та в Галичині мала дружня співпраця двох видатних чернівецьких вчених - Степана Смаль-Стоцького і Теодора Гартнера, яка увінчалася виданням наукової “Граматики руської (української) мови” (Відень, 1913), що привернула увагу провідних європейських мовознавців.¹

Особливе місце в ряду австрійських приятелів українського народу посідав Раймунд Фрідріх Кайндль - історик, етнограф, археолог, фольклорист, літературознавець, автор кількох сотень історичних, краєзнав-

Ректор Чернівецького університету
Р. Ф. Кайндль. 1912 р.

чих, народознавчих та інших праць про Буковину, Галичину, Закарпаття та інші сусідні краї і країни, етнографічні групи та народи. Його великі сучасники - М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, В. Шухевич - високо цінували Кайндля як дослідника в різних галузях українознавства, обравши його дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (НТШ). З чернівецьких не українців лише він єдиний удостоївся цієї честі, бо справді заслуговував її.

Незважаючи на це, Р.Ф. Кайндль, на нашу думку, все ще належить до несправедливо “призабутих” приятелів українського народу. Цю обставину можна пояснити цілою низкою об’єктивних і суб’єктивних причин, які взаємно переплелися внаслідок надто бурхливих подій і їхніх надто драматичних наслідків, що спостері-

галися протягом ХХ століття. З іншого боку, дається взнаки і наша національна інертність, яка, безсумнівно, уповільнила процес повернення з небуття заслужених перед українством особистостей. Мусимо констатувати, що після виходу знаменитої “Життєписі Осипа Юрія Федьковича” Осипа Маковея з провідних вітчизняних діячів Буковини відроджено лише ім’я колеги Р.Ф. Кайндля по університету академіка-українознавця С. Смаль-Стоцького, якому присвятив роки титанічної праці чернівецький професор Олександр Добржанський. Жоден інший видатний українець Буковини поки що не удостоївся окремої монографії. То що вже говорити про “австрійка” Кайндля, нехай і члена НТШ!

Тим більше, що в радянський час науковий доробок Р.Ф. Кайндля невинувато і несправедливо намагалися применшити, упереджено приписували неспритаманні йому погляди. У вітчизняних енциклопедіях, з одного боку, вказувалось, що цей буржуазний історик написав багато праць (“Русини на Буковині”, “Гуцули” та інші), які мають “певну

цінність” і спростовують шовіністичні погляди румунських буржуазних істориків, що заперечували автохтонність українців у краї. Та, з іншого боку, адепта буржуазії не можна було оцінювати лише позитивно, тому далі зазначалося, що Кайндль був “ідеологом австрійських панівних класів”, “замовчував соціальний і національний гніт”, “революційний та національно-визвольний рух трудящих краю”. Більше того, автора цінних книг про українців звинувачено у прихильності до “расистської теорії зверхності німців над слов’янами”.² Підкреслимо, що приписування Кайндлеві расизму свідчить лише про елементарну некомпетентність автора такого твердження. Бо як міг проповідник зверхності німців над слов’янами написати стільки “цінних праць” про українців та ще й стати дійсним членом історично-філософської секції НТШ? Тодішній голова цієї інституції професор М. Грушевський, хоч і страждав короткозорістю, але ж не до такої міри, щоб не вгледіти расиста-слов’яноненависника!

Проте й у радянській час знаходилися чесні науковці, які об’єктивно оцінювали Р.Ф. Кайндля як вченого. Зокрема, дослідниця німецькомовної спадщини Ю. Федьковича Галина Гуць писала: “Велику увагу приділяв творчості Федьковича уродженець Буковини, німецький вчений, історик, етнограф та літературознавець демократичного напрямку Р.Ф. Кайндль (1866-1930), який багато років був професором Чернівецького університету і написав чимало праць про історію та культуру українського населення Буковини”.³ Розглянувши Кайндлеве дослідження творів Федьковича, написаних по-німецьки, авторка зазначила: “Розвідка Кайндля вперше, хоч і дуже стисло, цілком показала внесок Федьковича в німецьку літературу, підкреслила самотність і оригінальність цього внеску”.⁴

Остаточо реабілітував добре ім’я Р.Ф. Кайндля Мирослав Мороз, який, однак, водночас зауважив, що вчений “дотримувався погляду про позитивний вплив німецьких колоністів на культуру й побут корінного населення” Карпатського регіону.⁵ Очевидно, саме цей погляд і подавався раніше як “расистська теорія зверхності німців над слов’янами”. Проте серйозні дослідники нині не заперечують позитивного впливу німецьких колоністів, працюючих селян і ремісників, на корінне населення Прикарпаття, насамперед у виробничих галузях та побуті.⁶

Мусимо підкреслити, що саме М. Мороз уперше в новітній українській історіографії висвітлив належним чином діяльність Р.Ф. Кайндля як дослідника етнографії українців, давши стислі, але точні й виважені характеристики його головних праць і загалом високо оцінивши

народознавчу спадщину австрійського вченого.⁷

Останніми роками продовжує зростати інтерес з боку українських науковців до постаті Кайндля та його внеску в ті чи інші галузі історичного знання. Про це свідчать нові публікації різних авторів, присвячені певним напрямкам діяльності вченого,⁸ а також згадки про нього у низці праць більш загального характеру.⁹

Про Р.Ф. Кайндля чимало писали і зараз пишуть на Заході. Майже всі автори сходяться у тому, що за австрійської доби, тобто до 1918 р., він був найвидатнішим істориком, етнографом та археологом Буковини. Проте в інтерпретації внеску Кайндля в дослідження тих чи інших наукових проблем спостерігаються деякі розбіжності. Зокрема, українські вчені, які працювали у вільному світі, належно поцінювали саме його українознавчі та буковинознавчі праці.

Дмитро Дорошенко висловився про Кайндля у своїй фундаментальній книзі (перше її видання побачило світ ще 1941 року у Лейпцігу) як про “найзаслуженішого і найпродуктивнішого німецького дослідника життя українського народу в Австро-Угорщині”, який до українців “ставився з теплою симпатією”.¹⁰ Згодом А. Жуковський, один з авторів синтетичної праці про Буковину, відзначив, що Кайндль займає “окреме місце серед усіх австрійських дослідників” як “автор серії праць з історії та етнографії Буковини”, тому “за дослідницьку працю в ділянці українознавства його іменовано дійсним членством НТШ”.¹¹ Окрім того, саме він написав “найбільші праці з археології Буковини” до Першої світової війни¹² і загалом був “найбільшим істориком Буковини”.¹³

Для польського дослідника Еміля Беджицького Раймунд Фридерик Кайндль - теж “*par excellence* історик Буковини”. Його стаття про буковинських поляків у колективній праці “Австро-угорська монархія у слові та малюнку. Буковина”,¹⁴ яка представляє їх в етнографічному аспекті, “свідчить про ґрунтовне знання польського населення, його мови і звичаїв, і написана у симпатичному тоні та об’єктивно”.¹⁵ Щоправда, в іншому місці Е. Беджицький зауважив у примітці, що Кайндль, хоч і був “німцем-націоналістом”, та добре знав польську мову.¹⁶

Чимало праць про Кайндля вийшло в Німеччині та Австрії. Досить лише сказати, що 1951 року в Зіндельфінгені, поблизу Штутгарта (Баден-Вюрттемберг, ФРН), науковці та митці - виселенці з Буковини - заснували “Raimund-Kaindl-Bund”, який одразу ж почав видавати часопис “Kaindl-Hefte”. Його числа були присвячені перш за все життю та діяльності патрона цього товариства.¹⁷ Щоправда, поступово діяльність “бунду” майже припинилася. Між тим вихованець Мюнхенського уні-

верситету Александер Блазе підготував 1961 року докторську дисертацію під назвою "Раймунд Фрідріх Кайндль (1866-1930). Життя і справа".¹⁸ Кілька великих статей, присвячених життю та діяльності вченого, належать перу автора з Граца (Штірія, Австрія) А.А. Кляйна, який, до речі, доводився Кайндлеві зятем.¹⁹

1966 року саме в Граці було організовано велику культурно-історичну виставку, присвячену 100-річчю від дня народження Р.Ф. Кайндля. Її було відкрито конференцією, на якій виступили фахівці різних напрямків. Зокрема, А.А. Кляйн виголосив доповідь про життя та діяльність Кайндля,²⁰ А. Маїс - про його відношення до народознавства²¹ тощо. На виставці експонувалися документи до біографії вченого та його праці, в тому числі книга "Гуцули"; близько 250 виробів гуцульського народно-прикладного мистецтва, що зберігаються у фондах Австрійського музею народознавства у Відні; 22 малюнки на теми Гуцульщини художника Володимира Загороднікова (у міжвоєнний час він жив у Чернівцях, а по війні оселився у Граці); 12 світлин кінця ХІХ ст. із зображеннями гуцулів, виконаних, очевидно, самим Р.Ф. Кайндлем у Косові, Дорі, долинах Сучави та Черемошу (під Вижицею, в Устеріках і Плосці); нарешті, кілька мап Гуцульщини та Буковини. Отже, виставка досить повно відобразила науковий доробок і головні напрямки досліджень вченого.

У травні 1974 року в Штутгарті було створено "Товариство імені Раймунда Фрідріха Кайндля", яке об'єднало німецьких науковців та діячів культури, здебільшого - вихідців з Буковини та їхніх нащадків. Ця спілка почала видавати журнал "Кайндль-Архів", який, проте, виходив нерегулярно. 1989 року в Аугсбурзі (Баварія, ФРН) відкрився Інститут Буковини, який 1992 року перебрав на себе видання часопису, перетворивши його на кварталник з підзаголовком "Журнал культурного обміну з народами Середньої і Східної Європи".²² В його першому числі нової серії було вміщено статтю про Р.Ф. Кайндля, написану провідним мюнхенським істориком Буковини Рудольфом Вагнером.²³

Зазначеним працям німецьких та австрійських авторів притаманна спільна риса: вони розглядають постать Р.Ф. Кайндля лише як видатного німецького громадського діяча "Східної марки" Австро-Угорської монархії, її патріота, який багато в чому прислужився розвиткові німецько-австрійської культури, історіографії тощо.²⁴ Вказаних дослідників не можна звинувачувати в недостовірності чи неправдивості, проте загальним недоліком їхніх праць є певна однобокість в підході до Р.Ф. Кайндля як історика й етнографа Буковини. Німецька громадсько-культурна

робота, дослідження німецької колонізації Карпатського регіону справді займали значне місце в діяльності вченого. Та вони були лише одним із багатьох пластів його науково-культурного спадку. Щоправда, останнім часом спостерігається певний відхід від односторонньої оцінки чи навіть глорифікації Кайндля як історика карпатського німецтва, про що свідчить дослідження професора Грацького університету Гельмута Ебергарт, який приділив велику увагу саме значенню його загальнотеоретичних поглядів та ідей у галузі народознавства.²⁵

Отже, в літературі другої половини ХХ ст. Р.Ф. Кайндль представлений у різних іпостасях. Українські автори цінують його насамперед як вченого, який написав десятки книг і статей про історію, а ще більше - етнографію українців Буковини і Гуцульщини. В польській історіографії він постає як чудовий знавець етнографії буковинської полонії. Німецькі та австрійські дослідники підкреслюють значення праць Кайндля з історії німецького колонізаційного руху, а також його особистий внесок як організатора і лідера карпатського німецтва напередодні Першої світової війни. Як зазначав Г. Ебергарт у згаданій праці, “надто амбівалентним був його науковий доробок, надто диференційовано він мусить розглядатися сьогодні”. Справді, Р.Ф. Кайндль вирізнявся надзвичайною різнобічністю інтересів та захоплень, і мало в якій галузі гуманітарного знання він не залишив більш чи менш помітного сліду. Щоб зрозуміти цю різноманітність та багатоплановість його наукових уподобань, потрібно прослідкувати генезу Кайндля - інтелектуала, дослідника, громадянина.

II. СТАНОВЛЕННЯ

Раймунд Фрідріх побачив світ 31 серпня 1866 р. у багатодітній вчительській сім'ї. З дитячих літ його причаровувала буковинська старовина, давня архітектура, свята і звичаї різномовної людності краю. Згадуючи на порозі 60-річчя дитинство, Кайндль писав, що все бачене тоді справляло на нього надзвичайно сильне враження: “Варто було лише виглянути з вікна батьківського дому, щоб побачити цікаве життя місцевого строкатого населення. Внизу, де “Новий Світ” - нова вулиця старого молдавського містечка - виходив на Руську вулицю, стояли селяни і селянки у їхніх мальовничих строях із запряженими волами й кінями; повертаючись з ринку додому, вони пили горілочку та напували свою худобу біля старого мурованого колодязя. А іншим разом - крик і рев: сотні биків женуть просто вулицею, так що все мусить втікати, наче в оповіданнях Купера. Або вулиця перетворюється у потік, що скаче і

кувікає, - то женуть на ярмарок свиней. Або ж проповзають довгі валки возів, навантажених лантухами з хлібом. Відтак підходить селянське весілля у барвистих шатах і з сільською музикою. А ще співаки та лялькарі на Різдво, великодні ігри біля церкви, “зелені” на Трійцю і сила-силенна інших звичаїв... А потім місто, яке все росло й росло, і руїни замку на горі (Цецин - О.М.), і “печера розбійників” у лісі, поблизка монастирська церква з її таємницями. І шумлива ріка внизу, біля підніжжя горба, з назвою, яку їй дав ще Геродот, - випадок, але такий, що пробуджує почуття історичного інтересу і безмежно розширює погляд на минуле. До цього додавались зуби мамонта, інші давні знахідки та монети римлян. Та й у Пруті був знайдений меч, який приписували лицарю Німецького ордену, котрий ішов у війську польського короля проти молдавського воеводи в Сучаві... Турецька криниця нагадує про часи турків; схожі на фортеці, обнесені мурами монастирі - про бурі, які проносилися над краєм. Відтак різноманітні церковні будівлі з дерева й каменю, з їх мінливими стилями! А ці села румунів і русинів, угорців і липованів, далі поляків і словаків, вірмен і циганів, і в зашумлених правічним лісом горах - таємничий маленький народ вершників-гуцулів. Передовсім, на решті, поселення швабів, богемських німців та ціпсерів! Яка нескінченна повнота натхнення, образів і матеріалу!”²⁶

У чернівецькому домі Кайндлів на вулиці Новий Світ (нині вул. Т. Шевченка), 84-86 прислужувала старенька гуцулка, яка розповідала дітям казки і легенди горян. “Вона сама була втіленням казки, яку ми зачудовано слухали день у день”, - пригадував вчений на схилі літ. “За-ледве хлопаче навчилося водити пером, як одразу ж почало записувати історії, які вкотре оповідалися, та й небилиці, відшукані вже самим...”²⁷ Серед перших таких записів були казки про Перчика та Котигорошка, міфологічні перекази про злу бабу Явдоху, велетів та карликів тощо. Із цих ремінісценцій Кайндля стає зрозумілою різнобічність і багатоплановість його пізніших наукових зацікавлень історією, археологією, етнографією, фольклористикою.

Окрім дитячих вражнь, почерпнутих з чернівецького і буковинського довкілля, чималий вплив на нього справляло і родинне середовище. Його дід Йосиф Кайндль, звичайний ремісник-пекар, який походив з Долішньої Австрії, ще на початку ХІХ ст. оселився на Буковині і добився тут певного статку. Завдяки цьому його син Антон, батько Раймунда Фрідріха, зміг закінчити нижчу реальну школу та 6-місячний курс учительської препаранди, що дало йому можливість працювати викладачем малювання у Чернівецькій головній школі.²⁸ Він одружився з Ернестиною фон Вінклер, яка належала до збіднілого шляхетського роду.

що походив із Франкфурта-над-Майном.²⁹ Маючи підприємницьку жилку, Антон Кайндль згодом збудував власний млин, невелику цегельню і, нарешті, чи не першу в Чернівцях кахельну “фабрику”.³⁰ Словом, працьовиті Кайндлі мали всі підстави пишатися своїми здобутками і почуватися будівничими нової батьківщини, які підносили її матеріальну і духовну культуру.

Раймунду Фрідріху тільки-но минуло 9 років, коли в Чернівцях було відкрито університет. Цю подію приурочили до пишного святкування 100-річного ювілею перебування Буковини в складі Австрії. Антон Кайндль повів сина подивитися на урочистості. Минуть роки, і Р.Ф. Кайндль напише: “Відкриття найсхіднішого німецького університету було першою великою історичною подією, яка закарбувалася в моїй пам’яті. Я бачив процесії, уперше - різноколірні студентські кашкети. Відслонений пам’ятник “Австрія” свідчив про велич і заслуги Австрії. Це були надзвичайно сильні враження, які змушували навіть дитяче серце битися прискорено”.³¹ Отже, і родина, і події такого роду формували у хлопця почуття гордості за те, що його народ і держава виконують велику культурну місію у раніше відсталих краях, до яких належала й Буковина.

Напевно, в такому ж дусі на хлопця впливала й гімназія, хоча про неї Р.Ф. Кайндль чомусь ніде не згадує. Зате у спогадах його молодшого сучасника Теодота Галіпа Чернівецька гімназія постає як заклад, в якому “наука проходила (...) за заведеним пляном: підготувати безкритичних кандидатів на бюрократів”.³² Мабуть, така “наука” не справила сильного враження на життєрадісного і допитливого Раймунда Фрідріха. Хоча, з іншого боку, показово, що з гімназійних років у його пам’яті залишився однокласник, за походженням українець, який на перервах “з похмурим виглядом” вивчав ... російську мову. “Лише пізніше, - пише Кайндль, - коли він визначився як русофіл і панславист, я зрозумів, що російський рубель вже тоді вертівся і починав свою руйнівну справу”.³³ Т.Галіп теж свідчить, що в гімназію “просочувалася русофільська пропаганда, яка доводила, що в Австрії для “русинів” немає спасення. (...) Отже, висновок: “воліємо під царя восточного...”. Коли про ці настрої дізналося гімназійне начальство, проти “нельояльного елемнту” були вжиті суворі заходи.”³⁴

Батьки бажали, аби син у майбутньому став адвокатом. Що-правда, Антон Кайндль помер ще 1879 р. Проте вирішальний вплив на вибір напрямків подальших студій справили гуманітарні вподобання Раймунда Фрідріха і певною мірою класична німецька гімназія. Вступивши восени 1885 р. до Чернівецького університету, він записався одразу на

три відділи: історію, географію і германістику, тобто німецьку мову та літературу.³⁵

На перших порах найбільше враження на Раймунда Фрідріха справляли не стільки професори, скільки студенти, які час від часу збиралися на посиденьки в буршівських “будах”, де за шклянкою пива дебатували животрепетні питання актуальної політики. Тон у цих суперечках намагалися задавати “шенереріанці”, тобто прибічники Георга фон Шенерера (1842-1921) - вождя австрійського праворадикального націоналістичного руху, який проповідував антисемітизм та пангерманізм, піддаючи нищівній критиці “антинімецьку” політику правлячої династії та уряду. Оскільки цей рух був засуджений католицькою церквою Австрії, то Шенерер почав нападати й на церкву, проголосивши гасло: “Геть від Риму!” і демонстративно перейшовши у протестантство.³⁶ Захоплення частини студентів такими поглядами неприємно вражало молодого Кайндля, який, як зазначалося, з дитячих літ гордився досягненнями Австро-Угорщини, глибоко шанував цісарську династію, був щирим римокатоликом і прагнув внести свій вклад у примноження культурних надбань принаймні в своїй вужчій Батьківщині - Буковині. Тому шовіністичні ідеї Шенерера залишалися для нього внутрішньо чужими. Кайндль від самого початку знайомства з ними не міг їх сприйняти, а пізніше, вже на початку ХХ ст., почав виступати з критикою на адресу самого Шенерера та його adeptів, за що зазнав нападок з їхнього боку.³⁷

Навчаючись в університеті, Раймунд Фрідріх надавав спочатку перевагу середньовічній історії та вивченню мовних особливостей німецьких середньовічних літературних пам’яток, написавши кілька курсових робіт саме з цих фахів.³⁸ Його професорами і науковими керівниками були історик-медієвіст Йоган Лозерт (1846-1936) та германіст Йосиф Штробль (1843-1931). Проте з часом у Кайндля знизився інтерес до германістики, зате посилилось зацікавлення вітчизняною історією, тобто минулим Австро-Угорщини взагалі та Буковини зокрема, народознавством й історичним краєзнавством. Більший вплив на нього почав справляти професор австрійської історії Ф. Ціглауер фон Блюменталь (1829-1906).

Проте університетські лекції та семінари не могли повністю задовольнити допитливого юнака, який прагнув пізнати історію рідного краю та міста, довідатися про походження та особливості народів, які населяли Буковину. У цьому плані університет майже нічого не міг дати молодому Кайндлю. Не дивно, що він почав учащати до старенького історика-аматора Франца Адольфа Віккенгаузера (1809-1891). фінансового радника на пенсії, який за багато десятиріч невтомної праці наз-

брав силу-силенну документів і видав з півтора десятка цінних праць про старовинні буковинські монастирі, Радовецьку єпископію, Великий Скит Манявський, Чернівці тощо. Як самоуку, йому не вистачало академічної точності та аналітичності в інтерпретації джерел, однак кращого знавця історії Буковини тоді в Чернівцях не було. Спілкування з Віккенгаузером, якого Кайндль шанобливо називав “Нестором буковинських дослідників історії”,³⁹ переконало юнака в тому, що потрібно негайно братися за самостійну дослідницьку роботу, завдяки якій він здобуде і знання, і вміння, і досвід.

III. НА ШЛЯХУ ДО “ГУЦУЛІВ”

R. F. Kaindl
Sept. 1891.

Р. Ф. Кайндль під час роботи над “Гуцулами”. Вересень 1891 р.

Починаючи з 1886 р., студент другого курсу Кайндль з юнацьким запалом взявся за збір й опрацювання історичних джерел про буковинську давнину й середньовіччя, а також про минуле Чернівців. У вільний від навчання час він подорожує українськими селами понад Прутом, Сіретом і Черемошем, збираючи етнографічні та фольклорні матеріали і знайомлячись з місцевою інтелігенцією, в основному священиками, які найкраще знали життя-буття селянства. Кайндль розвинув цю діяльність не заради простої цікавості, а поставив собі за мету ознайомити наукові кола Австрії та Німеччини з особливостями найчисленнішого і, на думку молодого дослідника, історично найдавнішого етносу на Прикарпатті. Цій роботі сприяло те, що Раймунд Фрідріх вільно володів українською мовою, розмовляти якою навчився ще в дитинстві завдяки згадуваній гуцулці-служниці.⁴⁰

Протягом 1886-1887 рр. він накопичив стільки цікавих матеріалів, що виникла потреба їх публікації. Навесні 1888 р. Р.Ф. Кайндль запро-

понував редакції чернівецької газети “Bukowiner Rundschau” (“Буковинський огляд”) започаткувати краєзнавчий альманах “Buchenwald. Beitrage zur Geschichte der Bukowina” (“Буковий ліс. Причинки до історії Буковини”). У першому його числі молодий дослідник вмістив велику статтю “До історії міста Чернівці та його околиці”. Незабаром вона вийшла окремою брошурою з посвятою сестрі Розі.⁴¹

На початку червня 1888 р. Р.Ф. Кайндль почав друкувати в “Буковому лісі” першу частину праці “Історія Буковини”, яка охоплювала період із найдавніших часів до середини XIV ст. Незабаром вона вийшла окремою книжкою. Наступні дві частини, присвячені періодам від середини XIV ст. до літа 1774 р. і від осені 1774 до кінця XIX ст., з’явилися друком відповідно у 1890 і 1893 роках.⁴² Загальний обсяг праці становить понад 230 сторінок. Пізніше вона перевидавалась із численними доповненнями. Тривалий час ця робота Р.Ф. Кайндля слугувала головним посібником з історії краю. Зокрема, відомий історик селянства, професор Київського університету І.В. Лучицький писав про неї, як про “першу повну історію Буковини (...), в якій доля селянського населення була викладена вперше більш ґрунтовним чином, хоч і в найзагальніших рисах. Це була перша скільки-небудь серйозна спроба висвітлити становище селян на Буковині”.⁴³

Восени 1888 року Р.Ф. Кайндль почав друкувати у “Буковому лісі” історичну частину його другої значної праці “Русини на Буковині. Історико-етнографічні нариси”. 1889 року вона вийшла окремою книгою обсягом 88 сторінок. Водночас у газеті друкувалась друга частина дослідження, яка 1890 року теж побачила світ як окрема книга (98 стор.).⁴⁴ Р.Ф. Кайндль взяв у співавтори священика Олександра Манастирського (1857-1920), який мав велику збірку українського фольклору і переклав його зразки на німецьку мову. Омелян Попович писав про нього, що це була “людина талановита, добрий бесідник і вправний у письмі, але поверховий і хитрий характер”.⁴⁵ Пізніше шляхи Р.Ф. Кайндля та О. Манастирського розійшлись, бо останній вирішив, що став великим ученим-етнографом...

У першому розділі книги “Про походження та поширення русинів” Р.Ф. Кайндль висловив новаторську для свого часу тезу про те, що слов’яни з’явилися у Подністров’ї в IV ст. н.е., а в наступному столітті заселили басейни Пруту та Сірету аж до Дунаю, частково перейшовши на Балкани. Не може не вражати хронологічна точність Р.Ф. Кайндля. Адже тривалий час поява слов’ян у цих місцях датувалася VI ст., і лише в 70-х роках XX ст. Б.О. Тимошук та І.П. Русанова виявили в

Прутсько-Сіретському межиріччі рештки слов'янських садиб, які належать до середини V ст.⁴⁶ Більш ранніх слов'янських пам'яток на Буковині немає.

На думку Р.Ф. Кайндля, з того часу слов'яни були основним етносом не лише на всьому Прикарпатті, але й у долинах Пруту й Черемошу, Молдави та Сучави. Назви двох останніх рік він теж вважав слов'янськими, оскільки річки з такими ж назвами є на території Чехії. Місцеві слов'яни належали до племені тиверців, які на сході межували з уличами, а на півночі - з хорватами. За часів князя Ігоря тиверці були включені до складу Київського князівства. Великий князь Володимир Святий підкорив хорватів. Завдяки київським правителям тут почало поширюватися християнство, а також етнічна назва "русь", з якої виникла писемна форма "русини". Під останніми Р.Ф. Кайндль розумів українців.

Русини заселяли всю течію Дністра і Пруту, завдяки чому в Подунав'ї в першій половині XII ст. виникло Берладське князівство на чолі з Іванком Ростиславичем. Між ним і Галицьким князівством велася жвава торгівля, яка могла розвиватися лише за наявності численних проміжних пунктів. Тому Р.Ф. Кайндль допускав, що в XII ст. вже існували руські міста Сучава, Серет, Кам'янець, Хотин, Чернівці та інші. Успішний розвиток цих місцевостей перед монголо-татарською навалою притягував також представників інших етносів, зокрема, волохів, а також, можливо, половців, особливо після їхнього погрому на Калці.

1241 року буковинські русини зазнали нападу ординських загонів на чолі з Каданом і Багатуром, після чого край близько 100 років перебував під татарською зверхністю. Прогнав їх звідси угорський король Людовик I, у війську якого було багато марамурських волохів. Незабаром останні відпали від Угорщини й утворили в долині Молдави своє незалежне князівство. Проте значну частину його населення склали русини. Їхня чисельність не зменшувалася й у наступні століття завдяки постійному переселенню людності з Галичини та Поділля, де становище руського населення під польським пануванням було значно гіршим, ніж в Молдавському князівстві. До речі, з поширенням кріпацтва Р.Ф. Кайндль пов'язував також втечу частини селян у південноукраїнські степи, де ці втікачі утворили козацтво.

Після включення Буковини до складу Австрії різниця в становищі буковинського і галицького селянства продовжувала існувати. Звільнення буковинців від рекрутської повинності (до 1830 р.) сприяло швидкому заселенню всього краю русинами, які найгустіше осідали в межиріччі Пруту й Дністра. На цей же час припадає поширення народної самоназ-

ви “руснак”, тоді як назви “малорос”, “червонорос”, “росіянин” чи “рутенєць” зовсім не були відомі народів. Місцева людність визначає свою національність як “руский”, “руска”, “руснак”.

Другий розділ “Русинів на Буковині” містить надзвичайно цікаві етнографічні матеріали, поділені автором на низку невеликих главок. Перша з них називається “Дитя” і подає опис життя малих українців від народження до зрілості, а також хрестини, інші обряди та звичаї, пісні і приказки, пов’язані з дитинством. Р.Ф. Кайндль навіть подав тут повний текст популярної пісні “Ой куме, куме, добра горівка” (у німецькому перекладі О. Манастирського). Наступні главки мають назви: “Парубок і дівчина”, “Кохання”, “Сватання і весілля”, “Чоловік і жінка”, “Приймаки та батраки”, “Смерть і похорон”, “Дім і двір”, “Село”, “Правничі уявлення”, “Рільництво та городництво, скотарство та домашнє виробництво”. У главці про правничі уявлення українських селян Р.Ф. Кайндль розглянув їхнє ставлення до Олекси Довбуша, який вважався ватажком сміливих опришків, “але не рабівників, бо вони боронили бідних від багатих, провадили боротьбу проти гнобителів народу (...). Так розповідає фольклор. Для нього Довбуш не є розбійником, а народним героєм, і тому йому належить слава”, - робить висновок дослідник.

На початку другої частини “Русинів на Буковині” Р.Ф. Кайндль зазначив: “Вже дев’ять століть протекли з тих пір, як східні слов’яни, а з ними й русини, прийняли християнство. Вже дев’ять століть змагає християнська віра й християнське вчення проти древнього язичництва. Та, як і повсюдно, так і серед русинів, християнство не змогло знищити всякого сліду язичницької віри”. Про зміст питань, які розглянув автор, свідчать назви главок: “Святковий календар”, де досить детально описано Різдво, Йордан, Масницю, Великий піст, Благовіщення, Великдень, Св. Юрія, Св. Марка (“волове свято”), Зелені свята, Св. Прокопа (“вогневе свято”), Св. Іллі (“громове свято”) та ін., “Чорт і нечиста сила”, “Чарівництво”, “Глумачення снів і прикмет”, “Цілительство”, “Небесні тіла та явища природи”, “Тварини та рослини”. Отже, Р.Ф. Кайндль розкрив народні вірування та повір’я, світоглядні уявлення і пов’язані з ними традиції українців Буковини.

У праці наведено найпоширеніші перекази та казки, загадки, колискові, дитячі лічилки і навіть перші слова, які вимовляла українська дитина. Увесь цей матеріал засвідчує, наскільки глибоко намагався Кайндль пізнати і відтворити життя українських селян. Наприкінці він також зазначив, що вже протягом кількох років працює над книгою про гуцулів, у якій має намір “відкрити читачам скарб переказів цього народу”.

Українська громадськість краю високо оцінила роботу Р.Ф. Кайндля та О. Манастирського. “Сей цінний додаток до рускої етнографії заслугує на щирю подяку зі сторони Русинів для авторів”, - писала газета “Буковина” і зазначала, “що молодий, Русинам прихильний писатель п. Кайндль” є автором низки цікавих публікацій, тому часопис рекомендував прочитати “сі твори кождому Русинові, що знає німецький язик”.⁴⁷ Пізніше газета повідомила, що книгу “Русини на Буковині” зволив Є[го] В[еличність] Цісар прийняти до ц[ісарської] і к[оролівської] родинної бібліотеки. Як зачуваємо, працює п. Р.Ф. Кайндль над обширним ділом про Гуцулів. Виглядаємо з цікавістю сего твору талановитого автора”.⁴⁸

Дослідницька робота Р.Ф. Кайндля привернула також увагу Антропологічного товариства у Відні, яке, виникнувши 1870 року, стало провідною науковою інституцією в галузі не лише антропології, але й етнографії, археології тощо. Воно видавало солідний журнал “Повідомлення Антропологічного товариства”, в якому згодом друкувалось чимало праць і чернівецького вченого. Товариство мало в своєму розпорядженні рукописні матеріали про Гуцульщину, зібрані протягом 1888-1889 рр. австрійськими військовими на чолі зі старшим штабним лікарем д-ром А. Вайсбахом, який організував антропологічні обміри населення Буковини. Один із них, майор Г. фон Гіммель, принагідно зібрав багато етнографічних відомостей про українців і румунів краю, використавши як інформаторів сільських священиків, зокрема о. Юрія Ганіцького (доводився триюрідним братом Ю. Федьковичу), пароха в Сергіях, та о. Юрія Балашескула, пароха в Дихтинці. Частину цих матеріалів, що стосувалися Гуцульщини, віденське товариство передало для опрацювання Р.Ф. Кайндлеві, який, до речі, незалежно від Гіммеля теж зустрічався із згаданими священиками 1889 року.⁴⁹

У наступні роки молодий дослідник продовжував вивчати буковинську Гуцульщину. “П. Кайндль збирав і сего року в наших горах матеріал до своєї праці про Гуцулів, що небавом вийде. О здібностях сего молодого етнографа свідчить і те, що музей народовідців в Липську (Лейпцигу. - О.М.) іменував його своїм заступником для Буковини”.⁵⁰ Отже, праці Р.Ф. Кайндля поступово здобували широке визнання в наукових колах, хоча формально він ще навіть не закінчив навчання в університеті. Матеріальне становище студента не дозволяло йому здійснювати тривалих подорожей навіть у межах Буковини.

Нарешті, влітку 1891 року Кайндль склав іспити на вчителя історії та географії середньої школи і був зарахований стажистом до Чернівецької гімназії. 3 грудня того ж року він захистив промоційну роботу на

тему “Zur Passio Adalperti Martiris” (“До Страждання мученика Адальберта”), виконану під керівництвом професора Й. Лозерта. Кайндлю було присвоєно ступінь доктора філософії. У червні 1892 року він склав також іспит на вчителя німецької мови і восени розпочав педагогічну діяльність як суплент (молодший учитель) у Чернівецькій православній вищій реальній школі.⁵¹ Окрім того, на початку вересня Р.Ф. Кайндль був призначений приват-доцентом кафедри австрійської історії Чернівецького університету. Як педагог, він прагнув зацікавити учнів і студентів краєзнавством, народознавством, фольклором, залучав їх до праці в цих напрямках. Гімназист Володимир Кобилянський, молодший брат письменниці, записав у своєму “Дневнику” 27 червня 1892 р.: “Написав також для Кайндля скілька казки, котрий нам цілу годину о всяких звичаях і казках розповідав”.⁵²

Завдяки грошовій допомозі Антропологічного товариства вчений продовжив вивчати життя та побут горян, відвідавши Путильщину і Верховинщину на Різдво, Великдень і в літні місяці 1892 р. У цьому йому допомагали місцеві священики, вчителі, службовці. Його активною помічницею стала донька службовця лісозаготівельної контори в Устеріках Людмила Кіслінгер, яка жила в Горішньому Ясеневі і збирала відомості про їжу, ткацтво та вишивку гуцулів. Вона й сама вишивала гуцульські узори, зразки яких Кайндль пізніше опублікував. Товариські стосунки з Людмилою незабаром переросли в кохання, тож у молодого науковця з’явився додатковий стимул вчашати в далекі гори. Коли робота над книгою “Гуцули” була завершена (передмову Кайндль підписав 23 вересня 1893 р. у Горішньому Ясеневі) і її відправлено до Відня, молодята 16 листопада повінчалися в Кутах.⁵³ В подальшому Раймунд Фрідріх і Людмила нерідко писали статті на етнографічні теми у співавторстві.

Швидкому завершенню книги посприяло й те, що ще восени 1892 р. Р.Ф. Кайндлеві вдалося отримати відразу дві наукових стипендії - державну і крайову - для продовження фахового навчання. Він взяв відпустку і поїхав до Відня, де став позаштатним слухачем XIX-го курсу Інституту австрійських історичних досліджень.⁵⁴ Свого часу в ньому навчалися його вчителі - професори Й. Лозерт і Ф. Ціглауер, а також більшість провідних істориків Австрії. Там Кайндль швидко написав докторську (габілітаційну) дисертацію на тему “Набуття Буковини Австрією”, яку захистив 15 липня 1893 р. у Чернівецькому університеті.⁵⁵ Паралельно він підготував до друку монографію “Гуцули”, видання якої погодилось профінансувати Антропологічне товариство. Віденське видавництво Аль-

фреда Гольдера видрукувало її наприкінці 1893 р., хоча на титулі книги був вказаний 1894 рік. Сам Р.Ф. Кайндль у пізніших працях нерідко теж вказував, що “Гуцули” вийшли друком 1893 року.

IV. ПРОБЛЕМАТИКА КНИГИ

У передмові до монографії автор так визначив її мету: “Як гуцул живе в цих краях, у що він вірить і що знає, - описати і якомога наочніше й правдивіше подати це перед очі читачеві - ось мета наступних сторінок. Вони повинні спростувати й чимало поширених хибних уявлень про гуцулів...”. Отже, Р.Ф. Кайндль прагнув об'єктивно відтворити етнографічний образ буковинської Гуцульщини, описавши не лише спосіб життя, але й внутрішній духовний світ горян, і цим заперечити неправдиві твердження щодо гуцулів, яких деякі малообізнані письменники зображали примітивними “дітьми природи”.

За структурою книга “Гуцули” подібна до праці “Русини на Буковині”, і навіть назви окремих розділів ідентичні: “Дитя”, “Парубок і дівчина”, “Сватання і весілля”, “Чоловік і жінка”, “Сім'я”, “Хата і двір” і так далі аж до останнього розділу, що називається “Смерть і похорони”. Проте, порівняно з попередньою книгою, монографія про гуцулів стоїть значно вище і за науковою зрілістю, і за багатством та рівнем подачі матеріалу, і за точністю спостережень. В ній досліджено духовну і матеріальну культуру, сімейні та календарні обряди, звичаєве право, народну медицину, космогонію, вірування; подано зразки усної народної творчості українською мовою та в німецькому перекладі. Монографія містить численні ілюстрації, виконані частково самим автором.

Метод Кайндля - емпіричний, гранично простий і ясний, він ґрунтувався на точному описові найхарактерніших рис і подробиць життя та діяльності, побуту, звичаїв, обрядів та світоглядних уявлень гуцулів. Такий метод дозволив авторові охопити значне коло питань, накреслити їх хоч і коротко, але правильно.⁵⁶ З метою повнішого висвітлення окремих явищ Кайндль нерідко повторює одні й ті ж факти у різних контекстах, відсилаючи читача до відповідної сторінки. З фахової точки зору, ці повтори здаються зайвими, проте автор, очевидно, враховував цілковиту неспідготовленість читачів його праці до сприйняття викладеного матеріалу. Певним методичним недоліком, притаманним, зрештою, й іншим раннім працям Кайндля, слід вважати відсутність аналізу та прикінцевих узагальнень, що зайвий раз підкреслює наскрізь емпіричний характер дослідження.

Справді, Кайндль вважав Гуцульщину своєрідною цілиною і нічого не писав про дослідження його попередників, тому, як зазначав М. Мороз,

інколи виявлялося, що “подібні спостереження вже зібрано й опубліковано”.⁵⁷ Це слушна думка, проте варто взяти до уваги й тодішні реалії. Мирон Кордуба писав 1896 р., що “етнографія наша - се поле, досі ще заросле бур’яном. Особливо, коли взяти під увагу часть народу, що замешкує Галичину й Буковину - то крім збирання пісень не видно жадного майже руху в тім напрямі”.⁵⁸ Згодом і Володимир Шухевич у передмові до своєї “Гуцульщини” (1899 р.) писав: “В ній подаю усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав”. Він зазначив, що не використав жодних публікацій про гуцулів, “бо крім праць д-ра Кайндля, які впрочім дотикають властиво буковинських Гуцулів, не найшов я таких, на які можна би опертися”.⁵⁹ Отже, й у цьому випадку застосовувався емпіричний метод, подібний до Кайндлевого. Та все ж, чернівецький дослідник посилався на роботи Б. Гаке, І. Вагилевича, О. Кольберга, І. Бідерманна, К.А. Ромсторфера, Ф.А. Віккенгаузера, В. Козарищука, Й. Полека та ін. Відомості, взяті з праць цих та інших авторів, він подавав майже виключно у підрядкових примітках. Не ігнорував Кайндль і паралелі та порівнянь, але робив це характерним для нього чином: постійно відсилав читача до книги “Русини на Буковині” та інших публікацій, в яких містився дотичний матеріал. Для фахівців цього було досить, оскільки в той час всі ці видання були цілком доступні.

Р.Ф. Кайндль майже нічого не написав про минуле гуцулів, бо це й не передбачалося завданнями монографії. З іншого боку, дослідити її історію одній людині було дуже важко з технічної точки зору, адже Гуцульщина ще за доби середньовіччя була поділена між різними державами. Пов’язані з нею писані джерела розпорошилися по старих і нових столицях, крайових та повітових центрах. Нарешті, жителі буковинської частини Карпат, яких Кайндль переважно й вивчав, були частиною українського населення Буковини, а її історію вчений виклав у попередніх книгах.

Монографія Кайндля ґрунтувалась на його власних спостереженнях, однак характер праці змусив його торкнутися питань, які виходили за межі етнографії і не могли бути вирішені на основі лише буковинських матеріалів. Це стосується, насамперед, походження гуцулів як етнографічної групи українців, а також етимології їхньої назви. Чимало старших сучасників Кайндля, зокрема представників чернівецького інтелектуального кола, таких, як Ю. Федькович та польський історик і поет Александер Моргенбессер, слідом за І. Вагилевичем та Е.Р. Нойбауером, вважали гуцулів нащадками уців, або узів, тобто тюркополовецьких племен. У Федьковича Гуцул-Невір - “половчанин”, бо

“гуцули пишуться половецького роду”.⁶⁰ “Половцем” за походженням був його драматичний Довбуш, предки якого покинули “побріже моря Чорного (...) і в сих горах оселились”.⁶¹ Деякий час і Кайндль поділяв цю номадну теорію, написавши невеличку брошуру про нібито скіфське походження гуцулів.⁶² Однак він швидко відмовився від цієї кабінетної концепції. В “Гуцулах” дослідник досить скептично пише про “безглузді погляди” тих, хто вважав горян слов’янізованими рештками скіфів, готів, куманців (половців) і монголів. Не погоджується Кайндль і з думкою, ніби гуцули складаються з румунів і українців чи взагалі становлять “мішаний народ”. Він припускає, що впродовж віків у долинах карпатських рік могли знаходити притулок представники різних народів, але переважаючим етносом біля підніжжя Карпат були слов’яни, принаймні з IV ст. Гуцули в своїй масі є слов’янами і їхні прізвища в основному співзвучні з українськими. Кайндль звернув увагу на деякі особливості гуцульської говірки, які полягали у вживанні звуку *e* замість *a*, існуванні специфічної лексики та використанні низки румунських слів, пов’язаних з тваринництвом. Деякі сучасні дослідники вважають, що Р.Ф. Кайндль “перебільшував вплив румунської культури на гуцулів”.⁶³ Насправді ж нічого він не перебільшував, пишучи лише про лексичні запозичення, які реально існували в говірці, включаючи й ономастику. Як зазначає М.Л. Худаш, в гуцульському говорі помітно більше романоволоських лексичних елементів порівняно з іншими українськими говорами. Це дало свого часу підставу “деяким дослідникам твердити навіть про романоволоське походження і самих гуцулів, і їх говору”.⁶⁴ Р.Ф. Кайндль не поділяв цього погляду, тому що був переконаний у давньому слов’янському, власне, українському походженні як гуцулів, так і їхнього діалекту.

Щодо назви гуцулів, то вчений відкидав тюрко-половецьке, а тим більше - готське походження назви гуцулів, яка, на його думку, не могла бути такою давньою, і вважав “більш очевидною” її румунську етимологію (від *hoț-ul* ‘розбійник’). Кайндль аргументував цю версію тим, що самі горяни не вельми полюбили називати себе гуцулами. Свідчення Марфи Дучик із Селятина про вигуки волохів при зустрічі з гуцулами “*huțan, huțan!*” він витлумачує у світлі цієї версії, пояснюючи це румунське слово як *hoțoman* ‘великий злодій’. Принагідно Кайндль згадує опришків і свідчення Б. Гаке з кінця XVIII ст., якому жителі Путильщини оповідали про себе як про розбійницький народ.

М. Мороз справедливо зауважив, що в тлумаченні назви “гуцул” Р.Ф. Кайндль не був оригінальний.⁶⁵ Справді, румунська версія

користувалась найбільшою популярністю, її поділяли такі авторитети, як А. Петрушевич, Я. Головацький, А. Бельовський, О. Калужняцький, а після Кайндля - В. Гнатюк, І. Крип'якевич, Д. Зеленін та ін.⁶⁶ "Оригінальнішу" версію запропонував В. Шухевич, який припускав, що "гуцульський кінь має бути турецького походження, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людей".⁶⁷ Існування подібних концепцій можна пояснити лише нерозвинутістю порівняльного мовознавства ХІХ ст. Власне, і в наш час етимологія назви "гуцули" остаточно не з'ясована, хоча її слов'янське походження вже не викликає сумнівів. Однак виведення цієї назви Б.В. Кобилянським та його послідовниками від літописних уличів виглядає надто штучним. Переконливою і продуктивною є концепція М.Л. Худаша, який пов'язує походження назви "гуцули" із слов'янським антропонімом Гуцул та похідними від нього.⁶⁸

Отже, точка зору Р.Ф. Кайндля пояснюється нерозвиненістю мовознавства його часу. Та слід віддати йому належне хоча б за те, що він бодай намагався підвести нові аргументи під версію, яку і до і після нього висловлювали авторитетні лінгвісти та історики. Дивно лише, що допитливий Кайндль не поцікавився у самих "волохів", чому вони гукають до гуцулів "huṭan, huṭan!". Але так румуни називають сусідніх українських горян, не вкладаючи в це слово ні позитивного, ні негативного змісту. В румунській мові воно означало й означає саме гуцула, а не злодія. Етимологічно hoṭ, hoṭoman (злодій, пройдисвіт) мають інше походження, ніж слово huṭan, яке могло походити від дієслова huṭai 'гойдати', 'гойдатися' (пор. укр. діал. гуцатись). Справді, гуцули приїжджали в румунські села верхи, погойдуючись у сідлах через повільну ходу їхніх коней (пор. рум. діал. huṭurină 'коняка'). Словом, Кайндля ввела в оману деяка співзвучність слів huṭan та hoṭoman, гуцул та hoṭ-ul, які етимологічно такі ж різні, як, наприклад, "волошка" (румунка) і "волошка" (польова), "німчик" і "Німчич" тощо.

Українські рецензенти "Гуцулів" та інших праць Р.Ф. Кайндля, загалом високо оцінюючи їх об'єктивність, науковий і технічний рівень, закидали авторові непослідовність у вживанні термінів гуцул, верховинець, руснак, русин. М. Кордуба ркомендував йому називати подольян руснаками, горян - гуцулами і лише "цілу народність" - русинами. Не можна говорити, - слушно писав він, - що гуцули "граничать на захід з верховинцями, бо вони самі теж верховинці".⁶⁹ Кайндль врахував ці зауваження, проте потрапив згодом під критику В. Гнатюка, який наполягав на тому, що русинів потрібно називати українцями. Він критикував чернівецького дослідника і за те, що той у своїх працях

називав гірську людність гуцулами, а рівнинну - руснаками. Гнагюк пояснював, що "як жителі гір зуться Гуцулами, Лемками, Бойками і т.д., так і жителі рівнин мають свої назви льокальні, як: Подоляни, Покутяни, Полюхи і т.д. (...) А загальна назва для жителів гір - гірняки або верховинці, долів або рівнин - долиняни".⁷⁰ Словом, українська етнічна й етнографічна термінологія ще не була усталеною, вона зазнавала певних змін, і кожен фахівець пропонував свої варіанти. Р.Ф. Кайндль листувався з цього приводу з НТШ у Львові, намагався пояснити свою позицію і дізнатися думку провідних українських науковців.

Читаючи "Гуцулів", людина рубежу ХХ і ХХІ ст. дізнається чимало цікавих деталей, які з тих чи інших причин не знайшли відображення в новітній літературі про Гуцульщину. Деякі подробиці можуть викликати здивування чи навіть несприйняття. Адже сучасні стереотипні уявлення про цей край, що склалися під впливом фольклорних фестивалів, художніх кінофільмів, телебачення, надто відрізняються від реальної картини, яка, в свою чергу, суттєво змінилася за сто з лишнім років після виходу "Гуцулів". Щоденні життя і праця горян наприкінці ХІХ ст. були важкими, власне, такими, як їх описав Кайндль. У багатьох відношеннях Гуцульщина, безумовно, відставала від рівнинної частини Буковини і Галичини, хоча й там життя було не з медом. Дослідник об'єктивно писав як про світлі, так і про темні сторони гуцульського побуту. Недарма М. Кордуба відзначив у рецензії на книгу: "Дуже справедливо зупиняєсь д. К[айндль] над невідрадними відносинами щодо моралі, які в Гуцульщині характерні і яких не зустрінати нікуди инде на Русі".⁷¹

Рецензент позитивно оцінив те, що "книжка ся прикрашена многими ілюстраціями" і що "до розвідки доданий збірничок пісень і приповідок з перекладом німецьким". Водночас, він помітив "хибну подекуди транскрипцію слів руських".⁷² До речі, цей недолік зазначив не тільки М. Кордуба, але й дехто з читачів книги, виправляючи хиби транскрипції просто на її сторінках. У науковій бібліотеці Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича зберігається примірник "Гуцулів" Р.Ф. Кайндля, на титулі якого є відбиток печатки з написом: "НАРОДНА ШКОЛА В СТАНІВЦЯХ ГОРИШНИХ н. Ч. НА БУКОВИНІ * VOLKSSCHULE IN OBERSTANESTIE а. Cz. *". Нижче стоїть штамп: "КНИГОЗБІР НАР. УЧИТЕЛЯ ІЛАРІЯ КАРБУЛИЦЬКОГО. Ч. 1425 в III.". Мабуть, саме І. Карбулицький "пройшовся" тонким чорним пером по мовних висловах у розділі ХVІ. У багатьох місцях він виправив характерне буковинське *e* на *u* (наприклад, дестина - дитина), а також запропонував поліпшений варіант однієї з приказок. У книзі вона звучить

користувалась найбільшою популярністю, її поділяли такі авторитети, як А. Петрушевич, Я. Головацький, А. Бельовський, О. Калужняцький, а після Кайндля - В. Гнатюк, І. Крип'якевич, Д. Зеленін та ін.⁶⁶ "Оригінальнішу" версію запропонував В. Шухевич, який припускав, що "гуцульський кінь має бути турецького походження, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людей".⁶⁷ Існування подібних концепцій можна пояснити лише нерозвинутістю порівняльного мовознавства ХІХ ст. Власне, і в наш час етимологія назви "гуцули" остаточно не з'ясована, хоча її слов'янське походження вже не викликає сумнівів. Однак виведення цієї назви Б.В. Кобилянським та його послідовниками від літописних уличів виглядає надто штучним. Переконливою і продуктивною є концепція М.Л. Худаша, який пов'язує походження назви "гуцули" із слов'янським антропонімом Гуцул та похідними від нього.⁶⁸

Отже, точка зору Р.Ф. Кайндля пояснюється нерозвиненістю мовознавства його часу. Та слід віддати йому належне хоча б за те, що він бодай намагався підвести нові аргументи під версію, яку і до і після нього висловлювали авторитетні лінгвісти та історики. Дивно лише, що допитливий Кайндль не поцікавився у самих "волохів", чому вони гукають до гуцулів "huṭan, huṭan!". Але так румуни називають сусідніх українських горян, не вкладаючи в це слово ні позитивного, ні негативного змісту. В румунській мові воно означало й означає саме гуцула, а не злодія. Етимологічно hoṭ, hoṭoman (злодій, пройдисвіт) мають інше походження, ніж слово huṭan, яке могло походити від дієслова huṭăi 'гойдати', 'гойдатися' (пор. укр. діал. гуцатися). Справді, гуцули приїжджали в румунські села верхи, погойдуючись у сідлах через повільну ходу їхніх коней (пор. рум. діал. huṭuripă 'коняка'). Словом, Кайндля ввела в оману деяка співзвучність слів huṭan та hoṭoman, гуцул та hoṭ-ul, які етимологічно такі ж різні, як, наприклад, "волошка" (румунка) і "волошка" (польова), "німчик" і "Німчич" тощо.

Українські рецензенти "Гуцулів" та інших праць Р.Ф. Кайндля, загалом високо оцінюючи їх об'єктивність, науковий і технічний рівень, закидали авторові непослідовність у вживанні термінів гуцул, верховинець, руснак, русин. М. Кордуба ркомендував йому називати подольян руснаками, горян - гуцулами і лише "цілу народність" - русинами. Не можна говорити, - слушно писав він, - що гуцули "граничать на захід з верховинцями, бо вони самі теж верховинці".⁶⁹ Кайндль врахував ці зауваження, проте потрапив згодом під критику В. Гнатюка, який наполягав на тому, що русинів потрібно називати українцями. Він критикував чернівецького дослідника і за те, що той у своїх працях

називав гірську людність гуцулами, а рівнинну - руснаками. Гнагюк пояснював, що "як жителі гір звуться Гуцулами, Лемками, Бойками і т.д., так і жителі рівнин мають свої назви льокальні, як: Подоляни, Покутяни, Полюхи і т.д. (...) А загальна назва для жителів гір - гірняки або верховинці, долів або рівнин - долиняни".⁷⁰ Словом, українська етнічна й етнографічна термінологія ще не була усталеною, вона зазнавала певних змін, і кожен фахівець пропонував свої варіанти. Р.Ф. Кайндль листувався з цього приводу з НТШ у Львові, намагався пояснити свою позицію і дізнатися думку провідних українських науковців.

Читаючи "Гуцулів", людина рубежу ХХ і ХХІ ст. дізнається чимало цікавих деталей, які з тих чи інших причин не знайшли відображення в новітній літературі про Гуцульщину. Деякі подробиці можуть викликати здивування чи навіть несприйняття. Адже сучасні стереотипні уявлення про цей край, що склалися під впливом фольклорних фестивалів, художніх кінофільмів, телебачення, надто відрізняються від реальної картини, яка, в свою чергу, суттєво змінилася за сто з лишнім років після виходу "Гуцулів". Щоденні життя і праця горян наприкінці ХІХ ст. були важкими, власне, такими, як їх описав Кайндль. У багатьох відношеннях Гуцульщина, безумовно, відставала від рівнинної частини Буковини і Галичини, хоча й там життя було не з медом. Дослідник об'єктивно писав як про світлі, так і про темні сторони гуцульського побуту. Недарма М. Кордуба відзначив у рецензії на книгу: "Дуже справедливо зупиняєсь д. К[айндль] над невідрадними відносинами щодо моралі, які в Гуцульщині характерні і яких не зустрінати нікуда инде на Руси".⁷¹

Рецензент позитивно оцінив те, що "книжка ся прикрашена многими ілюстраціями" і що "до розвідки доданий збірничок пісень і приповідок з перекладом німецьким". Водночас, він помітив "хібну подекуда транскрипцію слів руських".⁷² До речі, цей недолік зазначив не тільки М. Кордуба, але й дехто з читачів книги, виправляючи хиби транскрипції просто на її сторінках. У науковій бібліотеці Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича зберігається примірник "Гуцулів" Р.Ф. Кайндля, на титулі якого є відбиток печатки з написом: "НАРОДНА ШКОЛА В СТАНІВЦЯХ ГОРИШНИХ н. Ч. НА БУКОВИНІ * VOLKSSCHULE IN OBERSTANESTIE а. Cz. *". Нижче стоїть штамп: "КНИГОЗБІР НАР. УЧИТЕЛЯ ІЛАРІЯ КАРБУЛИЦКОГО. Ч. 1425 в III.". Мабуть, саме І. Карбулицький "пройшовся" тонким чорним пером по мовних висловах у розділі ХVІ. У багатьох місцях він виправив характерне буковинське *e* на *и* (наприклад, дитина - дитина), а також запропонував поліпшений варіант однієї з приказок. У книзі вона звучить

користувалась найбільшою популярністю, її поділяли такі авторитети, як А. Петрушевич, Я. Головацький, А. Бельовський, О. Калужняцький, а після Кайндля - В. Гнатюк, І. Крип'якевич, Д. Зеленін та ін.⁶⁶ “Оригінальнішу” версію запропонував В. Шухевич, який припускав, що “гуцульський кінь має бути турецького походження, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людей”.⁶⁷ Існування подібних концепцій можна пояснити лише нерозвинутістю порівняльного мовознавства ХІХ ст. Власне, і в наш час етимологія назви “гуцули” остаточно не з’ясована, хоча її слов’янське походження вже не викликає сумнівів. Однак виведення цієї назви Б.В. Кобилянським та його послідовниками від літописних уличів виглядає надто штучним. Переконливою і продуктивною є концепція М.Л. Худаша, який пов’язує походження назви “гуцули” із слов’янським антропонімом Гуцул та похідними від нього.⁶⁸

Отже, точка зору Р.Ф. Кайндля пояснюється нерозвиненістю мовознавства його часу. Та слід віддати йому належне хоча б за те, що він бодай намагався підвести нові аргументи під версію, яку і до і після нього висловлювали авторитетні лінгвісти та історики. Дивно лише, що допитливий Кайндль не поцікавився у самих “волохів”, чому вони гукають до гуцулів “huṭan, huṭan!”. Але так румуни називають сусідніх українських горян, не вкладаючи в це слово ні позитивного, ні негативного змісту. В румунській мові воно означало й означає саме гуцула, а не злодій. Етимологічно hoṭ, hoṭoman (злодій, пройдисвіт) мають інше походження, ніж слово huṭan, яке могло походити від дієслова huṭăi ‘гойдати’, ‘гойдатися’ (пор. укр. діал. гуцатись). Справді, гуцули приїжджали в румунські села верхи, погойдуючись у сідлах через повільну ходу їхніх коней (пор. рум. діал. huṭuripă ‘коняка’). Словом, Кайндля ввела в оману деяка співзвучність слів huṭan та hoṭoman, гуцул та hoṭ-ul, які етимологічно такі ж різні, як, наприклад, “волошка” (румунка) і “волошка” (польова), “німчик” і “Німчич” тощо.

Українські рецензенти “Гуцулів” та інших праць Р.Ф. Кайндля, загалом високо оцінюючи їх об’єктивність, науковий і технічний рівень, закидали авторові непослідовність у вживанні термінів гуцул, верховинець, руснак, русин. М. Кордуба ркомендував йому називати подолян руснаками, горян - гуцулами і лише “цілу народність” - русинами. Не можна говорити, - слушно писав він, - що гуцули “граничать на захід з верховинцями, бо вони самі теж верховинці”.⁶⁹ Кайндль врахував ці зауваження, проте потрапив згодом під критику В. Гнатюка, який наполягав на тому, що русинів потрібно називати українцями. Він критикував чернівецького дослідника і за те, що той у своїх працях

називав гірську людність гуцулами, а рівнинну - руснаками. Гнатюк пояснював, що “як жителі гір зуться Гуцулами, Лемками, Бойками і т.д., так і жителі рівнин мають свої назви льокальні, як: Подоляни, Покутяни, Полюхи і т.д. (...) А загальна назва для жителів гір - гірняки або верховинці, долів або рівнин - долиняни”.⁷⁰ Словом, українська етнічна й етнографічна термінологія ще не була усталеною, вона зазнавала певних змін, і кожен фахівець пропонував свої варіанти. Р.Ф. Кайндль листувався з цього приводу з НТШ у Львові, намагався пояснити свою позицію і дізнатися думку провідних українських науковців.

Читаючи “Гуцулів”, людина рубежу ХХ і ХХІ ст. дізнається чимало цікавих деталей, які з тих чи інших причин не знайшли відображення в новітній літературі про Гуцульщину. Деякі подробиці можуть викликати здивування чи навіть несприйняття. Адже сучасні стереотипні уявлення про цей край, що склалися під впливом фольклорних фестивалів, художніх кінофільмів, телебачення, надто відрізняються від реальної картини, яка, в свою чергу, суттєво змінилася за сто з лишнім років після виходу “Гуцулів”. Щоденні життя і праця горян наприкінці ХІХ ст. були важкими, власне, такими, як їх описав Кайндль. У багатьох відношеннях Гуцульщина, безумовно, відставала від рівнинної частини Буковини і Галичини, хоча й там життя було не з медом. Дослідник об’єктивно писав як про світлі, так і про темні сторони гуцульського побуту. Недарма М. Кордуба відзначив у рецензії на книгу: “Дуже справедливо зупиняєсь д. К[айндль] над невідрадними відносинами щодо моралі, як в Гуцульщині характерні і яких не зустрінати нікуда инде на Русі”.⁷¹

Рецензент позитивно оцінив те, що “книжка ся прикрашена многими ілюстраціями” і що “до розвідки доданий збірничок пісень і приповідок з перекладом німецьким”. Водночас, він помітив “хибну подекуда транскрипцію слів руських”.⁷² До речі, цей недолік зазначив не тільки М. Кордуба, але й дехто з читачів книги, виправляючи хиби транскрипції просто на її сторінках. У науковій бібліотеці Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича зберігається примірник “Гуцулів” Р.Ф. Кайндля, на титулі якого є відбиток печатки з написом: “НАРОДНА ШКОЛА В СТАНІВЦЯХ ГОРИШНИХ н. Ч. НА БУКОВИНІ * VOLKSSCHULE IN OBERSTANESTIE а. Cz. *”. Нижче стоїть штамп: “КНИГОЗБІР НАР. УЧИТЕЛЯ ІЛАРІЯ КАРБУЛИЦКОГО. Ч. 1425 в III.”. Мабуть, саме І. Карбулицький “пройшовся” тонким чорним пером по мовних висловах у розділі ХVІ. У багатьох місцях він виправив характерне буковинське *e* на *и* (наприклад, дитина - дитина), а також запропонував поліпшений варіант однієї з приказок. У книзі вона звучить

так: “Тич панька у оку, а панько і так сліпий”, причому слово “панько” Кайндль переклав як *das Herrchen*, ‘панок’, ‘малий пан’. Карбулицький подав приказку наступним чином: “Тич Панька у око, а Панько і так сліпий” - “*Stich den Pańko ins Auge, und Pańko ist ohnedies schon blind*”. Мабуть, для більшої ясності він написав ім’я Панько в другій частині приказки по-українськи. Можна припустити, що Карбулицький виправляв Кайндля не задля власного задоволення. Адже книгу із шкільної бібліотеки, напевне, читали учні-українці, і тому вчитель прагнув, аби вони засвоювали правильні вирази, причому літературною українською мовою, а не діалектом, яким вони й так повсякденно розмовляли. В усякому разі, примірник “Гуцулів” з народної школи в Горішніх Станівцях-над-Черемошем (нині Верхні Станівці Кіцманського району Чернівецької області) є наочним свідченням того, що монографія Р.Ф. Кайндля не залежувалась на полицях книгарень, а знаходила практичне застосування як своєрідний народознавчий посібник.

Загалом, “Гуцули” як перша наукова книга про етнографію жителів буковинських Карпат викликала численні схвальні відгуки з боку науковців завдяки її об’єктивності, професійності, неприхованій симпатії автора до Гуцульщини та її жителів. (Прикладом цієї симпатії є визначення Кайндлем відомого різьбяр Юрка Шкрібляка з Яворова як “рідкісного генія”). М. Кордуба писав, що ціна її “для етнографічної науки велика, а для нас тим більша, що таких описів ми ще досі не мали”.⁷³ Високо оцінив цю та інші роботи Кайндля і В. Гнатюк: “На його праці можна покликуватись сміло, будучи певним, що не знайде в них нічого тенденційного ані фальшивого, що, на жаль, у других учених неукраїнської народності аж занадто часто лучалося в їх наукових дослідках над українсько-руським народом”.⁷⁴

Отже, провідні українські фахівці схвально сприйняли книгу Р.Ф. Кайндля, хоча з сучасної точки зору вона може видатися занадто описовою, такою, що не відповідає вимогам академічної науки. При бажанні в ній можна знайти окремі неточності та хибні визначення, на які свого часу не звернули уваги рецензенти. Наприклад, Кайндль назвав головну галузь господарства гуцулів кочовим скотарством, хоча насправді воно було відгінним. Проте увесь зміст і проста манера викладу матеріалу роблять книгу цілком доступною будь-якому читачеві. Власне, праця призначалася насамперед для західної публіки, яка практично нічого не знала про Гуцульщину. Як слушно зазначив М. Мороз, “вона придатна для першого ознайомлення з цим краєм, після її прочитання можна перейти до спеціальних праць”.⁷⁵

М. Кордуба підкреслював, що в особі Р.Ф. Кайндля буковинська

Русь знайшла “ревного і сумлінного етнографа-збирача”, який “опрацював частину території, найменше досі знану, і через се вельми велику учинив прислугу нашій етнографічній науці”. Він висловив сподівання, що д-р Кайндль “не покине раз початого діла і підготує терен до розправ більш загальних, які без попередніх детальних монографій неможливі”.⁷⁶

V. ПІСЛЯ “ГУЦУЛІВ”

Сподівання М. Кордуби значною мірою виправдалися. Незабаром після виходу в світ “Гуцулів” Р.Ф. Кайндль видрукував низку цінних статей про Гуцульщину: “Правда про гуцулів”,⁷⁷ “Звичаєві правничі уявлення руснаків і гуцулів”,⁷⁸ “Погодне чарівництво у русинів і гуцулів”,⁷⁹ “Душа та місце її перебування після смерті у народних віруваннях русинів і гуцулів”⁸⁰ та інші.

У другій половині 90-х років XIX ст. Р.Ф. Кайндль помітно розширив поле своїх досліджень, прагнувши охопити всю Гуцульщину і встановити її межі на заході, тобто на Закарпатті, та північному заході, зокрема, з Бойківщиною. Окрім того, все більше уваги він приділяв вивченню гуцульського будівництва. Вчений щороку здійснював далекі подорожі Карпатами, друкуючи після кожної поїздки нові матеріали в австрійських, німецьких, львівських та чернівецьких часописах. Якщо раніше він писав переважно невеликі, хоча й вельми численні, повідомлення та замітки, то тепер це були великі ґрунтовні статті, які супроводжувалися багатьма світлинами, зробленими самим Кайндлем, який освоїв фотографічне мистецтво. Щоправда, в той час воно вимагало великого труду, бо ж нелегко було возитися з важким апаратом по гірських верхах і долах.

З того часу (1897 р.) збереглось цікаве свідчення сільського інтелігента з буковинської Гуцульщини, який мав нагоду спостерігати, як працює Кайндль-етнограф, як він ставиться до простих людей. На жаль, ці спогади підписані лише ініціалами Є. Л. Вол. Він писав: “Одного прекрасного літнього ранку зайшов на моє подвір’я незнакомий подорожний, з тлумочком в одній і фотографічним апаратом в другій руці. (...) Уявіть собі мою радість, коли незнакомий проговорив своє ім’я і я дізнався, що гість, відвідуючий наші дикі, гірські вертепи, не хто інший, як професор з Чернівців, др. Р. Кайндль, знаний мені з газет автор описів життя і історії Русинів, особливо Гуцулів. Пішла сердечна розмова і не минуло години, як шановний незнакомець став у нас своїм, близьким. “Гуцулів вже знаю кругом, Гуцульщину я вже персіхав і перемандрував вздовж і впоперек (...)”. Відтак Кайндль подарував господареві з десяток відбитків своїх статей про Гуцульщину. До речі, автор цієї

замальовки величав Кайндля професором не лише з почуття поваги, але ще й тому, що 26 травня 1896 р. міністерство освіти та культів призначило його на посаду професора Чернівецької учительської семінарії.⁸¹

Далі Є. Л. Вол. пише: “Незадовго ми оба пішли в село, за нами юрба цікавої сільської дітвори і баб. Ми стали заходити до мужицьких халашів, фотографуючи по дорозі замітні хати і другі будинки. Аби докладно приглянутися упорядженню домашнього і сільськогосподарського життя наших гірських братів, ми зайшли до одного заможнішого господаря, Василя Василевого. Єго самого ми не застали дома - була гаряча пора косирі - але молода газдиня, жвава і смілива молодиця, потрапила дати зовсім задовольючі пояснення на питання прихильного німця, що впрочім висловлювався поправно поруськи, навіть на лад гуцульський. Хата і прочі будинки з їх складовими частинами, піч, запічок, лава, прилавок, домашня посудина, особливо деревляна, господарські знаряди, як віз, плуг, борона, упряж, відтак знаряди до корчування, спосіб виробу овочевої вовни під пряжу на сердаки, волони, виготовлення льняної пряжі і з коноплів і т.д. - се все перегорено найдокладніше.

“Тепер одягніться святочно і дітей ваших принарядіть, а я вас відмалюю і відтак з міста пришлю вам ваш готовий образ”. Газдиня вибігла до комори, душком перебралась і з блискучими з радості очима станула з дітьми перед апаратом. Але професорові захотілося мати образ газдині ще і в її буденнім убранню, при роботі. “А тепер розберіться, беріть в руки веретено і сядьте під кужівку!”. Та тут зайшло непорозуміння. Професор хотів, аби молодиця скинула з себе лиш зверхне святочне плаття, то є узорчату бунду, коралі, а молодиця думала: коли розбиратись, то вже певно цілком, до наготи. “Ну, пане, я й не гадала, що ви такі забавні! Я не з таких...”.⁸²

З 1895 року Р.Ф. Кайндль почав глибоко вивчати матеріальний побут горян, особливо будівництво житла та господарських споруд у Карпатах. Вислідом цих досліджень була велика стаття “Хата і подвір'я у гуцулів”, яка містила 228 чудових світлин і малюнків.⁸³ У ній Кайндль подав детальний опис будинків з різних сіл Путильщини та Верховинщини, починаючи від технічних прийомів спорудження дерев'яних будівель до елементів хатнього начиння, а також розповів про вірування, обряди та звичаї, які супроводжували будівництво на всіх його етапах: від вибору місця і до вселення до готової хати. І. Франко відгукнувся про цю статтю як про “дуже цінну роботу”.⁸⁴

Висвітлення цієї теми вчений продовжив в ілюстрованій статті “У

гуцулів долини Пруту”, присвяченій описам жител, елементів побуту та деяких обрядів з околиць Космача, Яремчі, Дори та Микуличина.⁸⁵

Дещо інший характер мала стаття “Етнографічні походи у Східних Карпатах”, яка складається з чотирьох частин.⁸⁶ У перших двох автор подав надзвичайно хвилюючі картини вкрай нужденного життя закарпатських русинів з-над Ріки і Тиси. (Нагадаємо, що Закарпаття входило тоді до складу Угорщини.) “З очей всіх цих людей проглядали журба і тривога, запалі щоки і бліді обличчя були безсумнівною ознакою того, що ці люди не їдять ситно й у час жнив, коли в Галичині, що зажила такої сумної слави, селянин принаймні не страждає від голоду”.⁸⁷ В. Гнатюк зазначив з цього приводу: “Шкода тільки, що автор не зайнявся докладніше розслідуванням матеріального положення тих людей: в тім напрямі міг він справді відкрити Америку!”⁸⁸

Проте Кайндля цікавила насамперед етнографічна межа між русинами Закарпаття і гуцулами. З цього приводу він зазначав, що по мірі наближення до верхів’їв Тиси місцеві руснаки все більше нагадували гуцулів, а на Білій і Чорній Тисах жодної різниці вже не було. Тим не менш, жителі цих околиць називали себе руснаками, а гуцулами, або сухаками, вони вважали мешканців Жаб’я на Черемоші (нині районцентр Верховина Івано-Франківської області) та інших населених пунктів “за ґраницьов”, тобто в гірській частині Галичини та Буковини.⁸⁹

В останніх двох частинах цієї ж статті Р.Ф. Кайндль описав межу між Гуцульщиною і Бойківщиною. Обстеження поселень у долині галицької Золотої Бистриці (Солотвинської) дозволило йому дійти висновку, що чіткої межі між ними не існує, тому місцевих жителів він назвав гуцуло-бойками.⁹⁰ Відвідавши влітку 1898 р. Ясень, Сливки, Небилів та Перегінське на Лімниці, вчений переконався, що ці поселення належать до східної частини Бойківщини. Кайндль навів цікаві діалоги з людьми в різних селах. Так, у Маняві він запитав чоловіків, що стояли біля церкви: “Ви - гуцули?”. - “Так, ми гуцули”. - “А як називаються люди у Кричці, у Порогах?”. - “То теж гуцули”. - “А у Пасічній?”. - “То вже гірші гуцули, а про нас вони кажуть, що ми є бойки”. Коли Кайндль запитав людей у Ясені, чи вони гуцули, ті відповіли заперечно. “Отож, ви бойки?”. - “Ні, ми руснаки”. Дослідник зазначив, що людність, яку називають бойками, сприймає це як образливе прізвисько і не хоче про неї нічого знати.⁹¹ У цій же статті Кайндль подав порівняльну характеристику бойківських і гуцульських жител та деякі інші матеріали. До публікації додано 74 ілюстрації.

Водночас вчений продовжував друкувати велику кількість

замальовки величав Кайндля професором не лише з почуття поваги, але ще й тому, що 26 травня 1896 р. міністерство освіти та культів призначило його на посаду професора Чернівецької учительської семінарії.⁸¹

Далі Є. Л. Вол. пише: “Незадовго ми оба пішли в село, за нами юрба цікавої сільської дівчорі і баб. Ми стали заходити до мужицьких халашів, фотографуючи по дорозі замітні хати і другі будинки. Аби докладно приглянутися упорядженню домашнього і сільськогосподарського життя наших гірських братів, ми зайшли до одного заможнішого господаря, Василя Василевого. Єго самого ми не застали дома - була гаряча пора косирі - але молода газдиня, жвава і смілива молодиця, потрапила дати зовсім задовольючі пояснення на питання прихильного німця, що впрочім висловлювався поправно поруськи, навіть на лад гуцульський. Хага і прочі будинки з їх складовими частями, піч, запічок, лава, прилавок, домашня посудина, особливо деревляна, господарські знаряди, як віз, плуг, борона, упряж, відтак знаряди до корчування, спосіб виробу овочевої вовни під пряжу на сердаки, волони, виготовлення льняної пряжі і з коноплів і т.д. - се все перегорено найдокладніше.

“Тепер одягніться святочно і дітей ваших принарядіть, а я вас відмалюю і відтак з міста пришлю вам ваш готовий образ”. Газдиня вибігла до комори, душком перебралась і з блискучими з радості очима станула з дитьми перед апаратом. Але професорові захотілося мати образ газдині ще і в її буденнім убранню, при роботі. “А тепер розберіться, беріть в руки веретено і сядьте під кужівку!”. Та тут зайшло непорозуміння. Професор хотів, аби молодиця скинула з себе лиш зверхне святочне плаття, то є узорчату бунду, коралі, а молодиця думала: коли розбиратись, то вже певно цілком, до наготи. “Ну, пане, я й не гадала, що ви такі забавні! Я не з таких...”⁸²

З 1895 року Р.Ф. Кайндль почав глибоко вивчати матеріальний побут горян, особливо будівництво житла та господарських споруд у Карпатах. Вислідом цих досліджень була велика стаття “Хага і подвір’я у гуцулів”, яка містила 228 чудових світлин і малюнків.⁸³ У ній Кайндль подав детальний опис будинків з різних сіл Путильщини та Верховинщини, починаючи від технічних прийомів спорудження дерев’яних будівель до елементів хатнього начиння, а також розповів про вірування, обряди та звичаї, які супроводжували будівництво на всіх його етапах: від вибору місця і до вселення до готової хати. І. Франко відгукнувся про цю статтю як про “дуже цінну роботу”.⁸⁴

Висвітлення цієї теми вчений продовжив в ілюстрованій статті “У

гуцулів долини Пруту”, присвяченій описам жител, елементів побуту та деяких обрядів з околиць Космача, Яремчі, Дори та Микуличина.⁸⁵

Дещо інший характер мала стаття “Етнографічні походи у Східних Карпатах”, яка складається з чотирьох частин.⁸⁶ У перших двох автор подав надзвичайно хвилюючі картини вкрай нужденного життя закарпатських русинів з-над Ріки і Тиси. (Нагадаємо, що Закарпаття входило тоді до складу Угорщини.) “З очей всіх цих людей проглядали журба і тривога, запалі шоки і бліді обличчя були безсумнівною ознакою того, що ці люди не їдять ситно й у час жнив, коли в Галичині, що зажила такої сумної слави, селянин принаймні не страждає від голоду”.⁸⁷ В. Гнатюк зазначив з цього приводу: “Шкода тільки, що автор не зайнявся докладніше розслідуванням матеріального положення тих людей: в тім напрямі міг він справді відкрити Америку!”.⁸⁸

Проте Кайндля цікавила насамперед етнографічна межа між русинами Закарпаття і гуцулами. З цього приводу він зазначав, що по мірі наближення до верхів’їв Тиси місцеві руснаки все більше нагадували гуцулів, а на Білій і Чорній Тисах жодної різниці вже не було. Тим менш, жителі цих околиць називали себе руснаками, а гуцулами, або сухаками, вони вважали мешканців Жаб’я на Черемоші (нині райцентр Верховина Івано-Франківської області) та інших населених пунктів “за границьов”, тобто в гірській частині Галичини та Буковини.⁸⁹

В останніх двох частинах цієї ж статті Р.Ф. Кайндль описав межу між Гуцульщиною і Бойківщиною. Обстеження поселень у долині галицької Золотої Бистриці (Солотвинської) дозволило йому дійти висновку, що чіткої межі між ними не існує, тому місцевих жителів він назвав гуцуло-бойками.⁹⁰ Відвідавши влітку 1898 р. Ясень, Сливки, Небилів та Перегінське на Лімниці, вчений переконався, що ці поселення належать до східної частини Бойківщини. Кайндль навіть цікаві діалоги з людьми в різних селах. Так, у Маняві він запитав чоловіків, що стояли біля церкви: “Ви - гуцули?”. - “Так, ми гуцули”. - “А як називаються люди у Кричці, у Порогах?”. - “То теж гуцули”. - “А у Пасічній?”. - “То вже гірші гуцули, а про нас вони кажуть, що ми є бойки”. Коли Кайндль запитав людей у Ясені, чи вони гуцули, ті відповіли заперечно. “Отож, ви бойки?”. - “Ні, ми руснаки”. Дослідник зазначив, що людність, яку називають бойками, сприймає це як образливе прізвисько і не хоче про неї нічого знати.⁹¹ У цій же статті Кайндль подав порівняльну характеристику бойківських і гуцульських жител та деякі інші матеріали. До публікації додано 74 ілюстрації.

Водночас вчений продовжував друкувати велику кількість

повідомлень про етнографію, міфологію та фольклор гуцулів у різних австрійських і німецьких народознавчих журналах та газетах. З їхньої тематики можна побачити, що Кайндль уважно прислуховувався до критичних зауважень українських науковців, опублікувавши, зокрема, серію статей про полювання та рибальство у гуцулів і пов'язані з цим повір'я.

Про великий інтерес українців до праць дослідника свідчать також переклади деяких його статей, видрукуваних у газеті "Буковина". Серед них потрібно згадати його статтю "Пророк тверезості, картина з життя гуцулів", перекладену й опубліковану Осипом Маковеем з його післямовою.⁹² Вона присвячена початкам боротьби гуцулів з пияцтвом. Іларіон Федорович переклав статтю "Жид Зельман". Її оригінальні варіанти Кайндль друкував ще 1889 і 1893 рр.⁹³ У ній вчений документально доводив історичність особи дрогобицького єврея Зельмана Вольфовича, який фігурував в українських піснях та гагілках як узагальнений образ жорстокого лихваря.⁹⁴ Пізніше "Буковина" видрукувала низку уривків із статті Р.Ф. Кайндля "Етнографічні походи в Східних Карпатах", де він описав жадливе становище закарпатських українців.⁹⁵

Зацікавлення працями вченого в самих Карпатах засвідчив вже згадуваний Є. Л. Вол., який перерахував близько двох десятків прочитаних ним книг і статей Р.Ф. Кайндля з етнографії Гуцульщини та Бойківщини, історії та краєзнавства Буковини. Автор також зазначив: "Накінець познакомлює Кайндль образований світ з трудами наших рідних етнографів, проф. Михайла Грушевського, д-ра Івана Франка, Колесси, Гнатюка, В. Охримовича і Шухевича в великій статті "Globus-a" під заголовком "Bericht über neue antropologische und volkskundliche Arbeiten in Galizien" (вийшла 1900 року. - О.М.).

Одним словом, проф. Кайндль дуже прислужився щодо пізнання нашої вітчизни. Правда, ми повинні були самі давно се зробити, та як не одно, то інше зіпхнули на других, аби самим блавучити, і сей загін етнографічний лишили облогом, аж не прийшов прихильний німець Кайндль, щоби его зорати, нам на пожиток".⁹⁶

Наприкінці XIX ст. Р.Ф. Кайндль став одним з провідних знавців етнографії та фольклору Гуцульщини. Про свої дослідження він писав: "В моїх походах я пізнав більшість сіл в області, якою я мандрував, відвідав і зафотографував безліч будинків, замалював сотні ужиткових речей; я сидів біля вівчарської ватри з гуцулами і їв з ними; я проводив з ними Різдвяну ніч біля церкви і носив Спасителя, що встав із гробу, в урочистій процесії навкруг засніженого храму; я сумував з ними над

могилою, але й танцював шаленого аркана на весіллі. Коротше, я мав досить обставин, щоб пізнати людей та їхні звичаї і проникнути в їхні таємниці, наскільки це взагалі можливо чужинцеві”.⁹⁷

Справді, Р.Ф. Кайндль самовіддано трудився на ниві гуцульської етнографії, яка, по суті, була лише його науковим хобі. Адже “хліб свій щоденний” він заробляв викладанням загальноавстрійської історії, включаючи й історію Буковини, що вважалась тоді частиною першої. Вчений проводив дослідження і в цьому напрямку, написавшу низку важливих і цікавих праць, які мали відношення і до буковинської Гуцульщини. Зокрема, 1899 року у віденському журналі “Архів австрійської історії” було видрукувано велику працю Р.Ф. Кайндля “Підданство на Буковині. З історії селянського стану та його визволення”. Незабаром вона вийшла окремою книгою обсягом 164 сторінки.⁹⁸ Автор висвітлив у ній період з 1342 по 1870 рік, вперше прослідкувавши історію буковинського селянства за більш ніж 500 років. Певну увагу Кайндль приділив також особливостям становища селян-гуцулів, які ніколи не були кріпаками і не відробляли панщини. Щоправда, І. Лучицький закидав йому побіжність в описі подій 1848-1849 рр., але київський професор, вочевидь, не знав, що майже одночасно з названою вийшла друком інша робота Р.Ф. Кайндля під назвою “Буковина в 1848 і 1849 роках”.⁹⁹

Іван Франко писав про неї: “Для нас деякі розділи праці проф. Кайндля мають особливий інтерес, подаючи інтересні епізоди з нашого народного руху в тих часах”. Рецензент особливо відмітив як “найширший і найважнійший для нас п’ятий розділ (...) - про Лукіяна Кобилицю”. Франко, який і сам досліджував цю тему, зазначив, що Кобилиця “зробив між Гуцулами русько-кімпольонгського (Довгопільського. - О.М.) округу рухавку на тлі аграрнім, якою нагнав не мало страху дідичам Румунам”. Саме останні підняли крик, ніби “Гуцули грабують, мордують і хочуть ввійти в порозуміння зі збунтованими Мадярами”. Кайндль на основі автентичних свідочств “збиває сю легенду, якій давав віру прим[іром] І. Федькович, що в своїй поемці про Кобилицю змалював сього депутата союзником Угрів (“Угри волю добувають, добудуть і нашу”)”. Франко погоджується з Кайндлем у тому, що “хоча угорські повстанці зимою 1848-49 р. три рази впадали на Буковину, а один раз просто навіть в околицю Селетина, обхоплену нібито “бунтом”, то про те не було випадку, щоб Гуцули надавали їм поміч, тай із свого боку повстанці поводитись з Гуцулами як з ворогами, розбивали їх хати, забирали худобу і т.і.”. Торкаючись питання про суд над Кобилицею, Франко зазначив, що його “засуджено - на місяць в’язниці, найкрасший доказ безпідставності

криків про його мадярофільство та державну зраду”. Наприкінці рецензії він пообіцяв детальніше опрацювати “сеї інтересний епізод, і при тім опремося, крім матеріалів, визисканих проф. Кайндлем, на деяких рукописних, не приступних йому”.¹⁰⁰ Як відомо, І.Франко невдовзі написав прекрасну роботу про Лук’яна Кобилицю, у якій неодноразово посилався й на працю чернівецького історика.

Отже, чернівецький науковець багатьма своїми роботами об’єктивно збагачував й українську науку, а не тільки австрійську. Вітчизняні науковці сприймали навіть невеликі його повідомлення з незмінним інтересом, часом піддавали їх дружній критиці, але нерідко виражали вдячність Кайндлю за публікації, які, як писав В. Гнатюк, “приносять честь йому, а з нами познайомлюють Захід”.

VI. ЗМІНА ВІХ

Завдяки надзвичайному працелюбству та дивовижній науковій продуктивності Р.Ф. Кайндль став на початку ХХ ст. найавторитетнішим істориком, етнографом, краєзнавцем та археологом Буковини. Це сприяло його просуванню по службовій драбині: на початку березня 1901 року 34-літній “др. Раймунд Кайндль, звісний зі своїх численних етнографічних праць про буковинських Русинів, зістав надзвичайним професором австрійської історії при Чернівецькому університеті”.¹⁰¹ На початку 1902 року міністр освіти Австрії призначив його “членом іспитової комісії для учителів гімназій і реальних шкіл, яко фахового екзамінатора для загальної і австрійської історії”.¹⁰² 26 серпня 1904 року цісарським указом Кайндля призначено на посаду звичайного професора.¹⁰³ Його ім’я посідало високий авторитет у фахових колах від Києва до Мюнхена і від Бухареста до Гамбурга. Українські науковці та журналісти на Буковині і в Галичині ставилися до нього прихильно, навіть шанобливо. Незважаючи на це все, Кайндль почав втрачати колишній інтерес до Гуцульщини, хоча й продовжував писати про неї. Очевидно, ця зміна сталася поступово під впливом кількох причин.

Згідно з деякими даними, сильне враження на нього справила поява “Гуцульщини” В. Шухевича. Кайндль, хоч і відгукнувся на неї доброзичливою рецензією,¹⁰⁴ проте інтуїтивно мусив відчутти, що він не зможе перевершити львівського вченого. Справді, до 1899 року Кайндль тримав своєрідне лідерство в етнографії гуцулів, та вже після виходу перших томів “Гуцульщини” він втратив свою першість. Це відзначили й сучасники, зокрема, Федір Вовк, який слушно писав про працю Шухевича, що вона, “безперечно, найкраща і з наукового і артистичного погляду і з усього, що було досі надруковано про

Гуцулів, не виключаючи і Кайндля”.¹⁰⁵

По-друге, чернівецького професора серйозно зацікавили теоретико-методологічні проблеми народознавства, які він почав розробляти на монографічному рівні. 1903 року вийшла його праця “Народознавство”, яка означала новий етап наукової діяльності вченого.¹⁰⁶ В подальшому він неодноразово виступав із статтями на цю тему, а також запровадив курс народознавства в Чернівецькому університеті.

По-третє, посада професора австрійської історії додала Кайндлеві нових турбот. Адже цей лекційний курс був обов’язковим для всіх факультетів і відділів університету, що певною мірою обмежувало часові можливості вченого. Він все більше зосереджувався на вивченні історії і культури німецьких колоністів Карпатського регіону, видавши протягом 1906-1911 рр. обширну тритомну працю.¹⁰⁷ Крім того, він друкував велику кількість статей і заміток на цю ж тему. Українські науковці відгукувалися на них переважно нейтральними рецензіями. Зокрема, 1910 року І. Франко, розкривши коротенько зміст однієї замітки Кайндля, подав власний досить об’ємний і цікавий матеріал про поширення масонства серед австрійських чиновників Галичини і Буковини у 80-х роках XVIII ст.¹⁰⁸ Якщо ж оцінювати праці Р.Ф. Кайндля цього часу, то потрібно погодитись із слухною думкою сучасного народознавця з ФРН В. Оберкроне, що Кайндль “був історіописцем німецького народу, а не німецької держави, як переважна більшість німецьких істориків”.¹⁰⁹

Протягом 1907 і половини 1908 року Кайндль вже зрілий і досвідчений вчений доволі швидко написав фундаментальну “Історію Чернівців від найдавніших часів до сьогодні”. Виконана на замовлення Чернівецької міської ради, книга була приурочена до 500-літнього ювілею першої документальної згадки про місто, який виповнювався 8 жовтня 1908 р. Працю високо оцінили сучасники, в тому числі М. Кордуба, який писав про неї: “Історична література про наш край ще взагалі дуже убога, та велика частина сего, що досі про се написано, вийшла з-під пера сего ученого. Про історію Чернівців се взагалі перша і одинока праця, і вже через се саме заслуга автора велика і неоспорима”.¹¹⁰ Слова Кордуби виявилися пророчими: монографія Кайндля, на жаль, так і залишилась до сьогодні “одинокую працею” про столицю Буковини.

У 1910-1913 роках Р.Ф. Кайндль досяг академічної вершини, коли його обрали спочатку деканом філософського факультету, а відтак ректором Alma mater Francisco-Josephina.¹¹¹ Та з вибухом Першої світової війни вчений мусив залишити рідне місто, як згодом виявилось, назавжди. Кайндль - один із лідерів карпатських німців і прихильник українства, - був би неминуче інтернований російськими військовими властями, коли

б залишився у Чернівцях. Після війни повернення до рідного університету стало неможливим, тому що Буковину анексувала Румунія, всі навчальні заклади були румунізовані, викладання австрійської історії в них припинилось. Окрім того, таких українофілів, як Кайндль, румунський університет у Чернівцях не потребував.

З 1915 до 1930 року Р.Ф.Кайндль працював професором Грацького університету в Австрії. За ці роки з-під його пера вийшло чимало праць з історії різних країн і народів. Незадовго до смерті вчений написав ґрунтовний нарис про німецькомовне письменство Буковини для фундаментальної “Історії німецько-австрійської літератури”, в якому приділив належну увагу творчості Ю.Федьковича. Кайндль підкреслив самотність і оригінальність німецькомовної спадщини буковинського Соловія.¹¹²

Помер Р.Ф. Кайндль від серцевого нападу 14 березня 1930 р. у Вальтендорфі під Грацом, де й був похований. Завдяки своїм працям, а він написав лише з буковинської тематики 308 книг і статей, вчений ще за життя став знаменитістю, обирався дійсним і почесним членом численних наукових інституцій, у тому числі НТШ у Львові.

У Чернівцях, завдяки заходам міської влади та обласного товариства охорони пам’яток історії і культури, 9 жовтня 1994 року на стіні родинного будинку Кайндлів по вул. Т. Шевченка було відкрито пам’ятну меморіальну дошку на честь видатного вченого. Його ім’я засяло золотом і на мармуровій стелі, встановленій на початку жовтня 1995 року з нагоди 120-річчя Чернівецького університету у вестибюлі його головного корпусу. На ній вміщено прізвища всіх ректорів вузу. Професор Р.Ф. Кайндль займав цю посаду в 1912-1913 роках. Отже, в наш час ім’я видатного вченого навіки закарбувалось на скрижальях історії Чернівців.

Нині, в 70-ті роковини смерті Р.Ф. Кайндля, завдяки видавництву “Молодий буковинець” повертається майже з небуття одна з кращих книг чернівецького вченого, присвячена “таємничому маленькому народові вершників-гуцулів”, який він полюбив у дитинстві, слухаючи казки старенької гуцулки, що сама була втіленням казки. Це шире почуття й спонукало ще молодого вченого написати “Гуцулів” та десятки інших праць про українських жителів Карпат. Р.Ф. Кайндль зберіг цю приязнь і на чужині, звідки писав до Львова з нагоди ювілею НТШ 1923 року, що хоч заступав передусім інтереси німців, то все стояв на становищі мирної співпраці всіх народів і “мав серце для них, - особливо для українців”...¹¹³

ПРИМІТКИ:

- ¹ Детальніше див.: Doroschenko D. Die Ukraine und Deutschland. Neun Jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehungen. - München, 1994. - S.248-249, 252-257.
- ² Глуговський А.М. Кайндль Раймунд Фрідріх // Радянська енциклопедія історії України. - К., 1970. - Т.2. - С.292; Кайндль Раймунд Фрідріх // Українська радянська енциклопедія. - Вид. 2-е. - К., 1979. - Т.4. - С.509.
- ³ Гуць Г.Є. Юрій Федькович і західноєвропейська література. - К., 1985. - С.126.
- ⁴ Там само. - С.135.
- ⁵ Мороз М.О. Кайндль Раймунд Фрідріх // Українська літературна енциклопедія. - К., 1990. - Т.2. - С.375-376.
- ⁶ Див.: Ботушанський В.М., Сайко М.М. Німецька сільськогосподарська колонізація на Буковині (кінць XVIII - поч. XIX ст.) // З історичного минулого Буковини: 36. наук. статей. - Чернівці, 1996. - С.50-52.
- ⁷ Мороз М. Етнографічна діяльність Раймунда Кайндля // Записки НТШ. - Львів, 1991. - Т.223. - С.197-205.
- ⁸ Джурук Т., Масан О. Р.Ф. Кайндль - дослідник етнографії Гуцульщини // Національні та соціальні процеси в Україні: Матеріали II-ї Всеукр. наук.-практ. конференції молодих науковців. - Чернівці, 1997. - С.68-71; Троян С. Р.Ф. Кайндль і консолідація німецьтва у Карпатському регіоні // Буковина - мій рідний край: Матеріали II-ої іст.-краєзн. конф. молодих дослідників, студентів та науковців. - Чернівці, 1997. - С.60-63; Масан О. Літописець Чернівців // Масан О., Чеховський І. Чернівці: 1408-1998: Нариси з історії міста. - Чернівці, 1998. - С.134-137; Фрунчак С., Фантух А. З археологічної спадщини Раймунда Фрідріха Кайндля / / Постаті української археології: Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, вип.7. - Львів, 1998. - С.90-91.
- ⁹ Чернівський університет. 1875-1995: Сторінки історії / Відп. ред. В.М. Ботушанський. - Чернівці, 1995. - С.37-38, 53-54; Вовчак А. Українське народознавство на сторінках журналу "Am Ur-Quell" (1890-1896 pp.) // Народознавчі Зошити. - Львів, 1998. - Зошит 2 (20). - С.189, 192-195; Кожоляно І. Етнографія Буковини. - Чернівці, 1999. - Т.1. - С.18, 21, 24.
- ¹⁰ Doroschenko D. Op. cit. - S.248.
- ¹¹ Буковина - її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. - Париж-Філадельфія-Дітройт, 1956. - С.10.
- ¹² Там само. - С.64.
- ¹³ Там само. - С.124.
- ¹⁴ Див.: Kaindl R.F. Die Polen // Bukowina in Wort und Bild. - Wien, [1899]. - S.306-314; Biedrzycki E. Historia Polaków na Bukowinie. - Warszawa-Kraków, 1973. - S.10.
- ¹⁵ Ibid. - S.41. - Przym.6.
- ¹⁷ Див.: Rein K. 20 Jahre Raimund-Friedrich-Kaindl-Gesellschaft // Kaindl-Archiv. - Augsburg, 1995. - H.21/13 N.F. - S.1-2.
- ¹⁸ Blase A. Raimund Friedrich Kaindl (1866-1930). Leben und Werk. - Wiesbaden, 1962.
- ¹⁹ Klein A.A. Raimund Friedrich Kaindl (1866-1966) // Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. - Graz, 1966. - Jg.57. - S.141-173; ciud. Leben und Werk Raimund Friedrich Kaindls // Alma mater Francisco Josephina: Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875 / Hrsg. von R. Wagner. - München, 1975. - S.293-307.
- ²⁰ Klein A.A. Raimund Friedrich Kaindl. Leben und Werk (1866-1930) // Raimund Friedrich Kaindl 1866-1930: Kulturhistorische Ausstellung. Johannicum, Graz. - Graz, 1966. - S.7-12.
- ²¹ Mais A. Das Verhältnis Raimund Friedrich Kaindls zur Volkskunde // Ibid. - S.13-18.
- ²² Rein K. Op. cit. - S.2-5.
- ²³ Wagner R. Raimund Friedrich Kaindl - der Karpathendeutsche // Kaindl-Archiv. - Augsburg, 1992. - H.9/1 N.F. - S.3-10.
- ²⁴ Поп.: Kaindl Raimund Friedrich // Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950. -

Graz-Köln, 1965. - S.177.

²⁵ Eberhart H. Zwischen Volkskunde und Geschichte. Ein Beitrag zur Rezeption der Werke R.F. Kaindls. (Рукопис доповіді, виголошеної професором Грацького університету Г. Ебергардом 17 травня 1998 р. на конференції "Буковина - мій рідний край" у Чернівцях).

²⁶ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen / Hrsg. von S.Steinberg. - Leipzig, 1924. - Bd.1. - S.172-173.

²⁷ Ibid. - S.173.

²⁸ Див.: Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині. - Вашківці, 1905. - С.76. - Прим.3.

²⁹ Раймунд Фрідріх Кайндль // Записки НТШ. - Львів, 1931. - Т.151. - С.236.

³⁰ Див.: Kaindl R.F. Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. - Czernowitz, 1908. - S.194.

³¹ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart. - S.175-176.

³² Галіп Т. З моїх споминів // Буковинський журнал. - Чернівці, 1994. - Ч.1-2. - С.155.

³³ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart. - S.176.

³⁴ Галіп Т. Вказ. праця. - С.156.

³⁵ Klein A.A. Raimund Friedrich Kaindl (1866-1966). - S.150.

³⁶ Величко О.И. Проблемы веротерпимости в общественно-политической жизни Австро-Венгрии // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. - М., 1997. - С.123.

³⁷ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart. - S.189-191.

³⁸ Rein K. Die Germanistik an der Universität zu Czernowitz // Alma mater Francisco Josephina. - S.163.

³⁹ Kaindl R.F. Franz Adolf Wickenhauser 1809-1891. Gedächtnisblatt zu seinem dritten Todesjahre. - Czernowitz, 1894. - S.5.

⁴⁰ Nibio A. Zum Tode R.F. Kaindls // Archiv des Deutschen Kulturvereines in der Bukowina. - Radautz, 1931. - H.1. - S.3.

⁴¹ Kaindl R.F. Zur Geschichte der Stadt Czernowitz und ihrer Umgegend. - Czernowitz, 1888.

⁴² Kaindl R.F. Geschichte der Bukowina. - Czernowitz, 1888-1893. - Absch.1-3.

⁴³ Лучицкий И. Крестьяне и крестьянская реформа в восточной Австрии // Киевская старина. - 1901. - Т.72. - Март. - С.318.

⁴⁴ Kaindl R.F., Manastyrski A. Die Ruthenen in der Bukowina. - Czernowitz, 1889-1890. - Th.1-2.

⁴⁵ Попович О. Відродження Буковини // Буковинський журнал. - Чернівці, 1992. - Ч.2-3. - С.170.

⁴⁶ Русанова И.П., Тимошук Б.А. Кодын - славянские поселения V-VIII вв. н. э. на р. Прут. - М., 1984. - С.22, 28.

⁴⁷ Буковина. - 1889. - 21 груд. - С.7.

⁴⁸ Буковина. - 1890. - 2 серп. - С.5.

⁴⁹ Див.: Kaindl R.F. Die Anthropologische Gesellschaft in Wien in ihrem Verhältnisse zur Bukowina // Bukowiner Rundschau. - 1894. - 6. Jänner. - S.4; eiusd. Die Huzulen. - Wien, 1894. - S.III.

⁵⁰ Буковина. - 1891. - 1 серп. - С.5.

⁵¹ Kaindl Raimund Friedrich // Norst A. Alma mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigen Bestande. - Czernowitz, 1900. - S.61.

⁵² Чернівцький літературно-меморіальний музей О. Кобилянської. - Ф.3119: Дневник Кобилянського Володимира. - 1892. - 27/ 15. Червень.

⁵³ Bukowiner Post. - 1893. - 14. Nov. - S.4.

⁵⁴ Klein A.A. Leben und Werk. - S.294.

⁵⁵ Kaindl R.F. Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich: Habilitationsvortrag, gehalten an der philosophischen Facultät der k.k. Franz-Josefs-Universität in Czernowitz am 15. Juli 1893. - Czernowitz, 1894.

⁵⁶ Мороз М. Вказ. праця. - С.201.

- ⁵⁷ Мороз М. Вказ. праця. - С.197.
- ⁵⁸ Кордуба М. Розвідки д-ра Р. Кайндля з етнографії руської // Записки НТШ. - Львів, 1896. - Т.11. - Кн.3. - С.2.
- ⁵⁹ Шухвич В. Гуцульщина / Респ. вид. 1899 р. Перед. Слово Д. Ватаманюка. Вступ. Стаття П. Арсєнича. - Верховина, 1997. - С.25.
- ⁶⁰ Федькович Ю. Постичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи. - К., 1985. - С.216.
- ⁶¹ Там само. - С.344.
- ⁶² Kaendl R.F. Die Huzulen sind Skythen: Ein Beitrag zur Heimatkunde. - Czernowitz, 1887.
- ⁶³ Арсєнич П.І. Історіографія етнографічного дослідження Гуцульщини // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. - К., 1987. - С.13.
- ⁶⁴ Худаш М.Л. Основні особливості гуцульського говору // Там само. - С.56. - Прим.4.
- ⁶⁵ Мороз М. Вказ. праця. - С.202-203.
- ⁶⁶ Див.: Худаш М.Л. Походження назви гуцули // Гуцульщина. - С.46.
- ⁶⁷ Шухвич В. Вказ. праця. - С.52.
- ⁶⁸ Худаш М.Л. Походження назви гуцули. - С.48-51.
- ⁶⁹ Кордуба М. Вказ. праця. - С.3, 9.
- ⁷⁰ Гнатюк В. [Огляд праць Р.Ф. Кайндля] // Записки НТШ. - Львів, 1902. - Т.48. - Кн.4. - С.40.
- ⁷¹ Кордуба М. Вказ. праця. - С.9.
- ⁷² Там само.
- ⁷³ Там само.
- ⁷⁴ Гнатюк В. Рецензія // Записки НТШ. - 1898. - Т.21. - Кн.1. - Бібл. - С.30.
- ⁷⁵ Мороз М. Вказ. праця. - С.201.
- ⁷⁶ Кордуба М. Вказ. праця. - С.10.
- ⁷⁷ Kaendl R.F. Die Wahrheit über die Huzulen // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. - 1894. - Bd.37. - S.272-276.
- ⁷⁸ Kaendl R.F. Die Volksthümliche Rechtsanschauungen der Rusnaken und Huzulen // Globus. - Braunschweig, 1894. - Bd.66. - Nr.17. - S.270-275.
- ⁷⁹ Kaendl R.F. Die Wetterzauberei bei den Ruthenen und Huzulen // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. - 1894. - Bd.37. - S.624-642.
- ⁸⁰ Kaendl R.F. Die Seele und ihre Aufenthaltsort nach dem Tode im Volksglauben der Ruthenen und Huzulen // Globus. - Braunschweig, 1895. - Bd.67. - Nr.23. - S.79-86.
- ⁸¹ XXXII. Jahres-Bericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz / Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1895/96 von C. Mandyczewski, Direktor. - Czernowitz, 1896. - S.46; Карбулицький І. Вказ. праця. - С.87.
- ⁸² Вол. Є.Л. Німець-приятель // Православний календар "Руської Бесіди" на рік 1902. - Річник 29. - Чернівці, 1901. - С. 105-106.
- ⁸³ Kaendl R.F. Haus und Hof bei den Huzulen: Ein Beitrag zur Hausforschung in Österreich // Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. - 1896. - Bd.26. - S.148-185.
- ⁸⁴ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. - К., 1982. - Т.36. - С.75. - Прим.1.
- ⁸⁵ Kaendl R.F. Bei den Huzulen im Pruththal: Ein Beitrag zur Hausforschung in Österreich // Ibid. - 1897. - Bd.27. - S.210-223.
- ⁸⁶ Kaendl R.F. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen: Beiträge zur Hausbauforschung in Österreich // Ibid. - 1898. - Bd.28. - S.223-249.
- ⁸⁷ Ibid. - S.227.
- ⁸⁸ Гнатюк В. [Огляд праць Р.Ф. Кайндля] // Записки НТШ. - Львів, 1901. - Т.41. - Кн.3. - С.40.
- ⁸⁹ Kaendl R.F. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen. - S.232.
- ⁹⁰ Ibid. - S.237-238.
- ⁹¹ Ibid. - S.240-241.
- ⁹² Кайндль Р.Ф. Пророк тверезості // Неділя. Ілюстрований додаток "Буковини". - 1895.

Graz-Köln, 1965. - S.177.

²⁵ Eberhart H. Zwischen Volkskunde und Geschichte. Ein Beitrag zur Rezeption der Werke R.F. Kaindls. (Рукопис доповіді, виголошеної професором Грацького університету Г. Ебергардом 17 травня 1998 р. на конференції "Буковина - мій рідний край" у Чернівцях).

²⁶ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen / Hrsg. von S.Steinberg. - Leipzig, 1924. - Bd.1. - S.172-173.

²⁷ Ibid. - S.173.

²⁸ Див.: Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині. - Вашківці, 1905. - С.76. - Прим.3.

²⁹ Раймунд Фрідріх Кайндль // Записки НТШ. - Львів, 1931. - Т.151. - С.236.

³⁰ Див.: Kaindl R.F. Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. - Czernowitz, 1908. - S.194.

³¹ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart. - S.175-176.

³² Галіп Т. З моїх споминів // Буковинський журнал. - Чернівці, 1994. - Ч.1-2. - С.155.

³³ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart. - S.176.

³⁴ Галіп Т. Вказ. праця. - С.156.

³⁵ Klein A.A. Raimund Friedrich Kaindl (1866-1966). - S.150.

³⁶ Величко О.И. Проблемы веротерпимости в общественно-политической жизни Австро-Венгрии // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. - М., 1997. - С.123.

³⁷ Raimund Friedrich Kaindl // Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart. - S.189-191.

³⁸ Rein K. Die Germanistik an der Universität zu Czernowitz // Alma mater Francisco Josephina. - S.163.

³⁹ Kaindl R.F. Franz Adolf Wickenhauser 1809-1891. Gedächtnisblatt zu seinem dritten Todesjahre. - Czernowitz, 1894. - S.5.

⁴⁰ Nibio A. Zum Tode R.F. Kaindls // Archiv des Deutschen Kulturvereines in der Bukowina. - Radautz, 1931. - H.1. - S.3.

⁴¹ Kaindl R.F. Zur Geschichte der Stadt Czernowitz und ihrer Umgegend. - Czernowitz, 1888.

⁴² Kaindl R.F. Geschichte der Bukowina. - Czernowitz, 1888-1893. - Absch.1-3.

⁴³ Лучицкий И. Крестьяне и крестьянская реформа в восточной Австрии // Киевская старина. - 1901. - Т.72. - Март. - С.318.

⁴⁴ Kaindl R.F., Manastyrski A. Die Ruthenen in der Bukowina. - Czernowitz, 1889-1890. - Th.1-2.

⁴⁵ Попович О. Відродження Буковини // Буковинський журнал. - Чернівці, 1992. - Ч.2-3. - С.170.

⁴⁶ Русанова И.П., Тимошук Б.А. Кодын - славянские поселения V-VIII вв. н. э. на р. Прут. - М., 1984. - С.22, 28.

⁴⁷ Буковина. - 1889. - 21 груд. - С.7.

⁴⁸ Буковина. - 1890. - 2 септ. - С.5.

⁴⁹ Див.: Kaindl R.F. Die Anthropologische Gesellschaft in Wien in ihrem Verhältnisse zur Bukowina // Bukowiner Rundschau. - 1894. - 6. Jänner. - S.4; ciud. Die Huzulen. - Wien, 1894. - S.III.

⁵⁰ Буковина. - 1891. - 1 септ. - С.5.

⁵¹ Kaindl Raimund Friedrich // Norst A. Alma mater Francisco-Josephina. Festschrift zu deren 25-jährigen Bestande. - Czernowitz, 1900. - S.61.

⁵² Чернівцький літературно-меморіальний музей О. Кобилянської. - Ф.3119: Дневник Кобилянського Володимира. - 1892. - 27/ 15. Червень.

⁵³ Bukowiner Post. - 1893. - 14. Nov. - S.4.

⁵⁴ Klein A.A. Leben und Werk. - S.294.

⁵⁵ Kaindl R.F. Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich: Habilitationsvortrag, gehalten an der philosophischen Facultät der k.k. Franz-Josefs-Universität in Czernowitz am 15. Juli 1893. - Czernowitz, 1894.

⁵⁶ Мороз М. Вказ. праця. - С.201.

- ⁵⁷ Мороз М. Вказ. праця. - С.197.
- ⁵⁸ Кордуба М. Розвідки д-ра Р. Кайндля з етнографії руської // Записки НТШ. - Львів, 1896. - Т.11. - Кн.3. - С.2.
- ⁵⁹ Шухевич В. Гуцульщина / Репр. вид. 1899 р. Перед. Слово Д. Ватаманюка. Вступ. Стаття П. Арсєнича. - Верховина, 1997. - С.25.
- ⁶⁰ Федькович Ю. Постичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи. - К., 1985. - С.216.
- ⁶¹ Там само. - С.344.
- ⁶² Kaendl R.F. Die Huzulen sind Skythen: Ein Beitrag zur Heimatkunde. - Czernowitz, 1887.
- ⁶³ Арсєнич П.І. Історіографія етнографічного дослідження Гуцульщини // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. - К., 1987. - С.13.
- ⁶⁴ Худаш М.Л. Основні особливості гуцульського говору // Там само. - С.56. - Прим.4.
- ⁶⁵ Мороз М. Вказ. праця. - С.202-203.
- ⁶⁶ Див.: Худаш М.Л. Походження назви гуцули // Гуцульщина. - С.46.
- ⁶⁷ Шухевич В. Вказ. праця. - С.52.
- ⁶⁸ Худаш М.Л. Походження назви гуцули. - С.48-51.
- ⁶⁹ Кордуба М. Вказ. праця. - С.3, 9.
- ⁷⁰ Гнатюк В. [Огляд праць Р.Ф. Кайндля] // Записки НТШ. - Львів, 1902. - Т.48. - Кн.4. - С.40.
- ⁷¹ Кордуба М. Вказ. праця. - С.9.
- ⁷² Там само.
- ⁷³ Там само.
- ⁷⁴ Гнатюк В. Рецензія // Записки НТШ. - 1898. - Т.21. - Кн.1. - Бібл. - С.30.
- ⁷⁵ Мороз М. Вказ. праця. - С.201.
- ⁷⁶ Кордуба М. Вказ. праця. - С.10.
- ⁷⁷ Kaendl R.F. Die Wahrheit über die Huzulen // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. - 1894. - Bd.37. - S.272-276.
- ⁷⁸ Kaendl R.F. Die Volksthümliche Rechtsanschauungen der Rusnaken und Huzulen // Globus. - Braunschweig, 1894. - Bd.66. - Nr.17. - S.270-275.
- ⁷⁹ Kaendl R.F. Die Wetterzauberei bei den Ruthenen und Huzulen // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. - 1894. - Bd.37. - S.624-642.
- ⁸⁰ Kaendl R.F. Die Seele und ihre Aufenthaltsort nach dem Tode im Volksglauben der Ruthenen und Huzulen // Globus. - Braunschweig, 1895. - Bd.67. - Nr.23. - S.79-86.
- ⁸¹ XXXII. Jahres-Bericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz / Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1895/96 von C. Mandyczewski, Direktor. - Czernowitz, 1896. - S.46; Карбулицький І. Вказ. праця. - С.87.
- ⁸² Вол. Є.Л. Німець-приятель // Православний календар "Руської Бесіди" на рік 1902. - Річник 29. - Чернівці, 1901. - С. 105-106.
- ⁸³ Kaendl R.F. Haus und Hof bei den Huzulen: Ein Beitrag zur Hausforschung in Österreich // Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. - 1896. - Bd.26. - S.148-185.
- ⁸⁴ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. - К., 1982. - Т.36. - С.75. - Прим.1.
- ⁸⁵ Kaendl R.F. Bei den Huzulen im Pruththal: Ein Beitrag zur Hausforschung in Österreich // Ibid. - 1897. - Bd.27. - S.210-223.
- ⁸⁶ Kaendl R.F. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen: Beiträge zur Hausbauforschung in Österreich // Ibid. - 1898. - Bd.28. - S.223-249.
- ⁸⁷ Ibid. - S.227.
- ⁸⁸ Гнатюк В. [Огляд праць Р.Ф. Кайндля] // Записки НТШ. - Львів, 1901. - Т.41. - Кн.3. - С.40.
- ⁸⁹ Kaendl R.F. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen. - S.232.
- ⁹⁰ Ibid. - S.237-238.
- ⁹¹ Ibid. - S.240-241.
- ⁹² Кайндль Р.Ф. Пророк тверезості // Неділя. Ілюстрований додаток "Буковини". - 1895.

- 3 падол. - Ч.28. - С.217-219.

⁹⁵ Kaindl R.F. Selman // Bukowinacr Rundschau. - 1889. - Nr.662, 664; ciud. Jud Selman // Kaindl R.F. Kleine Studien. - Czernowitz, 1893. - S.40-45.

⁹⁴ Кайндль Р.Ф. Жид Зельман / Пер. І.Федоровича // Буковина. - 1896. - 24 марта (5 п'ятня). - С.1-3.

⁹⁵ З угорської Русі // Буковина. - 1898. - 25 марта. - С.3; 27 марта. - С.3.

⁹⁶ Вол. Є.Л. Німець-приятель // Православний календар "Руської Бесіди" на рік 1902. - Річник 29. - Чернівці, 1901. - С. 105-107.

⁹⁷ Kaindl R.F. Ethnographische Streifzüge. - S.224.

⁹⁸ Kaindl R.F. Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung. - Wien, 1899.

⁹⁹ Kaindl R.F. Die Bukowina in den Jahren 1848 und 1849 // Österreichisch-Ungarische Revue. - Wien, 1899. - Bd.25. - S.221-230, 274-322.

¹⁰⁰ Франко І. Рец. на: Prof. Dr. Raimund Fr. Kaindl. Die Bukowina in den Jahren 1848 und 1849 // Записки НТШ. - Львів, 1902. - Т.48. - Кн.4. - Бібл. - С.24-25.

¹⁰¹ Буковина. - 1901. - 21 лютого (8 марта). - С.2.

¹⁰² Буковина. - 1901 (1902). - 30 груд. (12 січ.). - С.3.

¹⁰³ Dokumente zur Biographie Raimund Friedrich Kaindls // Raimund Friedrich Kaindl 1866-1966. - S.45. - а9.

¹⁰⁴ Арсенич П. Народознавство Володимира Шухевича // Шухевич В. Гуцульщина. - С.24.

¹⁰⁵ Там само. - С.22.

¹⁰⁶ Kaindl R.F. Die Volkskunde. Ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode, mit besonderer Berücksichtigung ihres Verhältnisses zu den historischen Wissenschaften. - Leipzig-Wien, 1903.

¹⁰⁷ Kaindl R.F. Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. - Gotha, 1906-1911. - Bd.1-3.

¹⁰⁸ Франко І. Рец. на: Kaindl R.F. Neue Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Galizien / Франко І. Зібр. творів: У 50 т. - К., 1983. - Т.38. - С.464-470.

¹⁰⁹ Oberkroner W. Volksgeschichte. - Göttingen, 1993. - S.53.

¹¹⁰ Кордуба М. Дещо з бувальщини міста Чернівців // Буковина. - 1909. - 6 січ. (додаток). - С.5-6.

¹¹¹ Klein A.A. Leben und Werk. - S.295.

¹¹² Kaindl R.F. Bukowina 1848 bis 1875 // Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Dichtung in Österreich-Ungarn / Hrsg. von E. Castlc. - Wien, 1930. - Bd.3. - S.542-543.

¹¹³ Раймунд Фрідріх Кайндль // Записки НТШ. - Львів, 1931. - Т.151. - С.240.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ВСТУП	7
I. Дитина	11
II. Хлопець і дівчина	18
III. Сватання й весілля	26
IV. Чоловік і жінка	33
V. Сім'я	37
VI. Дім і двір	45
VII. Село і органи влади. Правові погляди.	58
VIII. Спосіб життя, харчування та одяг	71
IX. Заняття	83
X. Релігійні погляди і святковий календар	96
XI. Чорти і примари	111
XIII. Чаклунство	120
XIV. Цілительство	126
XIV. Космогонія. Небесні світила і явища природи. Кінець світу.	130
XV. Тварини й рослини	139
XVI. Народна творчість	146
XVII. Смерть і похорон	168
Олександр Масан. Приятель українського народу (Р. Ф. Кайндль та його “Гуцули”)	174

Літературно-художнє видання

**ГУЦУЛИ:
ЇХ ЖИТТЯ, ЗВИЧАЇ ТА
НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ**

Описані

Др. РАЙМУНДОМ ФРІДРІХОМ КАЙНДЛЕМ

Доцентом Чернівецького університету

За допомогою Антропологічного товариства у Відні

з 30-ма ілюстраціями в тексті

В І Д Е Н Ь

1894

Імператорський і королівський

придворний та університетський продавець книг

Альфред Гольдер

I. Ротентурмштрассе, 15

Чернівці, “Молодий буковинець”

Редактор М. ЛАЗАРУК

Оформлення обкладинки

та комп'ютерна верстка Л. Черкеза

Комп'ютерний набір Д. Бузинська

Коректор О. Полевецька

Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази -Чернівці:

“Молодий буковинець”, 2000 р. -208 с.

В68

ББК 84(4 УКР)

ISBN 966-7109-20-8

Здано до друку 18.08.2000. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Гара-
монд. Офсетний друк. 3000 прим. Зам. № 9891.

Видавництво газети “
вул. Головна, 41.

Друкарня ім. Шухевич

632422

00, м. Чернівці.

на І. Мазепи, 235

Карта Гуцульщини